

Salla Heikkinen

**TILDA VUOREN KAUSI TAMPEREEN
TYÖVÄEN TEATTERIN JOHTAJANA
1906-1917**

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2019

TIIVISTELMÄ

Salla Heikkinen: Tilda Vuoren kausi Tampereen Työväen Teatterissa 1906-1917

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Teatterin ja draaman tutkimus

Toukokuu 2019

Tutkielma käsittelee Tilda Vuoren johtajakautta Tampereen Työväen Teatterissa 1906-1917. Tilda Vuori (1869-1922) oli ammattinäyttelijä ja teatterinjohtaja. Hän oli ensimmäinen teatteri-ammattilainen ja ensimmäinen nainen Tampereen Työväen Teatterin johdossa. Tilda Vuoren kausi jakautuu kahteen osaan 1906-1909 ja 1910-1917, koska hänet erotettiin tai hän erosi keväällä 1909 ja Tampereen Työväen Teatteria johti Kaapo Murros syyskauden 1909. Vuoden 1910 alussa Tilda Vuori pyydettiin takaisin teatterinjohtajaksi. Keväällä 1917 Tilda Vuori erotettiin tai hän erosi toisen kerran ja hänen seuraajakseen tuli Aarne Orjatsalo. Tutkielmassa tarkastellaan Tilda Vuoren kautta ja sen merkitystä Tampereen Työväen Teatterin tulevalle kehitykselle. Erityisesti tarkastellaan Vuoren johtajakauden murroskohtia mitä eri lähteet, kuten historiikit ja sanomalehdet, niistä kertovat vai kertovatko mitään. Kevättä 1917 koskevat viralliset asiakirjat, kuten pöytäkirjat ovat hävinneet tai hävitetty sisällissodan seurauksena. Tutkielmassa pohditaan eri syitä, jotka ovat voineet olla erottamisten tai eroamisten taustalla ja onko Tilda Vuoren sukupuolella ollut merkitystä.

Keskeistä tutkimusaineistoa ovat Tilda ja Kaarlo Vuoren arkisto, Tampereen Työväen Teatterin arkisto sekä sanomalehdet *Aamulehti* ja *Kansan Lehti*. Keskeistä tutkimuskirjallisuutta ovat Panu Rajalan *Taiteesta ja taistelusta. Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918*. (1991) ja Helvi Jokisen *Renkaita suvannon pinnassa. Tamperelaisia henkilö- ja kulttuurikuvia vuosisadan vaihteen kahden puolen*. (1947).

Tutkimus tuotti uuden tutkimuslöydöksen: Tilda Vuori määritteli itsensä ”tolstoistiksi” eli tolstoilaiseksi kirjeessään sulhaselleen. Leo Tolstoin taidepoliittisilla ja yhteiskunnallisilla aatteilla oli suuri vaikutus Tilda Vuoren uraan teatterinjohtajana. Vuoren ohjelmistopolitiikka noudatteli Tolstoilta omaksuttua ajatusta taiteesta inhimillisenä toimintana, jossa taiteilija välittää kokemiaan tunteita katsojalle, joka ”saa niistä tartunnan” eli kokee niitä myös. Tolstoilainen pyrkimys hävittää yhteiskuntaluokkien välisiä rajoja taiteen kautta sekä pasifismi saattoivat muodostaa aiemmassa tutkimuksessa havaitsematta jääneen syyn hänen erottamiseensa keväällä 1917 Tampereen Työväen Teatterista.

Tutkimusaineiston perusteella Tilda Vuoren kausi Tampereen Työväen Teatterin johtajana oli perustavanlaatuisen ja hän vakiinnutti teatterin toiminnan. Vuori tarjosi työläisille mahdollisuuden tehdä taidetta kouluttamalla harrastajista ammattilaisten veroisia näyttelijöitä. Hän halusi sivistää katsojia klassikoilla ja uusilla kotimaisilla näytelmillä ja tarjota kansalle hyvää taidetta. Tilda Vuori nosti harrastajateatterin valtakunnallisesti arvostetuksi taidelaitokseksi ja loi vahvan perustan tulevalle ammattiteatterille.

Avainsanat: Tilda Vuori, Tilda Raitio, Matilda Blom, Kaarlo Vuori, Tampereen Työväen Teatteri, teatterinjohtaja, sukupuolentutkimus, teatterihistoria, tolstoilaisuus, Leo Tolstoi, Aamulehti, Kansan Lehti, työväenteatteri, työväenyhdistys.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1. JOHDANTO	3
1.1 Naisnäyttelijän asemasta suomalaisessa teatterihistoriassa	7
1.2 Tampereen Työväen Teatterin alkuvaiheet	11
2. TILDA VUORI	16
2.1 Tilda Vuori näyttelijänä ja näyttelemisen opettajana.....	26
2.2. Tilda Vuori teatterinjohtajana	29
3. TILDA VUOREN KAUSI TAMPEREEN TYÖVÄEN TEATTERIN JOHTAJANA 1906-1917	35
3.1 Tampereen Työväen Teatterin ohjelmisto Siikavireen mukaan	49
3.2 Huomioita Tampereen teattereiden ohjelmistoista 1906-1917	59
4. TILDA VUOREN EROTTAMISEEN/EROAMISEEN KEVÄÄLLÄ 1917 JOHTANEET SYYT	62
4.1. Poliittinen tilanne Suomessa ja Tampereella keväällä 1917	62
4.2. <i>Aamulehden ja Kansan Lehden</i> suhtautuminen Tilda Vuoreen.....	69
4.2.1 Tilda Vuoresta Tampereen Työväen Teatterin johtaja 1906	70
4.2.2 Tilda Vuoren ensimmäinen erottaminen/eroaminen 1909	72
4.2.3 Tilda Vuoren toinen erottaminen/eroaminen 1917	76
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	85
LÄHDEAINEISTOT JA KIRJALLISUUS	90
KUVALIITE	95
Kiitokset	98

1. JOHDANTO

Teatteria johti tähän aikaan Tilda Vuori. Hän oli tarmokas ja taitava täti-ihminen, joka sai 'varsiluudankin tanssimaan', jos niin tarvittiin. Usein, kun työni kirjapainossa sen salli, hiivin näyttämölle ja salaa kulissien takaa kuuntelin hänen asiallista ohjaustaan ajatellen: olisipa meilläkin Hämeenlinnassa ollut moinen ohjaaja. Hän eritteli näyttelijöille jokaisen repliikin niin yksityiskohtaisesti, että sen ajatuksen varmaan jokainen ymmärsi, käytti purevaa ivan ruoskaa näyttelijäin puhuessa sivu suunsa, so. käyttäessä väärää korostuksia, neuvoi miten mikin askel oli otettava ja miksi juuri näin eikä toisin. --- Tilda Vuoren panos Tampereen Työväen Teatterin kehitykseen on siksi suuri, että sitä tuskin milloinkaan kyetään kyllin korkealle arvioimaan.

Jussi Suvanto *Teatteri*-lehdessä 33-34, 1951.

Pro gradu -tutkielmani päähenkilö on Matilda Blom, joka näyttelijänä tunnettiin aluksi nimellä Tilda Raitio ja myöhemmin naimisiin mentyään Tilda Vuorena (1869-1922). Selvyyden vuoksi käytän hänestä pääosin nimeä Tilda Vuori. Hän työskenteli Tampereen Työväen Teatterin johtajana vuosina 1906-1917 lukuun ottamatta syksyä 1909. Vuori oli tämän työväenteatterin johtajana ensimmäinen teatteriammattilainen ja ensimmäinen nainen. Tässä tutkielmassani tarkastelen hänen johtajakauttaan ja sen merkitystä Tampereen Työväen Teatterille. Kiinnostuin tästä monipuolisesta teatterinaisesta, kun luin opintoihini liittyen Panu Rajalan kirjoittamaa Tampereen Työväen Teatterin historiateosta *Taiteesta ja taistelusta. Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918*. Minusta alkoi tuntua, ettei Tilda Vuori saanut elinaikanaan eikä oikein sen jälkeenkään osakseen sitä arvostusta, jonka hän mielestäni ansaitsee. Aivan kuin Tilda Vuori olisi unohdettu teatterihistoriaan. Lisäksi aiempi tutkimus vaikutti vanhanaikaiselta.

Tilda Vuori oli ammattinäyttelijä ja Tampereen Työväen Teatteri oli vielä tuolloin harrastajateatteri. On kiinnostavaa sukupuolentutkimuksen ja teatteritieteen kannalta, vaikuttiko sukupuoli hänen johtajakautensa, eikä syytä hänen erottamiseensa tai eroamiseensa tiedetä, koska siihen liittyvät asiakirjat ovat joko hävinneet tai hävitetty sisällissodan seurauksena, joten aiheeseen on syytä perehtyä. Tilda Vuorta ja hänen toimintaansa teatterinjohtajana ei ole paljoa tutkittu, siksi on ollut mielenkiintoista etsiä hänestä tietoa.

Keskeistä tutkimusaineistoani ovat Panu Rajalan *Taiteesta ja taistelusta. Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918*. vuodelta 1991 ja Helvi Jokisen *Renkaita suvannon pinnassa. Tamperelaisia henkilö- ja kulttuurikuvia vuosisadan vaihteen kahden puolen* vuodelta 1947. Rajalan teos on uusin ja laajin Tampereen Työväen Teatterin historia, jonka ensimmäinen osa sisältää koko Tilda Vuoren kauden teatterinjohtajana. Helvi Jokisen kirja on ainoa elämäkerrallinen julkaisu Tilda Vuoresta ja Rajalakin käyttää sitä oman kirjansa lähdeaineistona. Jokinen kertoo kirjansa alkusanoissa sen

perustuvan haastatteluihin, sanomalehtiin, historiankirjoihin sekä Tildan ja hänen aviomiehensä Kaarlo Vuoren kirjeenvaihtoon.

Tutkimustani varten olen etsinyt tietoa eri arkistoista. Kansallisarkistossa on Tilda ja Kaarlo Vuoren arkisto, jonka pääosan muodostaa avioparin välinen kirjeenvaihto. Lisäksi siellä on heidän kirjeenvaihtoa muiden henkilöiden kanssa ja joitain henkilökohtaisia asiakirjoja. Teatterimuseossa sijaitsee Tampereen Työväen Teatterin arkisto ja pieni Tilda Vuoren arkisto. Tampereen Kaupunginarkistossa on Tampereen Työväenyhdistyksen arkisto; Työväenyhdistys hallinnoi Tampereen Työväen Teatteria Tilda Vuoren aikana. Olen perehtynyt tarvittavin osin myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Helsingin yliopiston kirjaston arkistoissa oleviin Tilda Vuoren kirjeisiin.

Sanomalehdet ovat merkittävä osa julkista keskustelua ja erityisesti viime vuosisadan alussa niiden rooli korostui, koska ei ollut muita medioita. Valitsin tutkimusaineistooni tuon ajan levikiltään suurimmat tamperelaiset suomenkieliset lehdet *Aamulehden* ja *Kansan Lehden*. Nämä sanomalehdet edustivat erilaisia poliittisia näkemyksiä; *Aamulehti* edusti vanhasuomalaista porvarilinjaa ja *Kansan Lehti* oli sosiaalidemokraattien äänenkannattaja.¹ Tarkastelen Tilda Vuoren johtajauran murroskohtia ja pyrin selvittämään, näkyykö lehdissä erilaisia asenteita. Katson, että lehtijutut edustavat koko lehden yleistä mielipidettä, sillä päätoimittaja hyväksyy lehteen painettavan materiaalin ja vastaa siitä, että se edustaa lehden valitsemaa linjaa.

Aiheeseen liittyvää tutkimusta ovat Suomessa tehneet Hanna Suutela ja Hanna-Leena Helavuori. Hanna Suutelan *Impyät. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa* vuodelta 2005 ja Hanna-Leena Helavuoren artikkeli *Pitää itseänsä näytteillä julkisesti maksua vastaan. Nainen roolina näyttämöllä* vuodelta 1998 lähestyvät kysymystä näyttelijyydestä sukupuolen näkökulmasta. Ulla-Maija Siikavireen vuonna 1987 valmistuneessa Suomen historian pro gradu -tutkielmassa *Tampereen Työväen Teatterin työväenhenkisyys vuosina 1905-1918* käsitellään nimensä mukaisesti Tampereen Työväen Teatterin ohjelmiston työväenhenkisyyttä vuosina 1905-1918, ja Tilda Vuoren johtajakausi oli 1906-1917. Mikko-Olavi Seppälä on tutkinut suomalaisten työväenteattereiden historiaa väitöskirjaansa perustuvassa kirjassaan *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet* vuodelta 2010.

¹ esim. Sirén, 2007, 3 ja 18.

Professori Catherine A. Schuler on tutkinut naisia venäläisessä teatterissa. Kirjassaan *Women in Russian Theatre. The Actress in the Silver Age* vuodelta 1996 hän kertoo, että Venäjällä oli jo ennen vuotta 1880 itsenäisiä naisnäyttelijä-yrittäjiä, mutta he toimivat vain maakunnissa, eivät siis suurissa kaupungeissa. Poikkeuksena tästä olivat kesäkiertueet, joille naistähtinäyttelijät palkkasivat omia väliaikaisia teatteriseurueita. Vuosien 1880-1910 välillä naisten omistamat ja johtamat teatteriseurueet lisääntyivät nopeasti: ainakin 14 naista perustivat teatterin Moskovassa, Pietarissa ja muissa merkittävässä maakuntakaupungeissa. Tämä naisten yrittäjähenkisyys oli seurausta ideologisesta ja esteettisestä myllerryksestä, joka muutti venäläisen teatterin suuntaa ennen vallankumousta. Myös kansainvälinen liike naisten oikeuksien puolesta sekä suurten tähtien, kuten Sarah Bernhardtin (1844-1923) ja Eleonora Dusen (1858-1924) kiertueet vaikuttivat osaltaan tähän kehitykseen. Molemmat Bernhardt ja Duse nauttivat taloudellista ja taiteellista itsenäisyyttä, mistä kaikkein menestyvimmit venäläiset naisnäyttelijät saattoivat vain haaveilla. Esimerkiksi Sarah Bernhardt, joka omisti oman teatterinsa Pariisissa ja matkusti kiertueilla oman teatterinsa kanssa, suorastaan rehenteli vapaudellaan ja riippumattomuudellaan.² Kun Tilda Vuori oli opintomatalla Pariisissa 1913 hän kävi Bernhardtin teatterissa katsomassa näytelmän *Le Bossu*.³

Schulerin mukaan naisyrittäjiä teatterialalla oli ollut useissa Länsi-Euroopan maissa jo renessanssista lähtien. He johtivat yksin tai yhdessä mieskumppanin kanssa omia teattereitaan. Venäjällä ensimmäinen nainen teatterinjohtajana oli näyttelijä Anna Brenko (1848-1934). Hän perusti ensimmäisen yksityisen ammattilaisen taideteatterin nimeltä A.A. Brenkon Draamateatteri Moskovassa 1880. Teatteria kutsuttiin myös nimellä Pushkin-teatteri, koska se sijaitsi Pushkin-aukiolla.⁴ Arkary Ostrovkyn mukaan Brenkon teatterin nimi oli Dramatic Theatre in Malkiel House eli Malkielin palatsin draamateatteri rakennuksensa mukaan.⁵ Schuler mainitsee Brenkon lisäksi viisi muutakin naisnäyttelijä-johtajaa, jotka perustivat oman teatterin Moskovaan tai Pietariin 1889-1910: Mariia Abramova, Elizaveta Goreva (1859-1917), Elizaveta Shabelskaia, Lidia Iavorskaia (1871-1921) ja Vera Kommissarzhevskaja (1864-1910).⁶

Suomi oli Venäjän keisarikunnan autonominen suuriruhtinaskunta 1809-1917, joten varmasti suomalaiset teatteripiirit olivat tietoisia venäläisistä naisteatterijohtajista. Suomalainen Teatteri teki toistuvasti kiertueita Pietariin. Avioiduttuaan 1894 toisen aviomiehensä vapaaherra Aleksander

² Schuler, 1996, 111-112.

³ Tilda Vuoren kirje Kaarlo Vuorelle 23.6.1913 Pariisista, Kansallisarkisto.

⁴ Schuler, 1996, 113-114.

⁵ Leach & Rorovsky, 1999, 219.

⁶ Schuler, 1996, 130 ja 136.

Uexkull-Gyllenbandin kanssa Ida Aalberg (1857-1915) asui osittain Pietarissa. Tähtinäyttelijät Sarah Bernhardt ja Eleonora Duse olivat tunnettuja Suomessakin. Ida Aalbergin omat kiertueet rakentuivat heidän mallinsa mukaisesti⁷. Tilda Vuoren työskentely Ida Aalbergin kiertueen jäsenenä 1904 Turussa ja 1907 Unkarissa osoittaa Vuoren olleen osa tätä traditiota. Tilda Vuoren ura teatterinjohtajana voidaan nähdä osana tätä kehityskulkua, jossa naisten asema parani myös teatterissa.

Tämä tutkielmani on lähtökohtaisesti feministinen. Sukupuolentutkimuksen professori Marianne Liljeström kertoo toimittamassaan kirjassa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. (2004) feministiselle tutkimukselle olevan tyypillistä, että: ”Tieto ja tietäminen ymmärretään aikaan, paikkaan ja henkilöön sidottuna, kontekstuaalisena ja materiaalisena sekä erityiseen episteemiseen feministiyhteisöön kuuluvan tutkijan valitsemaan tietoteoreettiseen näkökantaan juurtuneena.” Liljeström referoi Elizabeth Groszin kirjaa *Space, Time and Perversion. Essays on the Politics of Bodies* vuodelta 1995, joka vastaa kysymykseen mikä tekee tutkimuksesta feministisen:

Ensinnäkin, feministinen tutkimus pohtii tavalla tai toisella suhdettaan sitä ympäröiviin hallitseviin normeihin ja ihanteisiin. Toisin sanoen se tekee näkyväksi ympäristössään vallitsevia patriarkaalisia tai fallosentrisiä oletuksia. Näin feministiset tutkimukset kyseenalaistavat valtaa, joka sisältyy hallitseviin oletuksiin tiedon tuottamisesta, vastaanotosta ja arvioinnista. Toiseksi, vaikka feministiset tutkimustekstit ovat viime kädessä riippumattomia kirjoittajastaan henkilönä, ne ovat dialogissa johonkin feministiseen tulkintayhteisöön. Kolmanneksi, feministiset tutkimukset myötävaikuttavat uusien ja mahdollisesti aikaisemmin tuntemattomien diskursiivisten tilojen tuottamiseen. Kyse on siten uudenlaisesta tavasta järjestää tietoa eli uusista tulkinnan ja argumentoinnin tavoista, jotka kiistävät ja haastavat tieteenalarajojen otetta tiedon tuottamisesta ja vastaanottamisen sääntelystä.⁸

Väitöskirjassaan *Elli Tompuri – uusi nainen ja punainen diiva* vuodelta 2001 Helka Mäkinen tarkastelee Tilda Vuoren kollegaa ja aikalaista näyttelijä Elli Tompuria (1880-1962), jonka uraan kuului useita vaiheita teatterinjohtajana. Tompuri ja Vuori toimivat peräkkäisinä vuosina teatterinjohtajina Tampereella. Elli Tompuri johti Tampereen Teatteria kevään 1905 ja Tilda Vuoresta tuli Tampereen Työväen Teatterin johtaja syksyllä 1906. Mäkinen tulee siihen johtopäätökseen, että Tompuri oli väärinymmärretty taiteilija, joka keskellä poliittisia mullistuksia pyrki antamaan oman panoksensa suomalaiselle teatteritaiteelle. Mäkinen tulkitsee Elli Tompurin punaiseksi diivaksi⁹, mutta samoin kuin Tilda Vuoren kohdalla kysymys näiden naisjohtajien puoluepoliittisesta vakaumuksesta jää edelleen avoimeksi. On täysin mahdollista, että nämä ensimmäiset johtajanaiset halusivat vain tehdä ensisijaisesti omaa taidettaan, minkä takia he liikkuvat teatteri-instituutiosta toiseen. Sekä vuosi 1905 että vuosi 1917 olivat murroskohtia

⁷ esim. Lipponen, 2018.

⁸ Liljeström, 2004, 11-12.

⁹ Mäkinen, 2001.

Tompurin ja Vuoren urakehityksessä, mistä voi esittää tulkinnan, että poliittinen kuohunta vaikutti negatiivisesti heidän mahdollisuuksiinsa toimia teatteritaloissa.

Thomas Postlewaitin artikkelissa *Teatterihistorian periodisaation kriteerit* siteerataan Joan Kellyn ajatusta: ”Naisten emansipaation näkökulmasta katsottuna tapahtumilla, jotka edistävät miesten historiallista kehitystä vapauttaen heidät luonnollisista, yhteiskunnallisista tai ideologisista rajoituksista, on aivan toisenlainen, jopa päinvastainen vaikutus naisiin.”¹⁰ Postlewaitin mukaan teatteri tarjoaa hedelmällisen tutkimuskentän, sillä se on osoittautunut yhdeksi niistä paikoista, joissa sukupuolten välistä suhdetta on sekä kuvattu että muutettu. Kauan ennen kuin naiset pystyivät harjoittamaan monia muita ammatteja, teatteri tarjosi ainakin joillekin naisille mahdollisuuden ylittää normaalit yhteiskunnalliset ammattia ja identiteettiä koskevat rajoitukset.¹¹

1.1 Naisnäyttelijän asemasta suomalaisessa teatterihistoriassa

Professori Hanna Suutela on tutkinut Suomalaisen Teatterin näyttelijättäriä kirjassaan *Impyet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa* (2005). Alemmista yhteiskuntaluokista tuleville teatteri oli mahdollisuus kohota yhteiskunnallisella asteikolla. Ehkä tästä johtuen monet köyhimpien sosiaaliluokkien naiset halusivat näyttelijöiksi. Menestynyt naisnäyttelijä saattoi tehdä myös niin sanotusti hyvät naimakaupat. Tästä kertoo: ”Suomen tunnetuin esimerkki näyttelijättären onnistuneesta säätykierrosta on Ida Aalberg, ratavartijan tytär, josta tuli paronitar.”¹² En tiedä voiko Tilda Raition ja ”Tampereen ensimmäisen taidemaalarin”¹³ Kaarlo Vuoren avioliittoa laskea aivan tähän kastiin, mutta ainakin Kaarlon virka taidekoulun opettajana takasi säännölliset tulot. Lisäksi pariskunta nousi osaksi uutta suomenkielistä sivistyneistöä. Tosin heti perään täytyy huomauttaa, että kaikista lähteistä ja erityisesti pariskunnan välisestä kirjeenvaihdosta olen saanut sellaisen kuvan, että kyseessä on ollut todellinen rakkausavioliitto.

Sukupuoli ei vaikuttanut kategorisesti palkkaan teattereissa ja sekä miesten että naisten oli mahdollista omalla työllään edetä urallaan teatterialalla. Suhteellisen vähäisellä koulutuksella

¹⁰ Kelly sit. Postlewait, 2005, 69.

¹¹ Postlewait, 2005, 69.

¹² Suutela, 2005, 112.

¹³ Rajala, 1991, 187.

teatterissa saattoi yltää jopa parempaan toimeentuloon kuin monilla muilla aloilla. Suutela referoi Ilona Kemppaisen tekemää tutkimusta näyttelijöiden palkoista: Teatterioppilaankin vuosipalkka oli 720 markkaa, kun taas konttoristi sai vain 122 markkaa ja opettajatar, joka oli kouluttanut itseään vuosikautia sai 700 markkaa vuodessa, eli jopa vähemmän kuin näyttelijäoppilas.¹⁴ Hilda Asp (1862-1891), joka oli Tilda Vuoren ystävä ja myös yksityisopettaja, oli 1800-luvun lopun suomalaisista näyttelijättäristä kaikkein koulutetuin. Valmistuakseen opettajaksi hän oli käynyt kansakoulun, sitten neljä vuotta Tampereen ruotsalaista rouvasväen koulua, jonka jälkeen hän siirtyi Helsinkiin tunnettuun Elisabeth Blomqvistin ruotsinkielisen tyttökouluun. Lisäksi hän vielä kävi yksityisen kasvatusopillisen luokan ennen kuin oli opettaja. Silti siirtyminen näyttelijäksi merkitsi Hilda Aspille huomattavaa taloudellista parannusta. Hänelle luvattiin 1200 markkaa vuodessa sekä mahdollisia lisätuloja käännöstoista ja muiden näyttelijöiden opettamisesta. Kielitaitoisille näyttelijöille annettiinkin käännöstehtäviä ja heidän oli mahdollista lähteä opiskelemaan ulkomaillekin.¹⁵ Tämän takia on erittäin ymmärrettävää, että Tilda Vuori halusi yksityisopetusta ja koulutti itseään ystäviensä ja myöhemmin aviomiehensä avulla.

Teatteri oli yksi harvoista työpaikoista, joissa sukupuolet työskentelivät julkisesti yhdessä, mikä teki työyhteisöstä tavallista vapaamman.¹⁶ Teatterilla ja näyttelijöillä onkin lähes kautta historian ollut hieman epäilyttävä maine. Teatterintutkija Hanna-Leena Helavuoren mukaan "prostituutio ja löyhä moraalit alettiin rinnastaa synnilliseen teatteriin" jo Rooman valtakunnan aikana. Suurissa spektaakkeleissa naiset esiintyivät vain viihteentekijöinä eivätkä varsinaisissa teatteriesityksissä. Naiset esiintyivät irstaina ja säädyttöminä pidetyissä miimeissä ja pantomiimeissä puolialasti. Näiden esitysten katsominen olikin yhtä paheksuttavaa kuin bordellissa käynti. Helavuori jatkaa: "Prostituutiomyyntiä saattoi ruokkia lisäksi alueellinen läheisyys: iltaisin prostituutio siirtyi teatterialueille, joissa prostituoituja oli eniten liikkeillä juuri teatteriesitysten päättymisaikaan." Näin olikin ainakin Shakespearen ajan Lontoossa, jossa teatterit ja bordellit sijaitsivat samalla alueella Thames-joen eteläpuolella, josta ei päässyt edes pois enää yöllä, kun lauttoja ei kulkenut joen yli. Suomesta Helavuori kuitenkin toteaa: "Minkäänlaista yhteyttä naisnäyttelijöiden ja prostituution välillä ei suomalaisesta aineistosta löydy".¹⁷

¹⁴ Suutela, 2005, 118.

¹⁵ Suutela, 2005, 112-128.

¹⁶ Suutela, 2005, 114.

¹⁷ Helavuori, 1998, 47-51.

Helvi Jokisen mukaan Tildan isä Kaarlo Blom pyysi tyttärtään Jumalan avulla pysymään kunnon ihmisenä, kun Tilda Raition näyttelijänura alkoi.¹⁸ Samoin Tildan vihdoinkin mennessä naimisiin kolmen vuoden kihloissa olon jälkeen "värjäri Blom Kuopiossa järjesti rakkaan tyttärensä papinkirjat ja muut viralliset asiat siihen kuntoon, että hänet voitiin kuuluttaa kristilliseen avioliittoon. Hän istui yksin kirkossa kuulemassakin tätä tärkeää julistusta ja ilmoitti, miten juhlalliselta ja pitävältä kuulutus vaikutti."¹⁹ Tämä mielestäni osoittaa, että Tilda Vuoren isä halusi uskonnolla turvata tyttärensä mainetta. Asenteita kuvaa hyvin myös Minna Canth, jota yleisesti pidetään naisasianaisena. Hän kannusti kyllä Hilda Aspia Suomalaisen Teatterin palvelukseen, mutta hän ei voinut sallia oman tyttärensä tekevän samoin. Maiju Canth joutuikin hautaamaan näyttelijähaaveensa äitinsä vastustuksen takia.²⁰

Suutela kertoo näyttelijättärien yleisestä kohtelusta Suomalaisen Teatterin piirissä, että suomenmielisten yhteisö suojeli näitä nuoria naisia ikään kuin yhteisinä tyttärinä. "Konkreettisesti tämä näkyi siinä, että kierteilla näyttelijättäriille pyrittiin tarjoamaan kotimajoitusta matkustajakotien sijaan." Naisnäyttelijöitä ihailtiin ja suojeltiin sekä heidän kunniallisuuttaan valvottiin kollektiivisesti.²¹ Kuitenkin myöhemmin hän toteaa, että muissa kuin Suomalaisessa Teatterissa "nimenomaan puvuston takia näyttelijättärien palkkojen ja menojen väliin saattoi muodostua vain rakastajien tai muiden suosijoiden avulla ylitettävä kuilu."²² Näin Suutela tavallaan päätyy erilaiseen johtopäätökseen tutkimuksensa perusteella kuin Helavuori. Näyttelijättären puvustolla oli suuri merkitys taloudellisesti, koska näyttelijöiden piti sopimuksensa mukaan hankkia itse kaikki näyttämöllä tarvittavat siviilivaatteet. Näin sanottiin myös Tilda Raition työsopimuksessa. Yleensä teatterit tarjosivat näyttelijöiden käyttöön historialliset vaatteet ja erilaisia fantasia-asuja. Suomalainen Teatteri tarjosi naisnäyttelijöille lähes kaikki roolivaatteet.

Muodikas ja näyttävä puvusto saattoi vaikuttaa näyttelijättären uraan suosiollisesti. Tavallaan tämä vie mielestäni pohjaa pois siltä ajatukselta, että sukupuoli ei vaikuttanut palkkaan teatterissa, koska naisten vaatteet ovat kalliimpia kuin miesten ja niitä pitää olla enemmän eri tilanteisiin. Miehellähän menee sama puku melkein tilaisuudessa kuin tilaisuudessa. Näin ollen tulkitseen, että naisnäyttelijällä jäi palkastaan vähemmän käteen pakollisten kulujen jälkeen kuin miesnäyttelijällä. Suutela näkee näyttelijättärien kunniallisuuden, Suomalaisen Teatterin puvuston, jota lainattiin nuorten

¹⁸ Jokinen, 1947, 220.

¹⁹ Jokinen, 1947, 264.

²⁰ Suutela, 2005, 165.

²¹ Suutela, 2005, 131.

²² Suutela, 2005, 145.

näyttelijöiden käyttöön ja Emilie Bergbomin, joka vaati ehdotonta siveellisyyttä ja hyviä käytöstapoja näyttelijöiltään, välillä yhteyden.²³ Teatterin käsitteellinen yhteys prostituutioon ja epämääräiseen maineeseen löytyy sen tiukan torjunnan kautta Suomalaisessa Teatterissa. Teatterin oma puvusto oli eräänlainen kunniallisuuskoodi. Mitään yksiselitteistä vastausta ei tutkimuskirjallisuudesta löydy mahdolliseen suomalaisten näyttelijättärien prostituutioon.

Teattereihin palkattiin useita nuoria näyttelijättäriä, koska läheskään kaikilta ei onnistunut iän myötä siirtyminen kypsempiin rooleihin. Nuoret naiset pääosin esittivät "ingénue- eli lapsinaisen rooleja", jotka:

kuului[vat] yleensä 16-22-vuotiaalle näyttelijättärelle. Koska viattomuus oli tärkeä osa ingenuen viehätysoimaa, nuorikin näyttelijä joutui usein luopumaan neitorooleista avioituessaan tai viimeistään saadessaan lapsia. Vain harvat ingénue-näyttelijättäret loivat kestävämmän uran. Mitä vanhempi näyttelijä ingenuen rooliin ryhtyi, sitä suurempi taiteellinen haaste se oli ja sitä suurempana saatettiin pitää sitä voittoa, joka roolin uskottavasta esittämisestä seurasi.²⁴

Lukemieni sanomalehtikritiikkien mukaan Tilda Vuori onnistui ingénue-rooleissaan vielä kypsemmälläkin iällä. Tämän voi tulkita niin, että vaikkei Vuori ollutkaan mikään varsinainen kaunotar, hänessä oli seksuaalista vetovoimaa. Se, että Tilda Vuori teki vielä myöhemmälläkin iällä nuoren naisen rooleja, kertoo hänen olleen taitava näyttelijä.

Toinen syy, miksi useita nuoria naisnäyttelijöitä palkattiin, oli se, että jotkut heistä menivät pian naimisiin ja jättivät näyttämöt lopullisesti. Avioitumista pidettiin naisen elämään kuuluvana luonnollisena asiana. Monet näyttelijättäret lykkäsivät häitään yhteisymmärryksessä sulhasensa kanssa, koska käytännössä naimisiinmeno tarkoitti myös äidiksi tuleamista.²⁵ Tilda Raitiokin viivytti häitään; heidän kihlauksensa kesti peräti kolme vuotta, kunnes Kaarlo Vuori ei halunnut enää odottaa pidempään. Näyttelijättärielle oli kuitenkin mahdollista jatkaa työssään perheen perustamisen jälkeenkin. Kokonaiset teatteriperheet, jotka kiersivät yhdessä, olivat aiemmin olleet ennemminkin sääntö kuin poikkeus.²⁶ Tilda Vuorikin jatkoi teatteriuraansa, kun heidän poikansa oli muutaman vuoden ikäinen. Teatterin palveluksessa olevat naiset tekivät yhteiskunnallisesti uudenlaisia kompromisseja uran ja perhe-elämän välillä. Suutelan mukaan: "Ilmeisesti suuri yleisökin tunnisti näyttelijättäriissä näiden poikkeuksellisen itsenäisyyden tarpeen."²⁷ Esimerkkinä hän käyttää Ida Aalbergin ja hänen ensimmäisen miehensä Lauri Kivekkään avioliittoa, jota seurattiin julkisuudessa

²³ Suutela, 2005, 144-145.

²⁴ Suutela, 2005, 62-63.

²⁵ Suutela, 2005, 148.

²⁶ Suutela, 2005, 113.

²⁷ Suutela, 2005, 156.

hyvin kiinnostuneina. Tässä tapauksessa puoliso tuki näyttelijättären urapyrkimyksiä jopa oman taloutensa ja onnensa kustannuksella.²⁸ Myös taiteilijapari Vuori sopii tähän yhtälöön. Kaarlo Vuori auttoi vaimoaan tämän ollessa teatterinjohtajana tekemällä näyttämön taustamaalauksia, lavastuksia, kulisseeja ja suunnittelemalla puvustusta esityksiin. Lisäksi hän seurasi näytelmien harjoituksia ja kertoi vaimolleen omia parannusehdotuksiaan.

1.2 Tampereen Työväen Teatterin alkuvaiheet

Mikko-Olavi Seppälä on tutkinut suomalaisten työväenteattereiden historiaa. 1800-luvun lopulla Suomessa alkoi työväen omaehtoinen järjestäytyminen. Työväentaloja rakennettiin, ensimmäiset työväenlehdet syntyivät ja yleiset työväen joukkomielenilmaukset yleistyivät. Järjestäytyneenä työväki pystyi ilmaisemaan oman tahtonsa.²⁹ Seppälän mukaan: ”Näytelmäharrastus oli osa uutta 1870-luvulla virinnyttä kokous- ja huvikulttuuria, johon liitettiin kansallisuusajatus, ajatus yhteiskunnallisesta edistyksestä ja kansanvalistus.”³⁰ Teatteriharrastus levisi työyhteisöihin ja varhaisissa ammattijärjestöissä sekä työväenyhdistyksissä alettiin harrastaa teatteria. Työväenyhdistysten iltamissa näyteltiin 1880-luvun lopulta lähtien. Suomen ensimmäinen ammattimainen ja valtionapua saanut työväenteatteri oli Kansan Näyttämö, joka perustettiin 1907 Helsingin Työväen Teatterin pohjalta.³¹

Panu Rajala on tutkinut Tampereen Työväen Teatterin historiaa ja kirjoittanut siitä kirjassaan *Taiteesta ja taistelusta. Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918*. Tampereen Työväenyhdistys perustettiin 6.2.1886. Yhdistyksen säännöissä luvattiin järjestää ”sivistäviä ja jalostuttavia huveja” yhdistyksen jäsenille. Lukusali ja kirjasto avattiin heti seuraavana vuonna ja samoin perustettiin lauluseura ja soittokunta. Työväenyhdistyksen juhlatoimikunnan suuremmissa iltamissa esitettiin joitain omia näytelmiä.³² Vuonna 1889 yhdistys osti oman tontin ja talon Hallituskadun ja Läntisen Esplanadikadun (myöhemmin Hämeenpuiston) kulmasta. Sama tontti on edelleen nyt yli sata vuotta myöhemmin yhdistyksen kotipaikka, vaikka rakennukset ovatkin välillä muuttuneet. Alkuperäinen talo oli maanviljelijä K. Villilän yksikerroksinen puutalo, joka remontoitiin yhdistyksen käyttöön

²⁸ Suutela, 2005, 156.

²⁹ Seppälä, 2010, 60.

³⁰ Seppälä, 2010, 63.

³¹ Seppälä, 2010, 65-66, 46-50.

³² Rajala, 1991, 45-47.

sopivammaksi. Juhlasali saatiin aikaan yhdistämällä viisi huonetta ja sen päähän rakennettiin pieni kurkistusluukkunäyttämö, joka oli niin matala, että näyttelijä ylsi kädellään koskettamaan sen kattoa. Saliin mahtui epämukaville penkeille noin 300 katsojaa ja salia valaistiin öljylampuilla. Tampereen Työväenyhdistyksen talo vihittiin käyttöön 21.9.1890.³³

Sekä Suomalainen Teatteri että Kansanteatteri vierailivat useita kertoja vuodessa Tampereella. Tamperelaistunut räätälinkisälli Kosti Eklund (myöhemmin Elo, 1873-1940) oli innokas harrastajanäyttelijä ja hän kävi Helsingissä pyrkimässä Suomalaiseen Teatteriin monta kertaa, mutta ei päässyt näyttelijäoppilaaksi suureksi harmikseen. Palattuaan Tampereelle vuonna 1895 hänet valittiin Tampereen Työväenyhdistyksen "suuren huvitoimikunnan" puheenjohtajaksi. Samana vuonna hän perusti sen alaisuuteen oman näytelmäseuran. Näytelmätoiminta piristyi ja sinä vuonna esitettiin ennätykselliset 14 omaa näytelmää yhdistyksen iltamissa. Eklund johti näytelmäseuraa kaksi vuotta, kunnes hän pääsi kuin pääsikin "oikeaan" teatteriin eli Kansanteatteriin näyttelijäksi. Hänen lähtönsä jälkeen 1897 näytelmätoiminta hiipui.³⁴

Työväenyhdistyksen talo huomattiin melkein heti liian pieneksi yhdistyksen toimintaan nähden. Uutta rakennusta tai vanhan rakennuksen laajennusta pohdittiin monta vuotta. Vihdoin vuonna 1899 päätettiin uuden kolmikerroksisen kivitalon rakentamista vanhan talon paikalle. Uusi rakennus vihittiin käyttöön 19.11.1900. Se oli Suomen ensimmäinen kivinen työväentalo.³⁵ Keväällä 1901 tamperelaiset harrastajanäyttelijät perustivat Tampereen Teatterin, jonka nimen he kohta vaihtoivat ammattinäyttelijöiden suosituksesta Tampereen Amatööriteatteriksi. Tämä seurue ei ollut kovin pitkäaikainen, koska teatteri teki vararikon syksyllä 1905 ja lakkautti toimintansa, koska se ei pärjännyt kilpailussa Tampereen Työväen Teatterin eikä vastaperustetun Tampereen Teatterin kanssa.³⁶

Tampereen Työväenyhdistyksen piirissä oli pohdittu jo joitain vuosia oman teatterin perustamista ja 12.3.1901 pellavatehtaan työmies August Lindroos esitti Työväenyhdistyksen huvitoimikunnan kokouksessa Tampereen Työväen Teatterin perustamista. Esikuvana oli Helsingin Työväen Teatteri, joka oli perustettu kaksi vuotta aiemmin. Ehdotusta kannatettiin "yksimielisesti ja lämpimästi" ja omaa teatteria varten perustettiin komitea. Komitean ehdotukset hävisivät jonnekin byrokratian

³³ Rajala, 1991, 49.

³⁴ Rajala, 1991, 44-69.

³⁵ Rajala, 1991, 82-83.

³⁶ Rajala, 1991, 88-89.

rattaisiin, joten huvitoimikunta valitsi 4.9.1901 kolme jäsentä perustettavan Tampereen Työväen Teatterin johtokuntaan, vaikka asialle ei saatu virallista vahvistusta yhdistyksen johtokunnalta. Johtokuntaan valittiin teatterin perustamisajatuksen "isä" August Lindroos, metallimies Otto Lemberg ja Mandi Gustafsson, joka työskenteli tulitikkutehtaassa. Huvitoimikunta valitsi teatterin ensimmäiseksi näytelmäksi Minna Canthin *Anna-Liisan*, jota alettiin heti harjoitella. Teatterilla ei ollut vielä varsinaista johtajaa, joten näyttelijät ohjasivat toisiaan. Kuukauden kuluttua oltiin ensi-illassa. Se oli melkoinen saavutus, kun ottaa huomioon, että kaikki näyttelijät olivat harrastajia ja he olivat päivät pitkät töissä, joten harjoituksia oli vain iltaisin. Tampereen Työväen Teatterin perustamispäivänä pidetään *Anna-Liisan* ensi-iltaa 27.9.1901.³⁷

Keväällä 1902 Tampereen Työväenyhdistyksessä oli poliittinen valtataistelu meneillään ja yhdistyksen johtokunnalle tehtiin nuorennusleikkaus. Teatterin toiminta ei enää vastannut johdon odotuksia, kun sen ohjelmisto oli keventynyt liiaksi. Elokuussa huvitoimikunta, jonka alaisuuteen Tampereen Työväen Teatteri kuului, päätettiin lopettaa. Teatteri jatkoi kuitenkin toimintaansa Työväenyhdistyksen pianokomitean kanssa. Syksyn ja talven kuluessa esitettiin muutama näytelmä, mutta keväällä 1903 ryhmä hajosi sisäisiin erimielisyyksiin. Työväenyhdistyksessä keskityttiin nyt vain politiikkaan. Forssan puoluekokous antoi jyrkän äänioikeusjulistuksen ja puolueen nimeksi vahvistui Sosialidemokraattinen puolue ja taisteltiin kiivaasti venäläistämistoimenpiteitä vastaan.³⁸

Tampereen Teatteri oli perustettu keväällä 1904. Näyttelijä Kaarlo Braxén oli saanut tarpeekseen esimiehestään Tampereen Teatterin teatterinjohtajasta Kaarle Halmeesta ja alkoi heti alkuvuodesta 1905 puuhaamaan Tampereen Työväen Teatteria uudelleen pystyyn muutaman entisen työläisnäyttelijän kanssa. Braxénista tuli hankkeen johtaja. Tampereen Työväenyhdistykseltä saatiin vähän tukea ja rohkeasti aloitettiin näytelmäharjoitukset. Tällä kertaa aloitettiin Minna Canthin *Kovan onnen lapsilla* 23.3.1905. Keväällä esitettiin vielä kaksi näytelmää, mutta sitten rahat ja seurueen innostus loppuivat ja ryhmä hajosi. Rajalan mukaan Braxén oli "porvarisloikkari ja liiaksi herraspoika" saavuttaakseen aitoa kosketusta työläisyliisöön.³⁹

Työläisnäyttelijät eivät lannistuneet vielääkään vaan Tampereen Työväen Teatterin neljäs käynnistysyritys alkoi, kun teatterinjohtajaksi kutsuttiin silloinen Viipurin Työväen Teatterin johtaja Robert Reino. Pian taas vietettiin avajaisensi-iltaa. Se oli 10.9.1905 ja näytelmä oli Matti Kurikan

³⁷ Rajala, 1991, 89-94.

³⁸ Rajala, 1991, 100-108.

³⁹ Rajala, 1991, 123-129.

Viimeinen ponnistus. Ehdittiin harjoitella ja esittää vielä kaksi näytelmää ennen kuin johtaja Robert Reino yllättäen kuoli 30.9.1905 sydänkohtaukseen vain 36-vuotiaana. Rajalan mukaan hän olikin todellinen teatterimies loppuunsa asti. Reino tiesi kuolevansa, joten hän vannotti, ettei hänen kuolemaansa saisi kertoa yleisölle heti, koska seuraavana päivänä olivat teatterin taloudelle elintärkeät sunnuntainäytökset. Esitykset pidettiin, vaikka kuolinviesti oli jo kantautunut yleisön tietouteen.⁴⁰

Lokakuussa alkoi yhteiskunnallinen kuohunta. 25.10.1905 alkoi Venäjällä suurlakko, joka levisi pian Suomeenkin. Lakon seurauksena keisari oli pakotettu lopettamaan venäläistämistoimet ja senaatti sai tehtäväkseen laatia uuden valtiopäiväjärjestyksen. Tampereen Työväen Teatteri jatkoi toimintaansa kaikesta huolimatta. Vanhasta ohjelmistosta nostettiin näyttelijöiden omin voimin esiin näytelmiä, mutta kaduilla esitettiin paljon väkevämpää teatteria, eikä ajan henkeen pystytty vastaamaan tarpeeksi nopeasti. Jotain positiivista tapahtui kuitenkin. Tampereen Työväentalon uusi juhlasali valmistui ja siinä oli isompi ja paremmin teatterin käyttöön soveltuva näyttämö. Saliin hankittiin 400 tuolia ja lisäksi ylimääräisiä irtopenkkejä. Uusi juhlasali vihittiin käyttöön 22.11.1905. Tämä sali tunnetaan nykyään nimellä Vanha Päänäyttämö [välillä se oli Salmelaisen Näyttämö] ja se toimii edelleen yhtenä kolmesta Tampereen Työväen Teatterin näyttämöstä.⁴¹

Robert Reinon kuoltua Tampereen Työväenyhdistys päätti ottaa Tampereen Työväen Teatterin taas "omaksi laitoksekseen". Lokakuun lopussa teatterille vahvistettiin ensimmäiset omat säännöt. Ensimmäinen pykälä kuului näin: "Työväenteatterin tarkoituksena on herättää näytelmätaiteen harrastusta köyhälistön keskuudessa esittämällä sen hengen mukaisia kappaleita." Kolmas pykälä puolestaan: "Toimikunta harrastaa teatterin ja sen kautta yhdistyksen taloudellista menestystä ja huolehtii teatterin taiteellisen arvon kohoamisesta." Seitsemäs pykälä määrää: "Kaikkien teatteriin kuuluvien henkilöitten on oltava yhdistyksen tai sen ammattiosastojen jäseniä."⁴²

Teatterinjohtajan toimi julistettiin haettavaksi ja valituksi tuli suurlakon agitaattori Kössi Lindström, joka oli toiminut myös teatteriarvostelijana *Kansan Lehdessä* ja välillä *Aamulehdessäkin*. Lindström käänsi teatterinsa linjan jyrkästikin köyhälistöä puhuttelevaan suuntaan. Aiemmin mistään linjauksesta ei oikein voinut puhuakaan, kun ajelehdittiin vähän sinne ja tänne. Ensimmäiseksi tartuttiin Yrjö Sirolan suomentamaan Däumigin näytelmään *Kevätjuhla*. Se kuvasi porvarisperheen

⁴⁰ Rajala, 1991, 129-131.

⁴¹ Rajala, 1991, 129-141.

⁴² Rajala, 1991, 141-142.

ristiriitaa, kun tytär on kihlautunut työväenlehden toimittajan kanssa. Loppuhuipentuma on mellakka vappujuhlassa poliisien ja mielenosoittajien välillä. Rajala kirjoittaa, että valinta oli ajankohtainen, mutta kiire pilasi esityksen. Uusi sali toi ongelmia ja Lindström oli täysin kokematon ohjaaja. Rajalan mukaan esitys painoi täysillä päin sortajaa, mutta yleisö vieroksui suoraa agitaatiota lavalta; sitä oli kuultu aivan tarpeeksi suurlakon aikana. Oli palattava maltillisemmalle linjalle. Canthin *Murtovarkaus* oli seuraava näytelmä ja se menikin jo paremmin. Rajala kertoo: "Lindström oli teatterinjohtajana täysi amatööri, joka aluksi heittäytyi tehtävään vallankumouksellisella palolla, mutta lannistui pian käytännön vaikeuksista. Epäkäytännöllinen johtaja aiheutti ristiriitoja ja sekavaa mielialaa harrastajateatterissa, jonka muutenkin tuli sopeutua uuden tilan vaatimuksiin kovassa harjoituspaineessa."⁴³ Uudenvuodenpäivänä hän erosi Gorkin *Pohjalla*-näytelmän ensi-illassa, mikä kuitenkin oli teatterille täysi yllätys.⁴⁴

Tampereen Työväen Teatterin toimikunta teki nopean päätöksen Lindströmin irtisanouduttua ja nimitti väliaikaiseksi johtajaksi teatterin oman näyttelijän, telefonimekaanikko Julius Allénin. *Pohjalla* esitettiin vielä muutaman kerran ja sitten lämmitettiin kaksi vanhaa tuttua, Canthin *Kovan onnen lapsia* ja Kiven *Nummisuutarit*. *Kovan onnen lapsia* meni kohtalaisesti, mutta *Nummisuutarit* ei ja kritiikki oli sitä luokkaa. Loppukevään esitykset menivät taiteellisesti paremmin, mutta yleisömäärät olivat vähäisiä. Teatterille oli tullut uusi kilpailija; Elävät Kuvat! Elokuvien lippujenhinnat olivat halvempia kuin teatterin. Rajalan mukaan syykin oli yksinkertainen: Samaa filmiä saattoi yksi koneenkäyttäjän näyttää kerran toisensa perään ja kustannukset olivat minimaaliset. Teatterin tarinan pelättiin olevan kokonaan lopussa, kun uusi tekninen keksintö oli saapunut. Mietittiin vakavasti kannattaako enää nähdä vaivaa ja harjoitella suurella työllä ja paljon väällä pitkiä kokoillan näytelmiä, lavastaa, puvustaa, valaista ja niin edelleen. Allén oli väliaikainen Tampereen Työväen Teatterin johtaja, mutta hän olisi kyllä halunnut jatkaa työssään. Teatterinjohtajan toimi kuitenkin julistettiin haettavaksi ja Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi valittiin keväällä 1906 Tampereen Teatterin näyttelijä Tilda Vuori. Rajala kirjoittaa: "Teatterinjohtajat eivät Tampereella vielä vuosisadan alussa olleet kovin näkyviä julkisuuden henkilöitä - elleivät sitten olleet Kaarle Halmeen tai Aarne Riddelinin [myöhemmin Orjatsalo] kaltaisia kaupungin katukuvassakin erottuvia sankarinäyttelijöitä. Heidän valinnoistaan ei kohistu eikä kirjoitettu suuria otsikoita sanomalehtiin."⁴⁵ Ei siis ihme, että sain lähes turhaan etsiä sanomalehti uutisia Tampereen Työväen Teatterin uudesta johtajasta.

⁴³ Rajala, 1991, 145.

⁴⁴ Rajala, 1991, 142-145.

⁴⁵ Rajala, 1991, 146-158.

Seppälän mukaan Helsingin ja Tampereen työväenteattereiden nopea julkisen arvostuksen sekä taiteellisen tason nousu 1900-luvun alussa selittyy työväenliikkeen harrastustoiminnan kasvamisella ja oppositioasemalla suhteessa paikalliseen ammattiteatteriin. Seppälä kirjoittaa: ”Molemmissa kaupungeissa työväen harrastajatoiminnalla oli laaja pohja, ja kunnianhimoisena teatterinjohtajana oli paikallisesta ammattiteatterista henkilökohtaisten riitojen takia eroamaan joutunut kyvykäs naisnäyttelijä.”⁴⁶ Seppälä tarkoittaa Tilda Vuorta, joka oli joutunut lähtemään Tampereen Teatterista ja Hilma Rantasta, joka oli joutunut jättämään Kansallisteatterin. Olisi mielenkiintoista vertailla näiden kahden naisteatterinjohtajan työuria, mutta se jää seuraaville tutkijoille. Seppälän mukaan Tampereen Työväen Teatteri on ollut 1910-luvulta lähtien Suomen suurin työväenteatteri ja nykyään maan ainoa ammattiteatteri, joka kantaa enää työväenteatterin nimeä. 1970-luvulla Tampereen Työväen Teatteri haluttiin ”suojella” tai ”museoida” yhä elävän työväenliikeyhteytensä vuoksi ja se nostettiin Kansallisteatterin rinnalle valtion erityisesti tukemaksi, työväenperinnettä edustavaksi taidelaitokseksi.⁴⁷

2. TILDA VUORI

Tilda Vuori syntyi nimellä Matilda Blom Kuopiossa 15.6.1869. Hänen isänsä oli värjäri Kaarlo Blom ja hänen äitinsä oli Vilhelmiina o.s. Kainulainen.⁴⁸ Tilda oli perheensä kolmas lapsi ja hänen äitinsä kuoli pian neljännen lapsen syntymän jälkeen. Helvi Jokisen mukaan vaimon kuolema oli raskas isku Kaarlo Blomille ja hän ”ratkesi viettämään epäsäännöllistä elämää”, jolloin sukulaiset ottivat lapset huostaansa.⁴⁹ Pikku Tilda muutti äitinsä siskon eli tätinsä Maria Venäläisen luo Pielavedelle, jossa tämä oli talon emäntänä. Tädillä ja hänen miehellään ei ollut omia lapsia, joten kasvatusvanhemmat suorastaan hemmottelivat häntä. Jo lapsena Tilda Vuorta kuvataan määrätietoiseksi ja rohkeaksi; tästä esimerkkinä kaksi karkumatkaa pois kotoa.⁵⁰

Teatteriin Tilda Vuori tutustui jo hyvin nuorena. Matildan eli Tildan ollessa noin 5-vuotias Suomalainen Teatteri vieraili Kuopiossa. Suomalainen Teatteri esitti useita näytelmiä Kuopiossa vuosina 1873-1876. Seurue tarvitsi esitykseensä lapsinäyttelijää kerjäläistykseksi⁵¹ ja Tilda sai tämän

⁴⁶ Seppälä, 2010, 30.

⁴⁷ Seppälä, 2010, 11.

⁴⁸ *Kotimaisia näyttämötaiteilijoita sanoin ja kuvin*, 1930, 361.

⁴⁹ Jokinen, 1947, 217.

⁵⁰ Jokinen, 1947, 217-218.

⁵¹ *Uusi Suometar* 15.6.1909.

osan. Todennäköisesti kyseessä oli Weberin *Preciosa*, jota esitettiin kesällä 1873. Esityksessä on kerjäläiskohtaus.⁵² Jokisen mukaan Tildaa ujustutti kovasti kutsua rouva Aurora Aspegreniä emännäksi näyttämöllä. Paljon muuta muistikuvaa tapauksesta ei jäänytkään, koska pikku esiintyjä nukahti kesken esityksen.⁵³

Muutamaa vuotta myöhemmin vieraillessaan sisarensa luona Viipurissa, jossa tämä asui tyttöjen toisen tädin perheessä, Tilda Vuori kävi katsomassa taas Suomalaisen Teatterin esitystä. Kyseessä oli Anzengruberin näytelmä *Valapatto*, jota esitettiin Viipurissa vuosina 1880, 1882 ja 1883.⁵⁴ Lähteiden perusteella ei voida olla varmoja minkä ikäisenä Tilda on esityksen nähnyt. *Uuden Suomettaren* 15.6.1909 mukaan neitonen oli noin 12-vuotias, kun taas Jokisen kirjan mukaan hän oli noin 16-vuotias.⁵⁵ Joka tapauksessa tämä *Valapaton* esitys on Jokisen mukaan juuri se tekijä, joka sai Tilda Vuoren lopullisesti varmistumaan tulevasta elämänurastaan. Esityksen jälkeisenä päivänä hän kävi tervehdyskäynnillä Suomalaisen Teatterin johtajan tohtori Kaarlo Bergbomin (1843-1906) luona ja pyysi päästä tämän oppilaaksi. Bergbom ei kuitenkaan suostunut ottamaan Tildaa näyttelijäoppilaaksi, vedoten neidon nuoreen ikään.⁵⁶ Samanlaisen torjunnan oli saanut kokea myös näyttelijä Katri Rautio (1864-1952) pyrittään liian nuorena Suomalaiseen Teatteriin.⁵⁷

Pettynyt Tilda Vuori palasi takaisin Kuopioon, missä hän työskenteli Keinäsen lankakaupan myyjättärenä. Toisen lankakaupan omistaja Kuopiossa oli itse Minna Canth (1844-1897), joka eli noihin aikoihin kirjallisesti tuotteliainta luomiskauttaan.⁵⁸ Teoksessa *Näyttelijöitä sanoin ja kuvin* T.I. Vuorenrinne antaa ymmärtää, että Canth ja Vuori (tai silloinen Matilda Blom) tunsivat toisensa jo

⁵² Kesällä 1873 Suomalainen Teatteri esitti Kuopiossa näytelmät: Holbergin *Katsokaa peiliin*, S.H. Mosenthalin *Päivölä*, R. Kneiselin *Viuluniikka*, Weberin *Preciosa*, Aleksis Kiven *Margareta*, Muller von Köningswinterin *Kukka kultain kuusistossa*, Hauptnerin *Laululintunen* ja Aukusti Korhosen *Kosijat*. Aspelin-Haapkylä, 1907, s. 60-65. Kesällä 1874 Suomalainen Teatteri esitti Kuopiossa näytelmät: Remusen *Kotiripitykset (Ämmän toruja)*, A. Wilbrandtin *Ensi lempi*, E. Jakobssonin *Hääilta*, H. Herzin *Sven Dyringin koti*, R. Kneiselin *Viuluniikka*, Schillerin *Kavaluus ja rakkaus*, V. Hugon *Maria Tudor*, Holbergin *Jeppie Niilonpoika*, Z. Topeliuksen *Saaristossa*, Hauptnerin *Laululintunen*, P. Hannikaisen *Lapsuuden ystävät*, F. Gumbertin *Lemmenjuoma (Die Kunst geliebt zu werden)*, G. von Moserin *Yhdistysjuhla*, R. Gottschallin *Rouget de Lisle*, K.S. Suomalaisen *Erehdykset eli promotsionimuistoja*, Aleksis Kiven *Kihlaus*, S.H. Mosenthalin *Päivölä*, Mélesvillen *Michel Perrin*, A. Dennerin *Marianne*, Bruysin ja Palapratin *Pekka Patelin eli sukkela asianajaja* ja Kotzebuen *Suorin tie paras*. Vuonna 1875 Suomalainen Teatteri ei käynyt Kuopiossa. Kesällä 1876 Suomalainen Teatteri esitti Kuopiossa näytelmät: Oehlenschlägerin *Aksel ja Walborg*, Aleksis Kiven *Nummisuutarit*. Aspelin-Haapkylä, 1907, 126-136.

⁵³ Jokinen, 1947, 218-219.

⁵⁴ Suomalainen Teatteri esiintyi Viipurissa loka-joulukuussa 1882 ja loka-joulukuussa 1883. Molempina vuosina esitettiin *Valapattoa*. Vuonna 1882 Tilda oli 13-vuotias ja vuonna 1883 hän oli 14-vuotias. Luultavasti kyseessä on jompi kumpi näistä. Suomalainen Teatteri esitti *Valapattoa* Viipurissa myös kesällä 1880, mutta silloin Tilda oli vain 11-vuotias. Aspelin-Haapkylä, 1909, 135-139 ja 167-169.

⁵⁵ Jokinen, 1947, 219.

⁵⁶ Jokinen, 1947, 218.

⁵⁷ Krohn, 1924, 90-91 sit. Suutela 2005, 128.

⁵⁸ Jokinen, 1947, 218.

näiltä ajoilta ja tällä seikalla oli myös vaikutusta Tilda Vuoren tulevaisuuteen.⁵⁹ Muista lähteistä en ole löytänyt varmistusta tälle Vuorenrinteen väitteelle. Kuopiossa Tilda Vuori kuitenkin ystävystyi Minna Canthin piiriin kuuluvien tamperelaisten Hilda ja Hanna Aspin (1868-1948) kanssa, mistä oli hänelle myöhemmin suurta apua.⁶⁰ Tilda Vuori sai muun muassa Aspin sisaruksilta kielikoulutusta ja he osallistuivat yhdessä yliopistollisille kesäkursseille Tampereella.⁶¹ Jokisen mukaan Vuorella oli ”melko huomattava kielitaito”. Hanna Asp opetti Tilda Vuorelle kieliä ja koska Asp toimi myöhemmin Helsingissä tyttökoulun saksan ja ranskan kielten lehtorina, voimme päätellä, että varmaankin hän opetti juuri näitä kieliä.⁶² Käsitykseni mukaan Tilda Vuoren on täytynyt osata ainakin jonkin verran saksaa ja ranskaa, koska hän teki opintomatkat Berliiniin ja Pariisiin. Kielitaito on tietysti suhteellinen käsite. 1900-luvun alussa suurin osa suomalaisista ei osannut muuta kieltä kuin suomea. Kirjeissään opintomatkoilta Tilda Vuori kuitenkin viittaa puutteelliseen kielitaitoonsa.⁶³

Talvella 1887 Suomalainen Kansanteatteri, jonka olivat samana vuonna perustaneet aviopari Aurora Aspegren (o.s. Gullsten, entinen Toikka, 1844-1911) ja August Aspegren (1844-1912), vieraili Kuopiossa. Tilda Vuori pyrki uudestaan näyttelijäoppilaaksi ja tällä kertaa Kansanteatteriin. Nyt hänen ikänsä, 18 vuotta, ei ollut enää niin suuri este, joten teatterinjohtaja Aspegren lupasi pitää hänet mielessään tarvittaessa uusia näyttelijöitä. Hän neuvoi myös Vuorta opiskelemaan sillä välin ja näin tämä tekikin. Tilda Vuori kävi kaikissa mahdollisissa teatteriesityksissä ja pääsi välillä niihin avustajaksikin. Lisäksi hän luki paljon ja koetti näin paikata puutteellista koulutustaan.⁶⁴ Kirjassa *Kotimaisia näyttämötaiteilijoita sanoin ja kuvin* kerrotaan, että Tilda Vuori on käynyt vain kansakoulun Pielavedellä.⁶⁵

Hanna Suutela kertoo, että ikä ei todellakaan ollut ainoa kriteeri valittaessa näyttelijöitä Suomalaiseen Teatteriin.⁶⁶ Suutela tiivistää aineistonsa perusteella tavoitellun ideaalin suomalaisesta näyttelijättärestä: ”sekä kaunis että reipas, sekä sivistynyt että luonnollinen, mieluummin vaalea kuin tumma, suomenkielinen mutta sivistyneestä perheestä, kunnianhimoinen ja ammattitaitoinen muttei liian kapinoiva tai itsenäinen naisen malli, unelmia herättävä mutta säädyllyinen ja ennen muuta naimaton nuori nainen”⁶⁷ Suutelan mukaan vuosina 1876-1885 Suomalaiseen Teatteriin ei kiinnitetty

⁵⁹ Vuorenrinne, 1927, 7.

⁶⁰ Jokinen, 1947, 218.

⁶¹ Jokinen, 1947, 221-222.

⁶² Jokinen, 1947, 184 ja 221.

⁶³ esim. Tilda Vuoren kirje Kaarlo Vuorelle 23.6.1913 Pariisista, Kansallisarkisto.

⁶⁴ Jokinen, 1947, 219-220.

⁶⁵ *Kotimaisia näyttämötaiteilijoita sanoin ja kuvin*, 1930, 361.

⁶⁶ Suutela, 2005, 128.

⁶⁷ Suutela, 2005, 184.

yhtään työväenluokkaan kuuluvaa näyttelijätärtä.⁶⁸ Tästä voi vetää suoran johtopäätöksen, että Bergbomin mielestä Tilda Vuorella oli väärä luokkatausta hänen teatteriinsa. Lisäksi Vuorella ei ollut riittävää koulutusta, hän oli tumma, eikä mikään kaunotar. Tilda Vuoren niin sanottu nykerönenä ei ehkä vastannut yleistä kauneusihannetta ja joissain roolivalokuvissa hänen nenäänsä on selvästi jälkeen päin käsitelty suuremmaksi (katso kuvaliitteen kuvat 1 ja 2). Luultavasti kuvankäsittelyä on tehnyt Kaarlo Vuori vaimonsa pyynnöstä. Näyttelijäksi pyrkivällä oli myös usein ”suosittelijana joku Bergbomien tuttava, joka todisti tytön luonteesta ja perhetaustasta”.⁶⁹ Tilda Vuorelta puuttui myös sopiva suosittelija. Esimerkiksi Hilda Aspia suositteli Kaarlo Bergbomille itse Minna Canth.⁷⁰ Jokisen mukaan Tilda Vuorella ei ollut suosittelijaa hakiessaan kumpaankaan teatteriin. Lähteistä ei ole selvinnyt milloin Tilda Vuori eli silloinen Matilda Blom tutustui Minna Canthiin tai Canthin piiriin. Liian kapinoiva ja itsenäinen Matilda Blom taisi joka tapauksessa olla, koska oli sukulaisiltaan salassa tapaamassa Bergbomia, tosin emme tiedä tuliko tämä salaisuus Bergbomin tietoon.⁷¹ Aspegrenien Kansanteatteri ei ollut niin tiukka kriteereissään näyttelijöiden suhteen kuin Suomalainen Teatteri, joten siellä työväenluokkainen tausta ei ollut ongelma.

Lokakuussa 1888 saapui vihdoinkin kirje, jossa Tilda Vuorta eli Matilda Blomia pyydettiin liittymään Kansanteatteriin. Saavuttuaan Poriin, jossa Kansanteatteri silloin näytteli, Jokisen mukaan ”valmiiksi mietittynä asiana Matilda Blom päätti ilmoittaa nimekseen Tilda Raitio”.⁷² Rajalan mukaan Tilda Vuori valitsi taiteilijanimekseen Raitio, koska hän ajatteli savolaista kärryraitiota, jota myöten hän oli pyrkinyt Pielavedeltä maailmalle.⁷³ En tiedä mistä Rajala on saanut tämän tiedon, mutta yksi vaihtoehto on haastattelut ja tiedonannot, jotka mainitaan hänen kirjansa lähteissä. Rajala on haastatellut ainakin Sirkka Vuorta, joka oli naimisissa Tilda Vuoren pojan Veijo Vuoren kanssa. Ehkä tieto on kulkenut suvun piirissä? Joka tapauksessa tuohon aikaan oli muodikasta ja kielipoliittisesti tärkeää vaihtaa ruotsinkielinen nimi suomenkieliseen erityisesti suomalaisen teatterin piirissä. Nimenvaihdos suojeli myös näyttelijän perhettä, koska näyttelijöihin liitettiin epäilyttävä maine. Raitio kuulostaa sopivan keskiluokkaiselta ja fennomaanilta, ehkä siinä on yksi syy uudelle nimelle. Näyttelijä Tilda Raitio pääsi heti esittämään osaamistaan; yhden päivän harjoitusajan jälkeen hän näytteli yleisölle jo seuraavana iltana. Porista Kansanteatteri jatkoi suoraan ulkomaille Pietariin kuukaudeksi.⁷⁴

⁶⁸ Suutela, 2005, 120.

⁶⁹ Suutela, 2005, 127.

⁷⁰ Suutela, 2005, 127.

⁷¹ Jokinen, 1947, 219.

⁷² Jokinen, 1947, 220.

⁷³ Rajala, 1991, 279-280.

⁷⁴ Jokinen, 1947, 220.

Kansanteatteri oli jatkuvasti kiertueella kaupungista toiseen. Teatterilla ei ollut vakituista kotipaikkaa, mutta sen johtokunta oli Viipurissa. Teatterinjohtaja August Aspegren koulutti itse näyttelijäkuntaansa. Näyttelijöitä opetettiin puhumaan, laulamaan, elehtimään ja liikkumaan. Kiertolaiselämä oli raskasta. Jokaisella uudella paikkakunnalla esitettiin useampia näytelmiä peräkkäisinä iltoina. Kaikki rekvisiitat ja puvut piti kuljettaa mukana. Näytäntöjen väliajat harjoiteltiin vaihtuvissa tiloissa ja huonoissa olosuhteissa. Yksityiselämälle ei jäänyt aikaa juuri ollenkaan.⁷⁵

Tampereella Kansanteatteri vieraili useita kertoja vuodessa, koska Tampereella ei ollut omaa vakituista teatteria. Monesti näytäntökausi aloitettiin ja lopetettiin juuri Tampereella. Aspin perhe, johon Tilda Vuori oli tutustunut jo Kuopiossa, asui Tampereella. Näyttelijä Raitio oli tervetullut heille viettämään kesänsä, ja perheen tyttäret Hanna ja Hilda opettivat ystävälleen kieliä ja yleissivistäviä aineita, joita pidettiin tärkeinä näyttelijäntyössä.⁷⁶

Aspin perheen kautta Tilda tutustui tulevaan aviomieheensä taidemaalari Kaarlo "Monttis" Vuoreen (1863-1914). Hän oli syntynyt Ruovedellä ja Kaarlon ollessa lapsi perhe muutti Tampereelle. Kaarlon isä Gustaf Vuori (entinen Höllberg) oli Pellavatehtaan virassa puutavaranhankkijana.⁷⁷ Nuoret tapasivat ensimmäisen kerran jo kesällä 1890. Kiinnostus oli molemminpuolista, erityisesti Tilda taisi ihastua komeaan nuoreen taiteilijaan. Mitään sen merkittävämpää ei kuitenkaan tapahtunut, paitsi että alkusyksystä kun Kaarlo Vuori näki Tilda Raition *Sirkka*-nimisen näytelmän pääosassa hän pyysi tältä Sirkan roolikuvaa itselleen. Tämä oli näyttelijän ensimmäinen päärooli ja häntä juhlittiin suurena tulevaisuudenlupauksena. Herra taiteilija sai kuin saikin myöhemmin pyytämänsä valokuvan.⁷⁸

Kesällä 1896 taiteilija Kaarlo Vuori suunnitteli matkaa Berliinin maailmannäyttelyyn yhdessä ystävänsä August Lundelinin (1871-1950) kanssa.⁷⁹ Lundelin toimi Verkatehtaan käsöörinä eli tehtaan rahavarojen hoitajana sekä harrasti sellon soittoa Tampereen Orkesteriyhdistyksessä.⁸⁰ Kun Kaarlo Vuori kuuli, että näyttelijä Tilda Raitio lähtisi ystävänsä ja kollegansa Hilda Martinin kanssa opintomatkalle Saksaan, he päättivät matkustaa yhdessä. Jokisen mukaan tällä matkalla "Monttis-Kallekin" viimeistään kiinnostui "Tilda-likan" naisellisesta viehätysvoimasta ja maalasi

⁷⁵ Jokinen, 1947, 220.

⁷⁶ Jokinen, 1947, 221-222.

⁷⁷ Jokinen, 1947, 189.

⁷⁸ Jokinen, 1947, 216-217, 222-223.

⁷⁹ Jokinen, 1947, 239.

⁸⁰ Jokinen, 1947, 104-105.

berliiniläisessä hotellihuoneessa Tildasta lämpimänsävyisen mutta koruttoman muotokuvan, josta tuli tunteen aitoudessa ja ehjässä värisävyssään yksi Kaarlo Vuoren parhaista töistä.⁸¹ Berliinissä Tilda Raitio kävi kahden eri näyttelijäntäytönopettajan tunneilla ja katsoi paljon teatteria. Jokinen kirjoittaa, että opintomatkinsa jälkeen hän alkoi huomata puutteita teatterinjohtaja Aspegrenissä. Tämä oli Raition mielestä itsevaltainen, puhui huonoa suomea ja oli kaavoihinsa kangistunut.⁸²

Kansanteatteri maksoi Tilda Raitiolle palkkaa 1400 markkaa vuodessa sekä matkakulut, mutta velvoitti näyttelijän hankkimaan itse roolivaatteensa ja vaati lisäksi "sävyisyyttä ja ystävyyttä" tovereita kohtaan, jonka puutteessa ei mitään yhteyttä ja hauskuutta jäsenten kesken voi saavuttaa" sekä "elämään säädyllyisesti ja arvokkaasti".⁸³ Suutela mainitsee Hilda Aspin saaneen näyttelijänä 1200 markkaa vuodessa Suomalaisessa Teatterissa ja hän oli sentään koulutukseltaan opettaja. Opettajattaren palkka tuohon aikaan oli noin 700 markkaa vuodessa. Tosin Hilda Aspin ei tarvinnut kustantaa kaikki pukujaan Tilda Raition tapaan itse, vaan hän sai Suomalaiselta Teatterilta suurimman osan esiintymispuvuista käyttöönsä.⁸⁴

Kansanteatterissa teatteriseurueen yhteishenki alkoi pian rakoilla ja keväällä 1897 näyttelijä Pasi Jääskeläisen (1869-1920) johdolla perustettiin Uusi Teatteri, jonka kotipaikka oli Haapavedellä.⁸⁵ Perustajia olivat Jääskeläisen lisäksi Kalle Halonen (1864-1927), Hilda Martin (myöhemmin Pihlajamäki, 1866-1951) ja Aapo Pihlajamäki (1861-1956). Lisäksi Eino Leino mainitsee Tilda Raition, Aura Innasen, Aino Haverisen (1875-1943), Iivari Paateron (1875-1922), Kosti Elon (1873-1940) ja Simo Osan (1873-1945).⁸⁶ Minna Canth oli keväällä kuollut, joten Uusi Teatteri aloitti oman kiertueensa syksyllä 1897 Pohjanmaalla, Tampereella ja Hämeenlinnassa Canthin *Kovan onnen lapsilla*. Se oli menestys; yleisö itki ja nauroi. Seuraava näytelmä oli Canthin *Papin perhe*, jossa Tilda Raitio näytteli Maijua, joka haluaa näyttelijäksi vanhempiensa vastustuksesta huolimatta. Jokisen mukaan hän niitti roolisuorituksellaan kiitosta erityisesti Vaasan lehdissä. Tilda kirjoitti Kaarlolle: "Jokainen repliikki, melkeinpä joka sana on niin rakas - melkein kuin jotain omaa. Jos meidän ajatuksemme voisivat tunkeutua toiseen maailmaan, niin monta harrasta kiitosta olisi Canthin mummon tuntuviin tullut. Oudolle ja melkein uskomattomalle se vieläkin tuntuu, ettei häntä enää ole olemassa."⁸⁷ Taidemaalari Vuori oli tutustunut Minna Canthiin henkilökohtaisesti Hanna ja Hilda

⁸¹ Jokinen, 1947, 239.

⁸² Jokinen, 1947, 241.

⁸³ Jokinen, 1947, 240-241.

⁸⁴ Suutela, 2005, 118, 129.

⁸⁵ Jokinen, 1947, 241.

⁸⁶ Leino, 1902, 69.

⁸⁷ Jokinen, 1947, 252.

Aspin kautta, ennen kuin tutustui Tilda Raitioon. Kaarlo Vuori maalasi Minna Canthista Kuopiossa kiitetyn muotokuvan kesällä 1891.⁸⁸

Jokinen kertoo, että seitsemän vuoden tuntemisen jälkeen Kaarlo Vuori tunnusti rakkautensa Tilda Raitiolle kesällä 1897 ja he menivät kihloihin.⁸⁹ Syksyllä Tilda Raitio jatkoi näyttelijänuraansa kiertävässä Uudessa Teatterissa ja Kaarlo muutti Turkuun Piirustuskoulun johtajaopettajaksi.⁹⁰ Kylmä asunto Turussa aiheutti Kaarlo Vuoren reumatismin pahenemisen ja kuulokin alkoi heiketä. Lääkäri määräsi arsenikkia ja juoksua lumihangessa.⁹¹ Kyseenalaiset hoidot eivät tainneet auttaa Kaarlo Vuorta paranemaan.

Tilda Raitio jatkoi työskentelyään kihlauksensa jälkeen Uudessa Teatterissa, jonka taloudellinen tilanne ei ollut kovin suotuista. Myöskään Kansanteatterilla ei mennyt kovin hyvin taiteellisesti eikä taloudellisesti, joten neuvottelujen jälkeen teatterit päätettiin yhdistää vuonna 1899 kiertäväksi Maaseututeatteriksi, jonka kotipaikaksi tuli Viipuri.⁹² Teatterinjohtajaksi oli valittu tohtori Kasimir Leino (1866-1919), Eino Leinon veli, mutta hän oli Helsingissä sairaana, joten kaikki teatterin asiat olivat hoitamatta ja sopimatta. Vanhoja näytelmiä lämmiteltiin uudelleen esitettäväksi näyttelijöiden toimesta. Tilda Raitiosta tehtiin teatterin kassanhoitaja. Ensin hän kieltäytyi kunniaista, mutta kun lopulta työstä luvattiin maksaa 200 markan vuosikorvaus ja hän suostui vastahakoisesti. Tehtäviä oli varmasti enemmän kuin tarpeeksi palkkaan nähden, mutta tästä työkokemuksesta oli myöhemmin suurta hyötyä teatterinjohtajana.⁹³ Seurue sai valtionapua, jolla se rahoitti toimintaansa aluksi.⁹⁴

Näytäntökausi 1899-1900 oli samanlaista kiertolaiselämää kuin ennenkin, mihin näyttelijä Tilda Raitio oli reilun 10 vuoden kuluessa jo tottunut. Kun sulhanen Kaarlo Vuori sanoi Tildalle: "Sinä lopetat keväällä, minä en enää odota", Tildakin oli jo kypsytynyt samaan päätökseen. Kuitenkin hän lupasi erikseen pyydettyä näyttellä vielä kuukauden seuraavana syksynä, että teatteri saisi kiertueellensa hyvän alun. Jokisen mukaan teatterinjohtaja Kasimir Leino kyllä tajusi mitä menetti; Tilda Raitio oli vakiinnuttanut paikkansa hyvänä näyttelijänä ja lisäksi hän oli hoitanut teatterin rahasioita menestyksekkäästi.⁹⁵

⁸⁸ Jokinen, 1947, 226.

⁸⁹ Jokinen, 1947, 244.

⁹⁰ Jokinen, 1947, 253.

⁹¹ Jokinen, 1947, 258.

⁹² Jokinen, 1947, 254.

⁹³ Jokinen, 1947, 261-262.

⁹⁴ Jokinen, 1947, 261.

⁹⁵ Jokinen, 1947, 263.

Kesällä 1900, kolme vuotta kestäneen kihlausajan jälkeen, Tilda ja Kaarlo Vuori menivät naimisiin Kuopiossa morsiamen ollessa 31-vuotias. Syksyllä tuore rouva Vuorikin muutti Turkuun, jossa hänen miehensä oli edelleen töissä Piirustuskoulussa. Tilda Vuori pääsi vihdoin viettämään rauhallista perhe-elämää, josta hän Jokisen mukaan oli jo pitkään haaveillut.⁹⁶ Pariskunnan ainoa lapsi, Veijo syntyi vuonna 1903.⁹⁷ Jokinen kertoo, että lapsi ja aviomiehen heikkenevä terveys työllistivät Tilda Vuorta niin, ettei hän ehtinyt paljoa kaipaamaan teatteria. Välillä hän kuitenkin näytteli Maaseututeatterin esityksissä, kun seurue saapui kaupunkiin. Jokinen kertoo, että Tilda Vuori oli myös kantavana voimana perustettaessa suomenkielistä näyttämötoimintaa Turkuun.⁹⁸ Ida Aalbergin kiertueen tullessa Turkuun 1904 Tilda Vuori näytteli hänen seurueessaan.⁹⁹

Turussa Tilda Vuoresta kehittyi taitava ja pidetty emäntä, jonka kodissa eri alojen taiteilijat ja muut ystävät ja sukulaiset tapasivat toisiaan.¹⁰⁰ Tällainen taiteilijoiden kohtaamispaikka on mielestäni verrannollinen Minna Canthin Kanttilassa pitämään salonkiin. Kaarlo Vuori ei ollut kiinnostunut perheen talouden hoidosta, kun taas Tildalla oli taloudellista tajua ja lahjakkuutta. Olihan hän aloittanut työuransa lankakaupassa myyjänä ja vastannut kiertueteatterin taloudesta. Kaarlo Vuori oli erittäin tuottelias taiteilijana avioliittonsa alkuaikoina ja alkoi saada myös mainetta. Kaikesta huolimatta pariskunta tunsikin, että Tampere on heidän kotipaikkansa. Luultavasti Turun enimmäkseen ruotsinkielisellä sivistyneistölläkin oli tähän oma vaikutuksensa. Keväällä 1905 Kaarlo Vuoren kuurous paheni niin, että hänen oli pakko jättää virkansa Turussa ja perhe päätti muuttaa Tampereelle.¹⁰¹

Tampere oli kasvanut ja kaupungin taidetarjonta parantunut pariskunnan poissa ollessa. Kaksi uutta paikallista teatteriakin oli perustettu, Tampereen Työväen Teatteri vuonna 1901 ja Tampereen Teatteri vuonna 1904. Tampereen Työväen Teatteri esiintyi Työväentalon näyttämöllä ja Tampereen Teatteri Raittiustalolla, joka sijaitsi Mustanlahdenkadun ja Satakunnankadun kulmassa. Syksyllä 1905 Tilda Vuori liittyi Tampereen Teatterin näyttelijäkuntaan. Heti syyskuun ensimmäisessä ensi-illassa Kneiselin pilanäytelmässä *Hän tietää jotakin* esiintynyt Tilda Vuori mainittiin kyvykkääksi lisävoimaksi Tampereen Teatterille.¹⁰² Tammikuussa 1906 Shakespearen *Loppiaisaatossa* Vuori teki

⁹⁶ Jokinen, 1947, 264-265.

⁹⁷ Rajala, 1991, 287.

⁹⁸ Jokinen, 1947, 266.

⁹⁹ Krohn & Rinne, 1966, 93.

¹⁰⁰ Jokinen, 1947, 267.

¹⁰¹ Jokinen, 1947, 267-271.

¹⁰² Levas, 1946, 24.

kreivittären palvelusneidin, Marian, roolin ja häntä keuhuttiin: ”Tilda Vuori teki pienimpiin yksityisseikkoihin asti mietityn taideluoman.”¹⁰³

Tilda Vuoresta tuli Tampereen Työväen Teatterin johtaja syksyllä 1906. Tästä johtajavalinnasta lähteet antavat hieman ristiriitaista tietoa. Helvi Jokisen mukaan johtajanpaikkaa tarjottiin rouva Vuorelle.¹⁰⁴ Tiina Sianojan artikkelissa *Tilda Vuori loi vahvan pohjan Tampereen Työväen Teatterille* sanotaan, että Vuori valittiin teatterin johtoon puoli vahingossa.¹⁰⁵ Panu Rajala taas kirjoittaa, että teatterinjohtajan paikkaa haki kolme henkilöä, joista Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunta asetti rouva Vuoren ensimmäiselle sijalle.¹⁰⁶ Tässä tapauksessa uskoisin Rajalan olevan oikeassa, koska hän on käyttänyt historiateoksensa lähteinä muun muassa Tampereen Työväenyhdistyksen pöytäkirjoja. Sianojan artikkelissa ei näy lähdetietoja, mutta luulisin hänen käyttäneen Rajalan teosta tietojensa pohjana. Siksi en ymmärrä mistä hän on saanut ajatuksen, että Tilda Vuoren valinta teatterinjohtajaksi olisi ollut puolivahinko. Olisi todella mielenkiintoista saada tietää mistä tämä tulkinta on peräisin.

Anneli Kanto kirjoittaa lehtiartikkelissaan *Tilda Vuori teki TTT:sta ammattiteatterin*: ”Tullessaan Työväen Teatterin johtajaksi hän [Tilda Vuori] oli nainen parhaissa vuosissaan, 37-vuotias. Hänellä oli jo parinkymmenen vuoden ammattikokemus ja hän oli tehnyt opintomatkan Saksaan.”¹⁰⁷ Kannon näkemys kuvaa mielestäni hyvin sitä, kuinka ylivoimainen teatterin ammattilainen Tilda Vuori oli kahteen muuhun hakijaan verrattuna. Toiselle sijalle jäänyt Julius Allén oli johtanut Tampereen Työväen Teatteria kevään 1906, mutta hän oli harrastajanäyttelijä ja oikealta ammatiltaan telefonimekaanikko.¹⁰⁸ Kolmas hakija oli harrastajanäyttelijä Kusti Sala, joka oli ollut perustamassa Tampereen Työväen Teatteria, mutta hänkin teki päivätyönsä tehtaalla, ammattinaan lämmittäjä.¹⁰⁹ Mielestäni asian voisi ilmaista siten, että ammatillisesti pätevä nainen syrjäytti kaksi miesehdokasta, jotka olivat harrastajia. Tilda Vuori toimi Tampereen Työväen Teatterin johtajana vuosina 1906-1909 ja 1910-1917. Pitkä kausi oli vaiherikas ja myrskyisä. Tässä tutkielmassani keskityn Tilda Vuoren toimintaan Tampereen Työväen Teatterin johtajana.

¹⁰³ Levas, 1946, 29.

¹⁰⁴ Jokinen, 1947, 272-273.

¹⁰⁵ www.uta.fi/koskivoima/kulttuuri/1900-18/ttt.htm.

¹⁰⁶ Rajala, 1991, 158.

¹⁰⁷ Kanto, 1991, 22.

¹⁰⁸ Rajala, 1991, 149.

¹⁰⁹ Rajala, 1991, 90 ja 106.

Kaarlo Vuorta kutsuttiin ”Tampereen ensimmäiseksi taidemaalariksi”. Taiteilijapariskunnan liitto oli onnellinen ja todellinen rakkausavioliitto heidän välisensä laajan kirjeenvaihdon perusteella. Kaarlo Vuori maalasi useita tauluja vaimostaan ja pojastaan. Hän harrasti myös valokuvausta¹¹⁰, minkä vuoksi Tilda Vuoren johtajakaudelta Tampereen Työväen Teatterissa on säilynyt paljon valokuvia. Kaarlo Vuori otti valokuvia kenraaliharjoituksista ja huomattavista esityksistä. Lisäksi kohtauksia lavastettiin Vuorten kotona valokuvia varten. Aviomies myös maalasi paljon lavasteita Tampereen Työväen Teatterin esityksiin. Jokinen kirjoittaa: ”Hän [Kaarlo Vuori] laati jokaista kappaletta varten tarvittavat lavastukset, suunnitteli naamioita ja pukuja sekä tutki ja keskusteli näytelmien ja eri roolien mahdollisuuksista.”¹¹¹ Kaarlo Vuori seurasi välillä teatterin harjoituksia ja kertoi sitten kotona havaintojaan ja muutosehdotuksiaan puolisolleen, joka miltei poikkeuksetta huomioi ne. Erityisesti Linnankosken *Ikuiseen taisteluun* (1908) Kaarlo Vuori teki lavasteet ja suunnitteli rohkeita pukuja¹¹² sekä suunnitteli ja auttoi toteuttamaan näyttämön taustalle heijastettavat lasimaalaukset Luciferin luolasta¹¹³ ja Kainin harhanäyistä. Nämä kuvitukset olivat jotain ennen kokemattomia tamperelaisessa teatteriesityksessä ja yleisö haukkoi henkeään (kuvaliitteessä kuva 3 Kaarlo Vuoren maalaamat lavasteet *Ikuinen taistelu* -näytelmään). Valitettavasti kuvia Kaarlo Vuoren suunnittelemissa lavasteista on vain vähän.

Jokisen mukaan Kaarlo Vuori opetti puhtaasta asianharrastuksesta nuoria maalarinalkuja lavastajan ammattiin. Martti Tuukka (1891-1945), josta tuli Suomalaisen Oopperan lavastaja, ja Jussi Kari (1887-1951), joka teki pitkän uran Tampereen Työväen Teatterissa, olivat hänen oppilaitaan.¹¹⁴ Jokinen kertoo, että Kaarlo Vuori oli opettanut Tampereella 1890-luvulla myös Eliel Saarista (1873-1950), josta tuli kansainvälisesti tunnettu arkkitehti. Jokisen mukaan Kaarlo Vuoren mielestä Saarisesta ei tulisi varsinaista taiteilijaa, mutta lahjakas piirtäjä.¹¹⁵

¹¹⁰ esim. Laitinen, 2017.

¹¹¹ Jokinen, 1947, 274.

¹¹² ”Esim. Lipilapi on aivan kokomustissa trikoissa ja vihriä harso frakki – ei muuta. – Hekuma on ohkasen ohkasessa ruusun värissä kellohameessa – kuin hän liikehtii näkyy ruumiin muodot jotenkin selvästi. Yleensä näyttävät puvut vähemmän läpinäkyviltä kuvissa kuin todellisuudessa ovat. Värit tekevät myös paljon asiaa eloisuuteen. [...] Jos olette ihmetellyt sitä laitosta Aadan edessä, niin ne on kangaspuut. – Minulta näet niin usein edeltäpäin kysyttiin, että mistä saatte vaatteet? ’Mistä te tiedätte minkälaisia niiden vaatteet on’ – No, minä mietin ja ajattelin että parasta kuin heille sen oikein näyttää kuvilla ja esim. Niin pääsevät siitäkin vaivasta. Mutta kankaan löytäminen puvuksi ei ollut helppoa – hain ensin jonkinlaista tavallista hienompaa niinimattoa – vaan ei löytynyt. Pellavatehtaalta löysin hyvin karkeaa, vaan jotenkin taipuisaa rökkelöä. Sitä sitten itse värjältiltiin miedon viherväksi, sinerväksi jne. Kainin on ruskeahko mullan väri. [...] Huvittanee Teitä vielä mitä eräs vanha rahvaan nainen oli sanonut: ’Olen minä tuon jutun jo monesti raamatusta lukenut, mutta toista se on kuin sen itse näkee’.” Tilda Vuoren kirje Johannes Linnakoskelle/Vihtori Peltoselle 1908, SKS 213:50:2.

¹¹³ ”Kain näyt ovat taikalyhdyillä laitetut. Mieheni on piirtänyt, komppuneerannut ja valmistanut – ne tulevat esiin himmeästi punasen lasin läpi ja samoin taas katoavat punertavaan hämyyn.” Tilda Vuoren kirje Johannes Linnakoskelle/Vihtori Peltoselle 1908, SKS 213:50:1.

¹¹⁴ Jokinen, 1947, 276.

¹¹⁵ Jokinen, 1947, 257-258.

Tampereelta Tilda Vuori siirtyi johtajaksi Turun Työväen Teatteriin kaudeksi 1917-1918 ja seuraavan kauden 1918-1919 hän johti Kuopion Teatteria. Sen jälkeen Vuori muutti Kotkaan, missä hän johti Kotkan Näyttämöä vuosina 1919-1922. Tilda Vuori kuoli struumamyrkytykseen Kotkassa maaliskuun lopussa 1922. Kahdessa lähteessä on eri päivämäärät, kun taas Jokinen ja Rajala eivät jostain kumman syystä mainitse tarkkaa kuolinpäivää ollenkaan. Joka tapauksessa teoksessa *Kotimaisia näyttämötaiteilijoita sanoin ja kuvin* vuodelta 1930 mainitaan kuolinpäiväksi 22.3.1922 ja kirjassa *Näyttelijöitä sanoin ja kuvin* vuodelta 1927 T.I. Vuorenrinne kirjoittaa Tilda Vuoren kuolleen 30.3.1922. Kansallisbiografian artikkelissa, jonka Panu Rajala on kirjoittanut, Tilda Vuoren kuolinpäivä on 22.3.1922. Tilda Vuori oli kuollessaan vasta 52-vuotias.

2.1 Tilda Vuori näyttelijänä ja näyttelemisen opettajana

Tilda Vuori esiintyi ensimmäisen kerran yleisölle 5-vuotiaana avustajana Suomalaisessa Teatterissa. Kansanteatteriin hänet kiinnitettiin 19-vuotiaana syksyllä 1888 ensin oppilaaksi ja sitten näyttelijäksi. Uransa alussa silloinen Tilda Raitio näytteli herkkiä nuoren naisen rooleja, kuten Elina Gustaf von Numersin *Elinan surmassa*. Roolit Maiju Minna Canthin *Papin perheessä* ja Sirkka Charlotte Birch-Pfeifferin näytelmässä *Sirkka eli Pikku-Fadette* olivat voimakastahtoisia nuoria naisia, joilla oli sekä tavoitteita että omanarvontuntoa. Myöhemmin Tilda Vuoresta kehittyi voimakkaiden naishahmojen tulkitsija. Näistä esimerkkeinä mainittakoon seksikäs Delila Johannes Linnankosken *Simson ja Delilassa*, Schillerin traaginen *Maria Stuart* ja Sardoun nokkava *Rouva Suorasuu*.

Tilda Vuori teki uransa aikana kaksi opintomatkaa; vuonna 1896 Berliiniin ja vuonna 1913 Pariisiin. Hän oli näyttelijänä myös Ida Aalbergin kiertueella Unkarissa ja Pietarissa vuonna 1907. Johtaessaan Tampereen Työväen Teatteria monipuolinen Tilda Vuori näytteli suurimman osan naispäärooleista.

Professori T.I. Vuorenrinne kuvaa 1927 julkaistussa Emmanuel Lammin toimittamassa kirjassa *Näyttelijöitä sanoin ja kuvin* Tilda Vuorta näyttelijänä näin:

Jos tahtoisin Tilda Vuorta olennoita näyttelijättärenä, niin sanoisin kernaasti: hänen taiteilijaluonteensa perussävel oli iloisenlyyrinen. Tuskin meillä on ollut montakaan, joka on veikeitä, riemuntäyteisiä, raisuja "tyttölepakoita" osannut tulkita niin välittömästi ja luonnonraikkaasti kuin juuri rva Vuori. Kuinka monasti me nauroimmekaan hänen hyppellevälle vallattomuudelleen, itkimme hänen nyhkytyksilleen ja joimme suorastaan hänen onnenhurmaansa. Ja missä piili se taika, joka meidät valloitti? Oliko se hänen äänensä hopea tai helisevä naurunsa, joka sen aikaansai, vai olivatko ne hänen joustavan-notkeat

liikkeensä eli hänen säihkyvät silmänsä, jotka meidät kahlitsivat, en tiedä, mutta varmaa on, että hän oli todellinen suomalaisten ingenue-osien esittäjä.¹¹⁶

Kansan Lehti kertoo:

Tilda Vuori oli näyttelijänä säkenöivä ja sytyttävä. Hänen temperamenttinsa ilmeni voimakkaana ja polttavana ja hänen asteikkonsa oli laaja veikeistä tyttöosista suuriin tragediennetehtäviin. Tämä sama polttava voima ilmeni hänessä ohjaajanakin ---¹¹⁷

Helvi Jokinen kuvaa Uuden Teatterin kantavia naisvoimia Hilda Martinia diivana ja Tilda Raitiota luonnenäyttelijänä.¹¹⁸ Hanna Suutelan mukaan luonnenäyttelijöille oli kirjoitettu parhaat roolit ja kategoria oli laaja. Hyvä tragedienne ei välttämättä soveltunut komedienneksi ja toisinpäin. Suutela löytää neljä eri roolityyppiä naisnäyttelijöille: aiemmin mainittu ingenue-tyyppi nuorille naisille, luonnenäyttelijä monipuolisesti lahjakkaille ehkä jo vähän vanhemmille naisille, käyttönäyttelijä pienemmissä ja avustavissa rooleissa näytteleville naisille ja duenna-tyyppi selvästi vanhemmille naisille. Suutela kirjoittaa, että suurille diivoille tyypillistä oli se, että he onnistuivat oman ammattitaitonsa ja suosionsa avulla pidentämään sekä ingenue-vaihetta että sitä seurannutta luonnenäyttelijän vaihetta yli tavanomaisten rajojen.¹¹⁹ Kuvaukset Tilda Vuoresta näyttelijänä mielestäni osoittavat, että hän ehdottomasti oli verrattavissa suuriin diivoihin näyttelijänlahjojensa puolesta. Vuori teki vielä vanhemmalla iälläkin nuoren neidon rooleja. Suutelaa lainaten: ”Mitä vanhempi näyttelijä ingenuen rooliin ryhtyi, sitä suurempi taiteellinen haaste se oli ja sitä suurempana saatettiin pitää sitä amatillista voittoa, joka roolin uskottavasta esittämisestä seurasi.”¹²⁰

Näyttämöharrastusta Suomessa levittivät nuorisoseurat, raittiusseurat sekä erityisesti työväenyhdistykset. Pekka Lounelan mukaan: ”Joihinkin niiden jäsenistä iski teatterikuume ja -huume niin voimallisesti, että mitättömin taloudellisin voimavaroin toiminta vakiintui, ensi-iltojen määrä kasvoi, johtajille ja näyttelijöille alettiin maksaa palkkioita ja pian tärkeysjärjestyksessä palkkaakin. Siten liu’uttiin amatööripohjalta lähes portaattomasti puoli- ja täysammattillisuuteen”.¹²¹

Myös vuonna 1901 perustettu Tampereen Työväen Teatteri toimi ensin täysin amatööripohjalta. Lounela kirjoittaa: ”Työväen näyttämöitä käynnistivät idealistiset intoilijat, jotka keräsivät vaiheilleen säännöllisesti päivätyön kukkuraksi harjoittelevan ja esittävän seurueen. Kertyneet varat luovutettiin aluksi emoyhdistykselle, mutta pian oltiin yleensä siinä tilanteessa, etteivät tuotot

¹¹⁶ Vuorenrinne, 1927, 8-9.

¹¹⁷ *Kansan Lehti* 20.3.1952.

¹¹⁸ Jokinen, 254.

¹¹⁹ Suutela, 2005, 62-65.

¹²⁰ Suutela, 2005, 63.

¹²¹ Lounela, 2007, 36-37.

tahtoneet kattaa menoja. Myös esittäjille pyrittiin maksamaan markan tai parin ilta- tai roolipalkkiota. 'Ohjaajista' ja muista kantavista voimista kehittyi ajan mittaan puoli- tai täysammattilaisia."¹²²

Tampereen Työväen Teatterin näyttelijät esiintyivät raskaan leipätyönsä ohella iltaisin ja viikonloppuisin saaden vain pienen korvauksen työstään. Vuonna 1906 kun Tilda Vuoresta tuli teatterinjohtaja, hänellä oli takanaan pitkä ja menestyksekkäs näyttelijänura. Häntä olivat kouluttaneet muun muassa Kansanteatterin August ja Aurora Aspegren. Tilda Vuori opetti henkilökunnalleen näyttelijäntyötä ja teki tehdastyöläisistä harrastajista ammattilaisten veroisia näyttelijöitä. Vuoren kouluttamista näyttelijöistä erityisesti Staava Haavelinna (1866-1953), Lyyli Erjakka (1881-1957), Lempi Kari (1898-1976), Kusti Sala (1875-1943) ja Väinö Luutonen (1889-1974) loivat pitkän ammattilaisuran Tampereen Työväen Teatterissa.

Professori Arvi Kivimaa kertoo:

Rva Vuori oli myös viisas ja kärsivällinen näyttämöpedagogi, löytämiensä näyttelijäkykyjen kasvattaja, mikä silloisissa oloissa olikin hänen laitoksensa taiteelliselle kasvulle välttämätöntä. Näyttämöpedagogina hän loi perinteen, jota hänen seuraajansa ovat pitäneet kunniaissa.¹²³

Näyttelijä Lyyli Erjakka muistelee:

Tilda Vuori? Hän loi tämän teatterin [Tampereen Työväen Teatteri] varsinaisesti, hänen aikanaan sen tosiaan uskoi jo 'oikeaksi' teatteriksi, taidelaitokseksi, vaikka me näyttelijät olimmekin edelleen amatöörejä. Tilda Vuori oli tarmokas nainen ja innostava johtaja, hän sai näyttelijät tottelemaan, kurin säilymään ja teatterin menestymään. Hän oli myös ensimmäinen, joka meitä todella opetti, opetti kävelemään ja opetti puhumaan kaunista suomen kieltä oman tamperelaisen murteemme sijasta.¹²⁴

Kuten todettu Tilda Vuori oli itse opiskellut ja kouluttautunut näyttelijäksi työn ohessa ensin August ja Aurora Aspegrenin johtamassa Kansanteatterissa. Tätä voisi tavallaan kutsua näyttämön kisälliperinteeksi tai verrata nykyiseen oppisopimuskoulutukseen. Näyttelijänä Tilda Vuori oli itseoppinut, pedagogina hän jatkoi tätä perinnettä Tampereen Työväen Teatterissa kouluttamalla amatööreistä ammattilaisia.

¹²² Lounela, 2007, 37.

¹²³ *Uusi Suomi* 27.9.1951.

¹²⁴ *Aamulehti* 14.2.1952.

2.2. Tilda Vuori teatterinjohtajana

Tampereen Työväen Teatteri oli perustettu 1901, mutta ensimmäiset vuodet olivat melkoista taistelua lukuisten johtajanvaihdoksien takia. Tilda Vuori oli ensimmäinen ammattilainen teatterinjohtajana. Teatterin muu henkilökunta oli harrastajia ja muutenkin teatterin resurssit olivat hyvin puutteelliset; puvustoa tai muuta rekvisiittaa oli tuskin nimeksikään, puhumattakaan esitettäviksi soveltuvista näytelmistä. Vuori oli jo taloon tullessaan arvostettu näyttelijä ja lisäksi hän oli toiminut kassanhoitajana Suomalaisessa Maaseututeatterissa. Tilda Vuori hankki Tampereen Työväen Teatterille valtionavustuksen 1914, mutta Mikko-Olavi Seppälän mukaan sitä ei maksettu maailmansodan vuoksi.¹²⁵ Valtio jakoi myös eri alojen taiteilijoille matka-apurahoja ulkomaan opintomatkoja varten. Seppälä kirjoittaa: ”Työväenteattereiden johtajat eivät pyrkineet eivätkä päässeet vielä autonomian ajalla tekemään valtion tukemia ulkomaanmatkoja.”¹²⁶ Tämä ei pidä paikkaansa, koska Tilda Vuori, joka oli Tampereen Työväen Teatterin johtaja, sai valtion matka-apurahan Berliiniin ja Pariisiin 1913 Kansallisteatterin Adolf Lindforsin ja kirjailija Johannes Linnankosken suosituksilla.¹²⁷

Helvi Jokinen kertoo, että Tilda Vuori asetti päämääränsä teatterinjohtajana korkealle, hän halusi tarjota Tampereen työväestölle oikeaa teatteria eikä pelkkiä kevyitä seuranäytelmiä. Hän halusi luoda Tampereen Työväen Teatterista, ammattilaisjohtoista harrastajateatterista yhtä hyvän kuin Tampereen Teatteri, joka oli ammattiteatteri.¹²⁸

Teatterinjohtajana Tilda Vuori vastasi teatterin ohjelmistosta. Tampereen Työväen Teatterin Ohje- ja Järjestyssäännön mukaisesti hän valitsi esitettävät näytelmät ja teki niistä ehdotuksen kustannusarvioineen teatterin toimikunnalle, joka sitten hyväksyi tai hylkäsi ne. Johtaja valitsi myös näyttelijät rooleihin ja johti harjoituksia, eli ohjasi näytelmät. Tämä on sangen haastava tehtävä, koska näyttelijät olivat pääosin harrastajia ja johtaja näytteli itse useimmat naispääroolit. Teatterin regissöörinä toimi Kusti Sala. Hänen tehtävänsä vastannee nykyisiä apulaisohjaajan ja järjestäjän tehtäviä. Tilda Vuoren kaudella palkattiin teatterin ensimmäiset ammattinäyttelijät ja vierailevia ammattinäyttelijöitä, kuten Arne Orjatsalo, käytettiin sopivan tilaisuuden tullen.

¹²⁵ Seppälä, 2010, 105, 111.

¹²⁶ Seppälä, 2010, 112.

¹²⁷ Rajala, 1991, 286 ja Jokinen, 1947, 313.

¹²⁸ Jokinen, 1947, 274.

Tilda Vuori oli tutustunut Leo Tolstoin (1828-1910) ajatuksiin ja löytänyt sieltä itseään puhuttelevia periaatteita työväestön ja koko kansan sivistämisestä taiteen avulla. Kirjeessä sulhaselleen Kaarlo Vuorelle Tilda, silloinen Raitio, kirjoittaa olevansa ”tolstoisti”.

Ja aina hiukkasen koitan muutakin maailmaa kuulostella ja kurkistella. Viimmeiksi olen tutkinut Tolstoin 'Mitä on taide'. – Kyllä se ukkopaha läksyttää tätä meidän nykyistä meininkiä, tuskimpa jää kiveä kiven päälle. Laskea ne nisut voi – ei käy kun Abrahamille tähtiä lukiessa – onhan siellä mielestäni paljon paikkoja joista ukko näkyy itsekkin vähän ristiin menevän. Ei siitä näin kerran katsottuaan tule oikein tolkulle, vaan 'tolstoisti' huomasin jo aikoja sitten itsekkin olleeni, ainakin taiteen suhteen. Muistuu mieleeni miten jotkut asiat, näytelmäkappaleet teatterissa eli lukiessa tai taulut e.m.s. oli tehnyt minuun ihan nurin puolisen vaikutuksen, kuin mikä lienee ollut meininki tai millä silmillä n.k. oppinut ja hienomaaailma asioita katsoo, ja johon meidän pikkuihmisten on tapa ja pakko luottaa. Jonkun näyt.kap. vaikuttamattomuutta olin itselleni puolustanut että ne olot, joissa se liikkui, ovat mulle ihan vieraat. Muiden yli ymmärryksenä käyvien taiteiden suhteen pidin itseäni liiaksi kehittymättömänä nauttiakseni ja vielä vähemmän arvostellakseni. Mutta kun tuo Tolstoi ei tunnusta kuin kahdenlaisen taiteen olemisen: uskonnollisen ja yleisinhimillisen. Ja jos taiteilija ei voi herättää kuulijassa tai näkijässä samoja tunteita kuin itse on tuntenut tai tuntee, niin se ei olekkaan taidetta. – Oikeastaan tuo kaikki on kuin sen olisi jo aikoja sitten tiennyt syvimmässä itsessään, vaan hyvin, hyvin hämärästi. Ja samaa olet kai sinäkin mulle monastikin selviteltyt, vaan silloin lienee olleet ajatukset hiukan hajallaan, koskapa se nyt niin uudenselväksi vasta sai. Kunhan saamme hyvää aikaa niin tutkitaankos sitä vielä yksissä.¹²⁹

Tilda Vuori (silloinen Raitio) kertoo tutkineensa Tolstoin kirjoittamaa kirjaa *Mitä on Taide?* vuonna 1898, eli heti kirjan venäjänkielisen teoksen ilmestymisvuonna. Tämä osoittaa Vuoren seuranneen ajankohtaista ja kansainvälistä taidekeskustelua. Tietojeni mukaan Tilda Vuori ei osannut venäjää, joten on epäselvää, kenen kääntämää kirjaa hän on lukenut ja millä kielellä. Jokinen kuvaa: ”Kihlapari [Tilda Raitio ja Kaarlo Vuori] istui riippumatossa ja tutki Prometheusta, heillä oli aina joku yhteinen, klassillinen, taidekäsityksiä pohtiva vieraskielinen kirja ohjelmistossaan”.¹³⁰ Tilda Vuori viittaa mielestäni selkeästi kirjeessään Tolstoin lauseeseen: ”Kun katsojat, kuulijat vain saavat tartunnan samasta tunteesta jonka tekijä on kokenut, niin se juuri on taidetta. [---] Taide on inhimillistä toimintaa joka käsittää sen että tietyin ulkoisin merkein yksi ihminen välittää kokemiaan tunteita tietoisesti toisille, ja toiset ihmiset saavat noista tunteista tartunnan ja eläytyvät niihin.”¹³¹ Tätä ihannetta Tilda Vuori toteutti mielestäni hienosti johtajakaudellaan Tampereen Työväen Teatterissa tarjoamalla työväelle tunteita herättävää taidetta.

Näyttelijänä silloinen Tilda Raitio kiersi teattereiden kanssa ympäri Suomea, esiintyen tavalliselle kansalle. Myöhemmin, toimiessaan teatterinjohtajana, hän työskenteli harrastajanäyttelijöiden parissa. Minun käsitykseni mukaan Tilda Vuorelle oli tärkeää kansan sivistäminen, taiteen tarjoaminen kaikelle kansalle sekä työläisten oman taiteen tekemisen mahdollistaminen. Tolstoi kuvaa erillisinä rappiollisen ”herrojen taiteen” ja luonnollisen ”kansan taiteen”. Tolstoin mukaan

¹²⁹ Tilda Raition kirje Kaarlo Vuorelle 6.10.1898, Kansallisarkisto.

¹³⁰ Jokinen, 1947, 267.

¹³¹ Tolstoi, 2000, s.79.

”Tulevaisuuden taiteen tekevät kaiken kansan ihmiset, jotka käyvät käsiksi taiteeseen silloin kun tuntevat sellaisen toiminnan tarvetta.”¹³² Tämän periaatteen mukaan Tilda Vuorikin työskenteli teatterinjohtajana kouluttamalla työläisistä taiteilijoita. Käsitykseni mukaan Tilda Vuori oli myös samaa mieltä taiteen tehtävästä Tolstoin kanssa. Tolstoin mukaan taiteen tehtävä on valtava. Oikea taide ja uskonnon johtama tiede mahdollistavat parhaimmillaan ihmisten rauhanomaisen rinnakkaiselon ja poistaa väkivallan. Taide yhdistää erilaiset ihmiset saman tunteen piiriin, herättää ihmisissä lähimmäisenrakkautta ja häivyttää yhteiskunnallisia eroja.¹³³ Voi kysyä riittikö tämä enää työväenteatterin linjaksi Venäjän vallankumouksen jälkeen.

En tiedä miten Tilda Vuori olisi määritellyt ”kansan taiteen”, mutta Seppälän mukaan työväenliikkeen piirissä oli selvä ero käsitteiden ”kansanteatteri” ja ”työväenteatteri” välillä. Seppälä selventää asiaa:

”Kansanteatterilla” pyrittiin ylittämään luokkarajoja tai hämäärittämään niitä, korostamaan yhteistoimintaa. Työväellä oli siinä pelkkä kuluttajan asema, sisällön päättivät muut. ”Työväenteatterilla” oli yhteydet järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen, sillä viitattiin luokkakantaiseen toimintaan, jonka sisällön päätti järjestäytynyt työväki. Tämän retoriikan mukaan kansanteatterit eivät enää 1910-luvulla olleet ”oikeita” työväenteattereita, mutta työväenteatterit olivat ”oikeita” kansanteattereita.¹³⁴

Olisiko tässä se aatemaailmojen ero, joka lopulta johti Tilda Vuoren eroon Tampereen Työväen Teatterista?

Uskon Tilda Vuoren olleen eri mieltä Tolstoin kirjoitusten kanssa esimerkiksi koskien taiteilijoiden koulutusta. Tolstoi kirjoittaa: ”Taidekoulut [---] tappavat todellisen taiteen vastaanottamisen kyvyn ihmisissä jotka ovat onnettomuudekseen joutuneet noihin kouluihin.”¹³⁵ Tilda Vuori oli itse käynyt vain kansakoulun, mutta kouluttanut itseään sen jälkeen muun muassa ulkomaanopintomatkalla. Myös Tampereen Työväen Teatterissa Vuori koki tärkeäksi kouluttaa harrastajanäyttelijöitä koko johtajakautensa ajan. Lisäksi Tildan aviomies Kaarlo Vuori oli opiskellut piirtämistä ja maalaamista pitkäjänteisesti ja hän toimi Turun Piirustuskoulussa johtajaopettajana.

Emme voi tietää mitä kaikkia Leo Tolstoin kirjoja Tilda Vuori oli lukenut, mutta Tampereen Työväen Teatterissa esitettiin hänen johtajakaudellaan neljä Tolstoin näytelmää: *Pimeyden valta* (1908), *Ylösousemus* (1908), *Elävä ruumis* (1911) ja Edmond Guiraudin romaanista sovittama *Anna Karenina* (1913). Jokinen kertoo, että kun Tilda ja Kaarlo Vuori muuttivat ensimmäiseen yhteiseen

¹³² Tolstoi, 2000, s.256.

¹³³ Tolstoi, 2000, s.275-276.

¹³⁴ Seppälä, 2010, 61.

¹³⁵ Tolstoi, 2000, s.175.

kotiinsa syksyllä 1900 Turussa, muuttokuormassa oli Tolstoin ja Zolan kirjoja.¹³⁶ Jokisen kirja perustuu haastatteluihin ja Vuoren pariskunnan kirjeenvaihtoon.

Tolstoilaisuus oli Leo Tolstoin ajatuksiin ja kirjoituksiin perustuva aate. Kreivilliseen sukuun syntyneen Tolstoin kristillinen elämäkäsitys perustui Jeesuksen Vuorisaarnaan ja sen mukaisesti hän halusi tehdä ruumiillista työtä ja luopua rikkaudestaan köyhien hyväksi. Hän kehotti yksinkertaiseen elämään ja lähimmäisenrakkauteen. Tolstoi arvosteli yhteiskuntalaitoksia ja kirkkoa ja tolstoilaisuus olikin eräänlaista anarkismia suhteessa valtioon ja kirkkoon. Keskeistä oli väkivallan tuomitseminen myös itsepuolustusmielessä ja sodan ja vihan vastustaminen eli tolstoilaisuus oli pasifistinen aate. Suomessa Arvid Järnefelt (1861-1932) oli johtava tolstoilainen.¹³⁷

Juhani Niemen mukaan suomalaiset kirjailijat alkoivat kiinnostua Tolstoin aatteista jo 1880-luvulta lähtien. Erityisesti Kuopion suunnalla Minna Canthin ja Järnefeltin perheen piireissä luettiin venäläistä kirjallisuutta laajemminkin. Canthin toimittamassa lehdessä *Vapaita Aatteita* ilmestyi Tolstoin tekstejä, ja tolstoilaiset teemat alkoivat näkyä kirjailijan tuotannossa 1890-luvun puolella. Niemi kirjoittaa: ”Canthin näytelmä *Anna Liisa* (1895) on tulkittavissa rakenteellisesti ja aatteellisesti Tolstoin *Pimeyden vallan* (1886) rinnakkaisteokseksi.”¹³⁸ Niemen tutkimuksen mukaan suomalaisista kirjailijoista Canthin ja Järnefeltin lisäksi vaikutteita tolstoilaisesta ajattelusta on havaittavissa ainakin Juhani Ahon (1861-1921), Teuvo Pakkalan (1862-1925), Santeri Alkion (1862-1930), Ilmari Kiannon (1874-1970), Maila Talvion (1871-1951) ja Maria Jotunin (1880-1943) tuotannossa.¹³⁹

Tilda Vuoren johtajakausi Tampereen Työväen Teatterissa oli pitkä ja myrskyisä. Hän johti teatteriaan lähes yksitoista vuotta 1906-1917. Johtaja otti yhteen useita kertoja Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunnan kanssa. Johtokunta olisi halunnut teatterin esittävän työväenhenkisiä ja aatteellisia näytelmiä, kun taas Tilda Vuorelle pääasia oli taiteellisesti korkeatasoinen ja sivistävä ohjelmisto. Hänen mielestään työväelläkin oli oikeus innoittavaan taide-elämykseen.

¹³⁶ Jokinen, 1947, 265.

¹³⁷ https://fi.wikipedia.org/wiki/Leo_Tolstoi ja <https://fi.wikipedia.org/wiki/Tolstoilaisuus>

¹³⁸ Niemi, 2013.

¹³⁹ Niemi, 2013.

Teatterinjohtajana Tilda Vuori piti yhteyttä kirjeitse moniin suomalaisiin kirjailijoihin ja taiteilijoihin, kuten Ida Aalberg (1857-1915), Juhani Aho (1861-1921), Aurora Aspegren, Jalmari Finne (1874-1938), Ilmari Kianto (1874-1970), Larin Kyösti (Karl Gustaf Larson, 1873-1948), Maiju Lassila (Algot Untola, 1868-1918), Kasimir Leino, Johannes Linnankoski, Aarne Orjatsalo, Teuvo Pakkala (1862-1925) ja Sam Sihvo (1892-1927). Tilda Vuori otti Tampereen Työväen Teatterin ohjelmistoon paljon uusia kotimaisia näytelmiä. Erityisesti Johannes Linnankoski oli hänelle tärkeä kirjailija ja heidän yhteistyönsä tuloksena syntyi kolme näytelmää: *Ikuinen taistelu* (1908), *Simson ja Delila* (1911) ja *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1916).

Tilda Vuori dramatisoi näytelmiksi ainakin romaanit Ewald Ferdinand Jansonin *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* (1907), Aleksis Kiven *7 veljestä* (1914) ja Johannes Linnankosken *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1916).¹⁴⁰ Vuoren näytelmäsovituksot olivat yleisesti tunnustettuja, joten monet kirjailijat tarjosivat hänelle töitään ja pyysivät hänen kommenttejaan. Tilda Vuoren laajasta kirjeenvaihdosta käy ilmi, että hän teki ehdotuksia suomentajille ja näytelmäkirjailijoille heidän teksteihinsä liittyen, muun muassa Hanna Kunnakselle, Johannes Linnankoskelle, Konrad Lehtimäelle (1883-1937) ja Teuvo Pakkalalle. Siihen aikaan dramaturgin tehtävät kuuluivat myös teatterinjohtajalle.

Konrad Lehtimäki kirjoittaa näytelmästä *Perintö* Tilda Vuorelle:

Mutta kaikesta tästä huolimatta huomaa itsekkin nyt, että olen mennyt siinä hiukan liian pitkälle. Varsinkin se viimeinen repl. ei kelpaa sellaisenaan. Kiitän siis huomautuksestanne ja toivon, että Te hyväntahtoisesti jo ajattelisitte siihen myöskin jotakin niin saataisiin sitten tuumia kun tulen sinne. Ja olen kiitollinen jos kaikista missä vain huomaatte vikoja tekisitte muutos- ja lisäysehdotuksia. Samoin voisi koko I näytöstä korjailla. No – siitä saadaan sitten puhua.¹⁴¹

Vuoren johtajakaudella Tampereen Työväen Teatteri vakiinnutti asemansa taidelaitoksena. Tilda Vuori ei ollut noihin aikoihin ainoa nainen teatterinjohtajana. Ensimmäinen nainen teatterinjohtajana Suomessa oli ollut Hilma Rantanen, joka johti Helsingin Työväen Teatteria vuosina 1902-1903 ja uudelleen 1905-1907.¹⁴² Elli Tompuri oli toiminut Tampereen Teatterin johtajana kevätkauden 1905.¹⁴³ Ida Aalbergin pesti Suomen Kansallisteatterin apulaisjohtajana 1909-1911 kuuluu samaan aikakauteen.¹⁴⁴ Tilda Vuori oli kuitenkin todellinen uranuurtaja. Hänestä tuli maamme ensimmäinen pitkäaikainen naispuolinen teatterinjohtaja. Harrastajateatteri kehittyi kohti ammattiteatteria Vuoren

¹⁴⁰ Rajala, 1991, 403-406.

¹⁴¹ Konrad Lehtimäen kirje Tilda Vuorelle, 1.1.1915 Turusta, Kansallisarkisto.

¹⁴² Seppälä, 2000, 46

¹⁴³ Levas, 1946, 18-23.

¹⁴⁴ Lipponen, 2018, 127.

työn tuloksena. Hänen tavoitteensa nostaa harrastajapohjainen Tampereen Työväen Teatteri ammattilaisvoimin toimivan Tampereen Teatterin rinnalle ja ohi toteutui jo tammikuussa 1907. Näytelmään *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* Tilda Vuori palkkasi päärooliin Arne Riddelinin (myöhemmin Orjatsalo) ja esitti itse naispääosan. Tämä E.F. Jansonin romaanin pohjalta Tilda Vuoren dramatisoima näytelmä saavutti suuren suosion. Rajala mainitsee, että tällä esityksellä ”Työväen Teatteri oli päässyt tähtinäyttelijöiden makuun ja ajoi pian humisten naapuriteatterin ohi.”¹⁴⁵ Tampereen Työväen Teatterin vierailut Tilda Vuoren johtajakaudella hänen entiseen kotikaupunkiinsa Turkuun, muodostuivat odotetuksi ja menestyksekkääksi perinteeksi, sillä Turussa ei ollut vakituista suomenkielistä teatteria.¹⁴⁶

Tilda Vuoren suurimpana henkilökohtaisena voittona voidaan pitää Tampereen Työväen Teatterin vierailua Helsingissä keväällä 1914. Teatteri esitti Ylioppilastalolla edellisenä kesänä kuolleen Johannes Linnankosken näytelmät *Ikuinen taistelu* ja *Simson ja Delila*. Pääkaupungin teatteriarvostelijat nostivat Tampereen Työväen Teatterin jopa Suomen Kansallisteatterin edelle, koska Ida Aalberg oli ohjannut *Ikuisen taistelun* 1910 Kansallisteatterissa ja esitys oli saanut huonot kritiikit. Rajalan mukaan: ”*Ikuisesta taistelusta* tuli Ida Aalbergin varsinainen tulikoe ohjaajana, eikä hän vaikeasta tehtävästä selvinnyt niinkään hyvin kuin Tilda Vuori.”¹⁴⁷ Timo Lipponen kirjoittaa väitöskirjassaan *Alexander Uexkull-Gyllenbandin teatterikäsitys 1898-1923* vuodelta 2018: ”Alexander Uexkull-Gyllenbandin ja Ida Aalbergin yhteisohjaus siitä [*Ikuisesta taistelusta*] keväällä 1910 oli kyseisen näytelmän ensimmäinen näyttämötoteutus.”¹⁴⁸ Tämä ei pidä paikkaansa, koska Tilda Vuori oli ohjannut Linnankosken *Ikuisen taistelun* Tampereen Työväen Teatterissa jo keväällä 1908. Voittoisan Helsingin vierailun seurauksena Tampereen Työväen Teatteri vihdoinkin nousi valtionavun piiriin.

Näyttelijä Lempi Kari muistelee:

Muistan Tilda Vuoren oikein hyvin, kuinka en muistaisi. Hän oli tarmokas nainen ja suuri taiteilija, jonka aikana ohjelmistossa olivat kaikki Linnankosken näytelmät. Hän antoi mahtavan alun teatterille. Hän oli pyytännyt monta kertaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseniä katsomaan esityksiä, mutta he eivät tulleet. Mutta kun hän oli Vuori, ajatteli hän, että kun Muhammed ei tule vuoren luo, niin vuori menee Muhammedin luo. Ja teatteri meni Helsinkiin, jossa oitis ruvettiin kyselemään, mikä se on tämä teatteri, joka tulee maalta meille näyttämään, kuinka oikein näytellään. Ja Tilda Vuori hankki teatterille [Tampereen Työväen Teatterille] sen ensimmäisen valtionavustuksen. --- Menin harjoittelijaksi, sillä halusin oppia ammatin. Ja Tilda Vuori oli hyvä opettaja ja vielä parempi esimerkki. Hän oli suurenmoinen.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Rajala, 1991, 171.

¹⁴⁶ Jokinen, 1947, 277.

¹⁴⁷ Rajala, 1991, 192.

¹⁴⁸ Lipponen, 2018, 156.

¹⁴⁹ *Tamperelainen*, 5.12.1976.

3. TILDA VUOREN KAUSI TAMPEREEN TYÖVÄEN TEATTERIN JOHTAJANA 1906-1917

Tilda Vuori aloitti Tampereen Työväen Teatterin johtajana syksyllä 1906. Panu Rajalan kirjoittaa Vuoren valinnasta johtajaksi: ”Valinta osoittautui onnistuneeksi, vaikka [työväenyhdistyksen] johtokunta itse luultavasti katui sitä useaan otteeseen. Tilda Vuoren kausi tuli kestäämään selkkauksineen kaikkiaan toistakymmentä vuotta ja mahdollisti viimein Työväen Teatterin pitkäjänteisen taiteellisen kehityksen.”¹⁵⁰ Tästä paistaa Rajalan asenne Tilda Vuorta kohtaan. Hän antaa kyllä Vuoren työlle ansiota, mutta samalla antaa ymmärtää, että tämä oli ”hankala akka”. Jos kyseessä olisi ollut miesjohtaja, olisiko hänestä kirjoitettu näin? Nykyäänkin reilu sata vuotta myöhemmin miehelle jämäkkyys ja omat mielipiteet katsotaan eduksi, mutta nainen saa helposti hankalan maineen.

Tampereen Työväen Teatteri oli syksyllä 1906 aivan alku tekijöissään, joten käytännössä kaikki oli aloitettava alusta. Jokinen kertoo:

Teatterilla ei ollut puvustoa, ei kirjastoa, ei alkeellisintakaan näyttämökäkalustoa. Näyttelijät olivat paria poikkeusta lukuunottamatta aivan alkavia nuoria amatöörejä. Uuden johtajan sanojen mukaan useilla oli hirvittäviä, seuranäyttelijöille tavaksi käyneitä tottumuksia ja luonnottomia puhetapoja. He olivat miehiä ja naisia, joiden työpäivät tehtaissa olivat pitkiä ja vasta niiden päätyttyä alkoivat harjoitukset teatterissa.¹⁵¹

Tampereen Työväen Teatteriinkin kuului syksyllä 1906 johtaja Vuoren lisäksi puvustonhoitaja ja näyttelijä Gustaava Haavelinna (myöhemmin Staava Haavelinna) ja Kusti Sala, joka toimi regissöörinä ja kirjastonhoitajana. Yhdessä he muodostivat eräänlaisen teatterin johtoryhmän. Vakituksia näyttelijöitä oli edellä mainittujen lisäksi 14 ja kolme harjoittelijaa. Harrastajanäyttelijöille maksettiin niin sanottua rollipalkkaa eli pieni esityskorvaus roolin suuruuden mukaan.¹⁵² Tilda Vuori joutui alussa näyttelemään kaikki naispääosat ja koitti opettaa ja ohjata muita näyttelijöitä samalle tasolle. Aloittelevien harrastajanäyttelijöiden oli liian haastavaa näytellä miespääosaa hänen rinnallaan, joten Tilda Vuori palkkasi ammattinäyttelijöitä vierailijoiksi.¹⁵³

Tampereen Työväen Teatterin säännöt, jotka oli hyväksytty edellisenä syksynä, määrittivät teatterin toimintaa. Tarkoituksena oli herättää näytelmätaiteen harrastusta köyhälistön keskuudessa esittämällä sen hengen mukaisia kappaleita, tuottaa taloudellista menestystä ja huolehtia taiteellisen arvon

¹⁵⁰ Rajala, 1991, 160.

¹⁵¹ Jokinen, 1947, 273.

¹⁵² Rajala, 1991, 160.

¹⁵³ Jokinen, 1947, 276.

nousemisesta.¹⁵⁴ Ohjelmiston piti siis olla sekä työväenhenkistä että taloudellisesti tuottavaa. Siinäpä on haastetta kerrakseen!

Syksyllä 1906 Tampereen Työväen Teatterissa oli kahdeksan ensi-iltaa. Tilda Vuori halusi aloittaa johtajanuransa kansallisella aiheella, joten ensimmäisenä esityksenä oli J.H. Erkon, Kaarlo Vuoren hyvän ystävän, kirjoittama *Aino*. Kalevalainen esitys ei vetänyt paljon katsojia, joten oli koitettava jotain muuta.¹⁵⁵ Rajalan mukaan: ”Vuori tiesi, että yleisön saa parhaiten takaisin ’nauruhermoja kutkuttelemalla’. Toinen keino oli romanttinen, eksoottinen laulunäytelmä pukuineen ja kommervenkkeineen.”¹⁵⁶ Rajala ei ole merkinnyt viitettä, johon näkemyksensä perustaa, mutta Jokinen kertoo Tilda Vuorella olleen samankaltaisia ajatuksia jo silloin, kun hän toimi Maaseututeatterin kassanhoitajana. Vaikka Vuori oli ottanut kassanhoitajan tehtävän vastentahtoisesti, kun hän siihen ryhtyi, lupasi hän hoitaa sen niin, että muita näyttelijöitä kauhistutti. Jokisen mukaan Tilda Vuori sanoi: ”Ei mitään ylimääräisiä turhia menoja ja laskuja makseta yhteisestä kassasta tämän vuoden aikana”. Jos Maaseututeatterin taloudellinen tilanne oli huono, hän vaati yleisön suosikkinäytelmää *Punainen laukku* näyttämölle ja talous saatiin kuntoon.¹⁵⁷

Toisena syksyn 1906 esityksenä Tampereen Työväen Teatterissa oli näin ollen Aleksis Kiven *Nummisuutarit*. Kritiikin perusteella komediallisuutta oli korostettu liikaa ja kaikkia amatöörinäyttelijöitä arvosteltiin.¹⁵⁸ Rajala ei mainitse *Nummisuutarien* ensi-iltapäivää, mutta todennäköisesti se on ollut Aleksis Kiven syntymäpäivän 10.10. aikoihin. Esitys puuttuu myöskin Tampereen Työväen Teatterin historiikin lopussa olevassa ensi-iltaluettelossa syksyllä 1906.¹⁵⁹ Sitä on esitetty jo edellisessä keväällä ja ensi-iltapäiväksi mainitaan 28.1.1906, mutta mielestäni syksyn ensi-ilta olisi pitänyt mainita uudestaan, koska kyseessä on eri teos, siksi että syksyllä sen oli ohjannut Tilda Vuori.

Seuraavaksi Tilda Vuori valitsi kunnan tragediaa eli Herman Heyermansin *Toivo*, jota ei oltu ennen esitetty Tampereella. Rajala kirjoittaa: ”Siinä oli väkevä luokkakantainen sanoma sekä selvä julistus ja toivo paremmasta tulevaisuudesta.”¹⁶⁰ Näytelmä ei saanut suurta suosiota yleisön keskuudessa, mutta tähän varmasti vaikutti se, että samaan aikaan Tampereen Teatterissa esitettiin

¹⁵⁴ Rajala, 1991, 141.

¹⁵⁵ Rajala, 1991, 161-162.

¹⁵⁶ Rajala, 1991, 162.

¹⁵⁷ Jokinen, 1947, 261-262.

¹⁵⁸ Rajala, 1991, 162.

¹⁵⁹ Rajala, 1991, 403.

¹⁶⁰ Rajala, 1991, 163.

menestysnäytelmää *Tukkijoella*. Neljäs ensi-ilta oli yleisön vanha tuttu Ludwig Anzengruberin *Valapatto* ja yleisömenestys parani. Rajalan mukaan: ”se oli vanhan ajan selkeä kappale, missä paha saa ansaitusti palkkansa ja kaikki nuoret toisensa. Juoni oli jännittävä ja yleni sopivasti loppua kohden.”¹⁶¹ Viides esitys oli Robert Kiljanderin *Kumarrusmatka*, jota ei esitetty kuin kerran. Yleisö lämpesi toden teolla vasta Ede Sziglietin *Unkarin mustalaisille*, jota esitettiin viisi kertaa. Rajala kertoo: ”näyttämöllä oli viimein väriä, palavia lauluja, viulun haikeaa valitusta ja repäisevää tanssia.”¹⁶² Syksyn viimeisenä oli kaksoisensi-ilta S. Suomalaisen yksinäytöksinen ilveily *Setä* ja F. Mellesvillen historiallinen laulunäytelmä *Kultaristi*. Esitykset onnistuivat ja yleisö osoitti suosiotaan. Rajalan mukaan *Kultaristi* oli ollut esityskiellossa kenraalikuvernööri Bobrikovin aikana luultavasti siksi, että siinä laulettiin Marseljeesi ja kuvattiin Napoleonin sotaretkeä Venäjälle, vaikka juoni keskittyy kotirintamalla olevaan nuoreen tyttöön ja hänen romanttiseen uskollisuusongelmaansa.¹⁶³

Tilda Vuoren ensimmäinen syksy Tampereen Työväen Teatterin johtajana päättyi kiistattomaan voittoon; yleisö löysi takaisin teatteriin ja rahaakin tuli enemmän kuin meni.¹⁶⁴ Jos syksyn ohjelmistoon lisätään vielä kevään 1907 toinen ensi-ilta E.F. Jansonin romaanista Tilda Vuoren itsensä dramatisoima *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa*, saadaan mielestäni kattava otos Vuoren ohjelmistosta. Paljon kotimaisia näytelmiä, aivan uusia esityksiä ja kunnianhimoisia yrityksiä. Valitettavasti työväenhenkiset esitykset eivät saaneet yleisön kiinnostusta osakseen, mutta se ei kuitenkaan ollut Tilda Vuoren syytä. Ehkä raskaan työn raatajat vain halusivat nähdä vapaa-ajallaan jotain omasta arjestaan poikkeavaa. Tampereen Työväen Teatterin sääntöjä oli mahdoton toteuttaa, kun kerran köyhälistön hengen mukaiset näytelmät eivät tuottaneet tuloja. Tilda Vuori oli oppinut jo kiertueattereissa toimintatavan, jonka mukaan komedioilla ja musiikkinäytelmillä rahoitettiin korkeakulttuurisempaa ohjelmistoa.

Yksi tärkeä asia, joka varmasti vaikutti Tilda Vuoren ohjelmistovalintoihin, oli näytelmien ennakkosensuuri. Mikko-Olavi Seppälä on tutkinut suomalaista työväenteatteria ja muun muassa sensuurikäytäntöjä kirjassaan *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet* vuodelta 2010. Seppälän mukaan 1800-luvulla oli yleistä koko Euroopassa, että näytelmien sisältöä valvottiin. Venäjällä ennakkosensuuria noudatettiin vuodesta 1891 lähtien sensuuriviraston julkaiseman sallittujen näytelmien luettelon avulla. Keisarillisen Romanov-suvun jäsenten esittäminen näyttämöllä oli

¹⁶¹ Rajala, 1991, 164.

¹⁶² Rajala, 1991, 164.

¹⁶³ Rajala, 1991, 165-166.

¹⁶⁴ Rajala, 1991, 166.

useimmiten kielletty, kuten myös orjuuden tai kapinan esittäminen. Kumpaakaan uskonnollista tai maallista auktoriteettia ei saanut kuvata epäedullisessa valossa, rikollisia ei sopinut suosia eikä seksuaalisuutta saanut kuvata liian osoittelevasti. Toisaalta käytössä oli kaksoisstandardi: se mikä oli sallittua valtiollisessa teatterissa, saattoikin olla kiellettyä yksityisessä teatterissa. Tämä ero koski erityisesti sukupuolikysymysten esittämistä. Vuonna 1905 tapahtunut vallankumous, jonka seurauksena perustettiin parlamentti, vähensi sensuuria, mutta ei poistanut edellä mainittuja tabuja.¹⁶⁵

Suomessa oli oma, mutta Venäjän mallin mukainen ennakkosensuurilaitos. Vuoden 1867 painoasetuksen mukaisesti näytelmien esittämiseen piti olla jo ennakkoon lupa painoylihallitukselta tai sen paikalliselta asiamieheltä. Tämä ei kuitenkaan estänyt nostamasta kannetta jälkeen päin, mikäli teoksen sisältö oli laiton. Kiellettyä oli lietsoa eripuraisuutta, viitata valtiollisiin asioihin, moittia keisarihuoneen jäseniä tai valtion virkamiehiä sekä jumalanpilkka. Lain mukaan kielletyn näytelmän esittäjää kohdeltiin teoksen kirjoittajana.¹⁶⁶

1900-luvun alussa lisättiin kenraalikuvernöörin oikeuksia valvoa itsenäisesti painoasioita ja rangaista niiden rikkomisesta. Teatteria koskeva kontrolli lisääntyi ja vuodesta 1903 lähtien piti hankkia poliisilta lupa kaikkiin julkisiin esityksiin. Painoylihallitus ja sen asiamiesverkosto hoiti näytelmien ennakkosensuuria.¹⁶⁷ Vuoden 1905 marraskuun manifesti peruutti aiemmat asetukset ja näytelmien ennakkosensuurin. Sen jälkeen painoasiamiehille ei tarvinnut enää raportoida uusista painotuotteista eikä heiltä kysytyä lupaa niiden julkaisemiseen. Näytelmät, jotka olivat ennen olleet kiellettyjä, vapautuivat esityspannasta ja periaatteessa mitä vain voitiin esittää, kantamalla rikosoikeudellinen vastuu jälkeen päin. Seppälän mukaan: ”Aiemmassa tutkimuksessa on virheellisesti esitetty, että näytelmien ennakkosensuuri olisi toiminut myös suurlakon jälkeisinä vuosina.”¹⁶⁸ Todellisuudessa teattereissa vallitsi suhteellisen vapaa aikakausi marraskuusta 1905 maaliskuuhun 1911. Viranomaiset pystyivät kuitenkin kieltämään vaarallisena pitämiensä näytelmien esittämisen ja joissain tapauksissa estämään sen etukäteenkin. Tästä esimerkkinä oli Tor Hedbergin näytelmä *Johan Ulfstjerna*, joka oli saanut aiheensa kenraalikuvernööri Bobrikovin murhasta. Näytelmä ehdittiin esittää Tampereen Teatterissa 4.9.1907, mutta kiellettiin heti ensi-illan jälkeen, eikä sitä saanut enää esittää Suomessa.¹⁶⁹ Mielestäni on erikoista, että kummassakaan Tampereen Teatterin

¹⁶⁵ Seppälä, 2010, 284.

¹⁶⁶ Seppälä, 2010, 284.

¹⁶⁷ Seppälä, 2010, 284-285.

¹⁶⁸ Seppälä, 2010, 285.

¹⁶⁹ Seppälä, 2010, 285.

historiateoksessa ei mainita mitään tästä näytelmän esittämisen kieltämisestä. Mistä vaikeneminen kertoo?

Näytelmien ennakkosensuurin paluun keväällä 1911 Suomessa aiheutti pieni yksittäistapaus viattomassa huvinäytelmässä, koska poliittinen paine sensuurin uudelleen aloittamiseksi oli kasvanut niin suureksi. Helmikuussa 1911 kenraalikuvernööri F.A. Seyn oli kuullut huhun, että Svenska Teaternissa esitettävän ranskalaisen satiirin *Kungenin* nimihenkilö oli puvustettu ja maskeerattu edesmenneen keisari Aleksanteri III:n näköiseksi. Kenraalikuvernööri kehotti painoylihallitusta selvittämään asian. Arvovaltaiselle seurueelle järjestettiin yksityisnäytös. Ruotsalainen näyttelijä Sven Bergvall joutui pukeutumaan kuninkaalliseen rooliasuun, kiinnittämään siihen kuuluvan muhkean parran ja pyörimään muuten tyhjällä näyttämöllä saamiensa neuvojen mukaan. Virkamiehet arvioivat hänen ulkonäköään ja valokuvaaja otti kuvia. Raastuvanoikeudessa Svenska Teaternin johtokunnan jäsen pormestari von Haartman vakuutti yhdennäköisyyden olevan sattumaa. Painoylihallitus päätti, että näytelmää saa jatkossa esittää ”edellytyksellä, että poliisiviranomaiset pitävät silmällä, että päähenkilön ulkonäkö ja puku [ei] muistuttaisi elossa olevaa tai edesmennyttä hallitsijaa sekä että esitleminen yleensä olisi sellainen ettei se antaisi aihetta epäjärjestykseen”.¹⁷⁰

Edellä mainittu tapaus on selkeä esimerkki siitä, että vaikka näytelmäteksti itsessään oli sallittu, sensuuriasetusten rikkominen näyttämötoteutuksessa toi rikosoikeudellisen vastuun. Svenska Teaternin tapauksessa painoylihallitus meni niin pitkälle, että se rajoitti näytelmän visuaalista toteutusta. Periaatteessa näyttelijöiden improvisoiminenkin oli kielletty. *Kungen*-näytelmän tapaus sai nolon lopun, kun selvisi, että Venäjällä kyseinen de Flersin ja de Caillavetin teksti oli sallittu ilman mitään sen esittämiseen liittyviä ehtoja. Tämä selkkaus johti kuitenkin teattereiden ennakkosensuurin palaamiseen. Painoylihallitus alkoi pitää listaa ”vaarallisista” näytelmistä. Koska resurssit olivat niin pienet, päätettiin keskittyä uudempiin ja vähemmän tunnettuihin näytelmiin. Keväästä 1911 alkaen kaikki uudet ja ennen tarkastamattomat näytelmät piti hyväksyttää painoylihallituksessa. Käytännön sensuuriviranomaisena painoylihallituksen rinnalla toimivat paikalliset poliisilaitokset. Iltamalupaa varten alettiin vaatia yksityiskohtaisia tietoja työväeniltamien ohjelmasta ja laajemminkin työväenyhdistyksen toiminnasta. Poliisi saattoi kieltää iltamien vieton, jos vaadittuja tietoja ei annettu. Työväenliikkeen piirissä yritettiin ensin vastustaa poliisin toimintaa, mutta työväenyhdistysten oli lopulta suostuttava poliisin kontrolliin suojellakseen omia ydintoimintojaan. Ei haluttu joutua vastaamaan alaosastojensa ja näytelmäseurojensa aiheuttamista

¹⁷⁰ Seppälä, 2010, 287-288.

ongelmista. Esimerkiksi Turussa joulukuussa 1911 työväenyhdistys velvoitti kaikkia osastoja vastaamaan nimellään omista iltamistaan ja näytelmäseuraa välttämään arkaluontoisia näytelmiä.¹⁷¹

Ennakkosensuurin paluussa oli kyse Suomen kaikkea esitystoimintaa koskevan valtiollisen kontrollin kasvusta. Työväenteattereiden kohdalla siihen liittyi pyrkimys saada sensuuriviranomaisten kautta tietoja työväenyhdistysten toiminnasta. Kun huomioidaan valtion teatterimäärärahojen leikkaaminen samaan aikaan, voidaan Seppälän mukaan puhua 1910-luvun osalta hallituksen teatterinvastaisesta politiikasta.¹⁷² Erilaisia sensuuriin liittyviä pieniä konflikteja esiintyi ensimmäisen maailmansodan syttymiseen asti. Sotatilan myötä elokuussa 1914 Suomeen määrättiin väliaikainen sotasensuuri, joka laillisti viranomaisvalvonnan. Poliisin lupaa piti pyytää kaikkiin tilaisuuksiin, jopa näytelmäharjoituksiin. Iltamia valvova järjestyspoliisi sai rinnalleen siviiliasuisen etsivän. Heidän tehtävänä oli varmistaa, että kaikki sujui rauhallisesti eikä ohjelmassa ollut mitään valtiovallan vastaista. Poliisi oli paikalla myös erilaisissa kokouksissa. Iltamaluvista ja poliisin palkkioista tuli kuluja työväenyhdistyksille reilu sata markkaa vuodessa. Venäjän vallankumous keväällä 1917 muutti teattereidenkin tilanteen. Näytelmäsensuuri ja poliisivalvonta loppuivat ja entiset kielletyt näytelmät palasivat nopeasti ohjelmistoon.¹⁷³

Tilda Vuoren johtajakauden aikana Tampereen Työväen Teatterissa 1906-1917 näytelmien ennakkosensuuri otettiin käyttöön keväällä 1911. Sotasensuuri elokuusta 1914 alkaen tarkoitti poliisikontrollin tiukentumista, joten näytelmien esityksiin ja jopa teatteriharjoituksiin tarvittiin poliisilta lupa etukäteen. Helvi Jokinen ei mainitse kirjassaan Työväen Teatterin sensuurikäytäntöjä. Panu Rajala mainitsee sensuurista vain parin näytelmän kohdalla, kun se on poistettu ja näytelmä voidaan taas esittää. Väitän kuitenkin näytelmien ennakkosensuurin olleen Tilda Vuoren työlle merkittävä reunaehto. Koko ohjelmistoa pitäisikin pystyä tarkastelemaan suhteessa toisten teattereiden vastaavaan aikakauteen. Mahdollisesti juuri sensuurin takia Tilda Vuori käytti hyväkseen asemaansa teatterinjohtajana ja tilasi kirjailijoilta uusia kotimaisia näytelmiä sekä teki omia dramatisointeja.

Tilda Vuori joutui moniin taisteluihin johtajakautensa aikana Tampereen Työväen Teatterissa. Ensimmäinen ja pitkäkestoisin niistä oli *Kansan Lehden* päätoimittajan Kaapo Murroksen hyökkäykset Vuoren ohjelmistovalintoja kohtaan, mikä alkoi jo heti syksyllä 1907, joka oli vasta

¹⁷¹ Seppälä, 2010, 288-289.

¹⁷² Seppälä, 2010, 289.

¹⁷³ Seppälä, 2010, 289-290.

toinen vuosi Tilda Vuoren johtajakautta. Siikavireen mukaan Murros piiloutui nimimerkin taakse ja syytti *Kansan Lehdessä* 19.10.1907 työväenteatteria siitä, ettei siellä oltu esitetty vielä yhtään työväenhenkistä näytelmää ja että salonkikappaleita varten oli olemassa Tampereen Teatteri.¹⁷⁴ Siikavireen tekemän ohjelmistojaottelun mukaan Tampereen Työväen Teatterissa oli kuitenkin esitetty kolme työväenhenkistä näytelmää Heyermansin *Toivo* syyskaudella 1906, Paulin *Pirun kirkko* kevätkaudella 1907 ja Hauptmannin *Ajuri Henschel* syyskaudella 1907.¹⁷⁵

Siikavireen mukaan Kaapo Murros jatkoi hyökkäystään *Kansan Lehdessä* 28.1.1908, jolloin hän ehdotti Tampereen Työväen Teatterin vakinaistamista ja sen tehtäväksi: ”Taiteen keskittäminen yhteiskunnallisten ristiriitojen aallokossa, jossa työväenluokalla on intressinsä kehitettävänä. ’Taide taiteen vuoksi’ olkoon tunnussana porvarillisilla näyttämöillä”. Kirjoittaja kysyy, onko työväenteatteri täyttänyt työväenteatterin tehtävän ja vastaa siihen kieltävästi. Näytelmä *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* kuuluu kirjoittajan mukaan lastenkamariesityksiin ja *Rouva Suorasuu* on liian kallis sen tuottamaan hyötyyn nähden.¹⁷⁶ Rajala ei mainitse näitä mahdollisesti Kaapo Murroksen lehtikirjoituksia lainkaan. Tilda Vuori oli ollut joulukuussa 1907 mukana Ida Aalbergin kiertueella Unkarissa ja Pietarissa; onkohan tämä ollut osasyynä hyökkäyksiin häntä vastaan?

Kaapo Murros (1875-1951) oli toimittaja, kansanedustaja ja asianajaja. Vuosina 1898-1902 hän toimi *Aamulehden* ja monien muiden sanomalehtien toimittajana. Vuonna 1902 Murros joutui lähtemään Suomesta vastustettuaan laittomia asevelvollisuuskutsuntoja. Hän muutti Yhdysvaltoihin ja työskenteli siellä useiden suomenkielisten lehtien toimittajana. Murros oli tutustunut Yhdysvalloissa asuessaan anarkosyndikalistiseen liikkeeseen, joka näkee ammattiliitot potentiaalisena voimana vallankumouksellisen yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamisessa ja kapitalismin sekä valtion kaatamisessa. Anarkosyndikalistit haluavat korvata kapitalismin ja valtiot työläisten itse demokraattisesti organisoimalla päätöksenteolla. Kaapo Murros esitti vuonna 1909 Sosiaalidemokraattisen puolueen puoluekokouksessa Kotkassa, että puolue siirtyisi anarkosyndikalistiselle linjalle. Tämä esitys ei saanut kuitenkaan kannatusta. Vuonna 1906 Murros palasi Suomeen ja työskenteli vuoden *Sosialisti*-lehden toimittajana Turussa, kunnes hän muutti Tampereelle. Kaapo Murros oli *Kansan Lehdessä* päätoimittaja 1907-1909. Hän toimi SDP:n

¹⁷⁴ Siikavire, 1978, 15.

¹⁷⁵ Siikavire 1978, liite 2.

¹⁷⁶ Siikavire, 1978, 15.

kansanedustajana 1910-1914 ja suoritti oikeustutkinnon 1913. Myöhemmin hän työskenteli lakimiehenä ja muun muassa kaupunginvoutina.¹⁷⁷

Kaapo Murros valittiin sekä Tampereen Työväen Teatterin toimikuntaan että Tampereen Työväenyhdistyksen johtokuntaan vuoden 1908 alusta.¹⁷⁸ Teatteritoimikunnan jäsenenä Murros tiesi teatterin tulevan ohjelmiston ja jatkoi julkista sotaansa Tilda Vuoren ohjelmistovalintoja vastaan. *Kansan Lehdessä* 10.2.1908 eli noin kuukautta ennen ensi-iltaa Kaapo Murros kyseenalaisti koko Johannes Linnakosken näytelmän *Ikuinen taistelu* esittämisen. Murros vetosi teatterin puutteellisiin resursseihin. Hänen mukaansa Tampereen Työväen Teatterilla ei ollut varaa esityksen suuriin kustannuksiin vain ”joittenkuitten ihmeellisten päänäpistöjen vuoksi”.¹⁷⁹ Taitaa olla suora piikki Tilda Vuorelle? Tästä lehtijutusta Siikavire ei mainitse mitään, mikä on mielestäni erikoista. Jokinen kirjoittaa, että hyökkäys tuli Tilda Vuorelle odottamattomalta taholta eli työväen omassa lehdessä, ”jonka ainakin virallisesti olisi pitänyt nostaa eikä suinkaan lyödä teatteria sen siihen saakka suurimman tehtävän kynnyksellä”.¹⁸⁰ *Kansan Lehti* leimasi näytelmän ”suomettarelaiseksi agitaatioksi” kirjailijan poliittisen kannan perusteella. Jokisen mukaan:

Tilda Vuori oli juuri iloinnut *Ikuisen taistelun* taiteellisesta voimasta ja siitä, miten tällainen suurnäytelmä sielullisesti ja taiteellisesti kasvattaisi hänen näyttelijäkuntaansa ja yleisönsä. Ja nyt, kun kaikki oli miltei valmista, pitkät harjoitusillat aherrettu ruokaa, juomaa ja väsymystä muistamatta, puvut ja lavastukset valmistettu, yritettiin koko esitys estää. Teatterin johto oli hyväksynyt näytelmän esitettäväksi, ja kuitenkin artikkelin kirjoittaja oli yksi sen jäsenistä.¹⁸¹

Teatterinjohtaja Vuori koki, että häntä ja koko teatterin henkilökunnan työtä arvosteltiin epäoikeudenmukaisesti ja vielä etukäteen, ennen kuin esitystä oltiin vielä nähty ja kritiikki tuli tavallaan teatterin sisältä. On mielenkiintoista, että Jokinen ei mainitse kirjassaan nimeltä Kaapo Murrosta.¹⁸² Asiaan on varmasti vaikuttanut se, että Kaapo Murros oli vielä elossa ja Tampereella, kun Jokinen kirjoitti teoksensa 1940-luvulla ja oli vasta jäänyt eläkkeelle 1942 Tampereen kaupunginvoudin virasta.

Rajala kertoo, että kaupungilla huhuttiin jo etukäteen Kaarlo Vuoren uusista näyttämökuvista ja raamatullinen aihe herätti epäilyjä, koska vasta oli käyty kiivasta keskustelua kirkon erottamiseksi valtiosta. Rajala kuvailee *Ikuisen taistelun* kantaesitystä 19.3.1908:

Ensi-ilta sujui kaamean hiljaisuuden vallitessa katsomossa. Kukaan ei uskaltanut hiiskahtaakaan. Kainin maja, jokimaisema, hedelmäpuumetsä, etäämmäs maalatut vaaranhuiput tekivät katsojiin sadunomaisen vaikutuksen. Aada ja Silla – teatterin primadonnat Tilda Vuori ja Ida Salmi – poimivat omenia

¹⁷⁷ wikipedia.org/wiki/Kaapo_Murros ja wikipedia.org/wiki/Anarkosyndikalismi

¹⁷⁸ Rajala, 1991, 185, Siikavire, 1978, 15 ja Kanerva, 1986, 611.

¹⁷⁹ Rajala, 1991, 185.

¹⁸⁰ Jokinen, 1947, 304.

¹⁸¹ Jokinen, 1947, 304-305.

¹⁸² Jokinen, 1947, 305.

pukeutuneina ennennäkemättömän rohkeasti kuitukudelmiin, käsivarret ja sääret paljaina, uumillaan vain nauhasta riippuvat nahkarihmaisiet esiliinat. Katsomo haukkoi henkeä ihastuksesta ja ihmetyksestä. [---] Kun Kain kolmannessa näytöksessä joutui hourenäkyjensä valtaan, katsojat olivat hämmästyksellä lyötyjä. Kuvat tanssivista neidoista, siivekkäästä veturista, paholaisen monista houkutuksista ilmaantuivat huikaisevina värikuvina luolan takaseinälle. Dekoraatiomestari Kaarlo Vuori heijasti ne lasilevyiltä kuin biograafi-teatterissa, uutta tekniikkaa apuna käyttäen.¹⁸³

Rajala ei mainitse kuvailunsa lähteitä, mutta uskoisin sen perustuvan sanomalehtien kirjoituksiin esityksestä. Arvostelut olivat ihan hyvät, mutta kritiikkiäkin annettiin ja yhtä mieltä oltiin siitä, että lukudraama menetti paljon sisällöstään näyttämöllä. Siitä huolimatta Tampereen Työväen Teatterin ja Tilda Vuoren uhkayritys oli myönteinen yllätys. Esitys oli yleisömenestys ja sitä esitettiin myöhemmin vierailulla Turussa 1910.¹⁸⁴ Jokisen mukaan *Ikuinen taistelu* esitettiin myös Viipurin laulujuhilla 1910.¹⁸⁵ Kevään 1908 esityskerroista lähteet antavat eri tiedot: Rajalan mukaan esityksiä oli kuusi ja Jokisen mukaan yhdeksän.

Siikavire kirjoittaa, että Tilda Vuori valitti 9.5.1908 Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunnalle, ettei voi toimia yhteistyössä Kaapo Murroksen kanssa ja uhkasi erota. Vuori esitti oman näkemyksensä, ettei työväenhenkisiä näytelmiä voitu esittää, koska ”niitä ei ole ainakaan kunnollisia alkuperäisinä olemassakaan, yleisö ei suosi senlaatuista ohjelmistoa, eikä herra Murroskaan ole voinut osoittaa mitään hyvää kappaletta TTT:lle, sanoo vain ettei TTT:ssa ole nähnyt muuta kuin Hatanpään Heikkejä”. Tilda Vuoren mielestä Zolan *Ansa* on työväennäytelmä.¹⁸⁶ Siikavire on myös määritellyt *Ansan* työväenhenkiseksi näytelmäksi.¹⁸⁷ Rajala ei mainitse mitään tästä selkkauksesta, mikä herättää kysymyksiä. Rajala kertoo vain, että työväenyhdistys oli kovistellut teatteriltaan työväen aatemaailman mukaisia näytelmiä. 12.4.1908 esitettiin kolme pikkunäytelmää Preczangin *Piru vaaliuurnassa*, Preczangin *Poliisi naittajana* ja Kebelin *Kuvernöörin tytär*. Rajala kirjoittaa, että *Kansan Lehden* mukaan esitysten harjoittelussa näkyi hutilointia ja osajako oli sopimaton. *Tampereen Sanomissa* arveltiin jopa näyttelijöiden tahallaan näytelleen huonosti. Rajala väittää, että ”Tilda Vuori otti tämän kolmikön haluttomasti ohjattavaksi, ja sen näköinen oli tuloskin.”¹⁸⁸ Aika raju väite. Juuri kuukautta aiemmin oli ollut suuritöisen *Ikuisen taistelun* kantaesitys ja sen esitykset olivat jatkuneet ensi-illan jälkeenkin. On täysin mahdollista, että Vuori ja näyttelijät olivat yksinkertaisesti väsyneitä ja näiden esitysten valmistamiseen jäi liian lyhyt aika. Lisäksi esityksiin

¹⁸³ Rajala, 1991, 186-187.

¹⁸⁴ Rajala, 1991, 188-190.

¹⁸⁵ Jokinen, 1947, 297.

¹⁸⁶ Siikavire, 1978, 15.

¹⁸⁷ Siikavire, 1978, liite 2.

¹⁸⁸ Rajala, 1991, 194-195.

yleisesti vaikuttaa vähäinen yleisö; Rajalan mukaan yleisöä oli vain puoli salia ja hän jatkaa, että kevät oli jo pitkällä, eikä työläisiä kiinnostanut näin luokkatietoiset esitykset.¹⁸⁹

Rajala kirjoittaa, että teatterin toimikunta halusi keväällä 1908 itsenäisempää asemaa suhteessa työväenyhdistyksen johtokuntaan, mutta tähän ei suostuttu. Näyttelijät vaativat palkankorotuksia sekä puolipalkkaa kesäkuukausilta ja niihin johtokunta suostui, samoin Tilda Vuoren esitykseen palkata ammattinäyttelijä Hilda Räisänen Tampereen Teatterista vierailemaan seuraavalle näytäntökaudelle, mutta teatterinjohtajan palkankorotus lykättiin tulevaisuuteen.¹⁹⁰

Syksyllä 1908 Tilda Vuori palkkasi toisen Tampereen Teatterin ammattinäyttelijän Sven Hildénin Tampereen Työväen Teatteriin.¹⁹¹ Rajala kertoo, että kokeilu ammattivierailijoilla ei oikein onnistunut. Molemmat sekä Räisänen että Hildén joutuivat kriitikoiden hampaisiin, eivätkä he sopeutuneet työväentalon ilmapiiriin vaan jäivät ulkopuolisiksi. Ammattilaisten erikoisasema rikkoi työväenteatterin yhteishenkeä ja jatkuvasti viitattiin siihen, ettei teatterin talous kestä kasvaneita palkkakuluja. Puhuttiin, että teatterinjohtaja oli tehnyt virheen palkatessaan ulkopuolisia. Hilda Räisänen ja Sven Hildén päättivät keväällä 1909 palata Tampereen Teatteriin. Rajalan mukaan ammattinäyttelijä kokeilu tuli Tilda Vuorelle kalliiksi: hänet irtisanottiin.¹⁹² Syitä oli kyllä paljon muitakin. Työväenyhdistyksen johtokunta oli asettanut jo edellisenä vuonna toimikunnan, jonka yhtenä jäsenenä oli Kaapo Murros, miettimään Tampereen Työväen Teatterin taloutta. Tällä toimikunnalla oli useita ehdotuksia, kuten että teatteri velvoitettiin pitämään selkeämpää kirjanpitoa, jotta voitiin nähdä mitä mikin näytelmä oli tuottanut. Lisäksi työväenyhdistys velvoitti teatterin toimikunnan pitämään huolta siitä, että ”teatterin ohjelmisto edistää sitä maailmankatsomusta, mitä järjestyneen työväestön teatterilaitokselta vaatia saattaa”.¹⁹³ Teatterissa käytiin palkkaneuvotteluja sekä näyttelijöiden että johtajan osalta. Rajalan mukaan näyttelijöitä katkeroitti se, että teatterinjohtaja ei osoittanut myötätuntoa heidän vaikeaa asemaansa kohtaan. Näyttelijät saivat mitä halusivat, mutta Tilda Vuoren kesäajan palkasta ei päästy yhteisymmärrykseen.¹⁹⁴

Eri lähteet kertovat hyvin eri tavalla Tilda Vuoren erottamisesta/eroamisesta. Jokinen kertoo: ”Väsyneenä jatkuvaan painostukseen Tilda Vuori keväällä 1909 jätti paikkansa edellä mainitun

¹⁸⁹ Rajala, 1991, 195.

¹⁹⁰ Rajala, 1991, 197-199.

¹⁹¹ Rajala, 1991, 202.

¹⁹² Rajala, 1991, 208-209.

¹⁹³ Rajala, 1991, 204.

¹⁹⁴ Rajala, 1991, 211.

johtokunnan jäsenen käytettäväksi, jotta hän voisi paremmin tyydyttää työväestön tarpeet.”¹⁹⁵ Tämä vaikuttaa jälkikäteen tehdyttä tulkinnalta. Varto kuvailee: ”Vuonna 1909 alkoi Kaapo Murroksen taholta rouva Vuorta vastaan yhdistyksen ja teatterin johtokunnassa sitkeä juonittelu, mikä johti siihen, että hänen, jonka johdon alaisena teatteri oli huomattavasti edistynyt, oli pakko erota johtajatoimestaan kesäkuun 1 päivästä sanottuna vuonna, jolloin teatterin johtajaksi ryhtyi silloin Kansan Lehden toimittajana toiminut Kaapo Murros.”¹⁹⁶ Varto ei selvästikään peittele kumman puolella hän on, eikä pelkää esittää mielipidettään julkisesti, vaikka Murros on elossa kirjan julkaisun aikaan 1926. Siikavire kirjoittaa: ”Vähän aikaisemmin oli Tilda Vuori irtisanonut itsensä, koska johtokunta ei suostunut hänen palkankorotuspyyntöönsä. Näyttää siltä, että hänet provosoitiin eroamaan tehtävästään. Kaapo Murros esitti häntä vastaan johtokunnassa syytöksiä ja paikka pantiin auki, vaikka Tilda Vuori ei vielä ollut sanonut itseään irti. Uudeksi TTT:n johtajaksi johtokunta valitsi Kaapo Murroksen.”¹⁹⁷ Siikavire sekoilee sanoissaan. Vuori oli irtisanonut itsensä, mutta ei ollut vielä sanonut itseään irti? Provokaatio on kuitenkin hyvä huomio.

Tampereen Työväenyhdistyksen 100-vuotishistoriikissa Unto Kanerva ei mainitse teatterinjohtaja Tilda Vuoren lähtöä ollenkaan. Kanerva kirjoittaa pitkästi teatterin taloutta käsittelevästä komiteasta, joka perustettiin 1908, ja kesän 1909 työväenyhdistyksen kokouksesta, jossa yhdistys lakkautti Tampereen Työväen Teatterin. Lisäksi Kanerva kertoo työväenyhdistyksen johtokunnalle osoitetusta Tampereen Työväen Teatterin henkilökunnan kirjeestä, jossa he tarjoutuvat jatkamaan teatterin toimintaa kesäkuussa 1909. Keväältä 1909 mainitaan vain: ”Johtokunta käsitteli koko laajuudessaan näyttelijäin palkat maaliskuussa 1909.”¹⁹⁸ Kanerva ei siis kerro Kaapo Murroksen osuudesta Tilda Vuoren irtisanomiseen mitään, eikä edes sitä, että Murros johti Tampereen Työväen Teatteria syyskauden 1909. Ehkä vaikenemisella on haluttu kunnioittaa puolueen omaa miestä?

Rajala kirjoittaa: ”Vuori ilmoitti, että hän ei jää toimeensa teatterin johtajana yhdistyksen johtokunnan tarjoamalla palkalla. Toimikunta määräsi puheenjohtajan kysymään vielä johtajan mieltä asiasta, ’vaan koska häntä ei tavattu päätti toimikunta pitää Rouva Vuoren ilmoituksen irtisanomisena toimesta’. Teatterin johtajan toimi päätettiin saman tien julistaa kahden viikon kuluessa ennen huhtikuun alkua haettavaksi.”¹⁹⁹ Rajalan mukaan teatterinjohtaja Tilda Vuori ”marssi kimmastuneena” toimikunnan seuraavaan kokoukseen ja ilmoitti, että sopimuksen mukaan hänen

¹⁹⁵ Jokinen, 1947, 305.

¹⁹⁶ Varto, 1926, 20.

¹⁹⁷ Siikavire, 1978, 16.

¹⁹⁸ Kanerva, 1986, 523-528.

¹⁹⁹ Rajala, 1991, 211.

toimikautensa jatkuu 1.8.1909 asti. Tästä huolimatta toimikunta päätti irtisanoa Vuoren johtajan toimesta 15.4.1909 alkaen ja tieto lähetettiin asianomaiselle vain pöytäkirjanotteella.²⁰⁰ Vaikuttaa aika tylyltä toiminnalta, kun ottaa huomioon, että Tilda Vuori oli johtanut Tampereen Työväen Teatteria lähes kolme vuotta menestyksekkäästi. Rajala pohtii irtisanomisen syinä toimikunnan taitamattomuutta ja työväenyhdistyksen mahdollista vaatimusta teatterin linjan muutoksesta. Pieni palkkaerimielisyys vaikuttaa pelkältä tekosyyllä. Toisaalta voidaan esittää, että Tilda Vuori pelasi kovaa peliä vaatimalla itselleen lisää palkkaa ja hävisi pelin, mutta kyllä kyseessä oli valtapeli. Asian voisi esittää niin, että teatteritoimikunnan jäsen Kaapo Murros, joka oli myös työväenyhdistyksen johtokunnassa, halusi itse teatterinjohtajaksi, joten hän raivasi nykyisen johtajan tieltään. Rajalan mukaan Kaapo Murros valittiin Tampereen Työväen Teatterin uudeksi teatterinjohtajaksi samassa kokouksessa 2.4.1909, jolloin Tilda Vuori irtisanottiin.²⁰¹ En tiedä mihin Rajalan käyttämä sanonta ”marssia kimmastuneena” perustuu, mutta näin ei kirjoitettaisi miehestä. Mielestäni ilmaisu on alentava ja viittaa siihen, että naiset ovat tunteellisia ja miehet järkeviä.

Kaapo Murrosta Rajala kutsuu ”puoluemieheksi”²⁰² ja Siikavire ”työväenliikkeen mieheksi”²⁰³. Kumpikaan ei kerro Murroksen teatterikokemuksesta muuta, kuin: ”Näyttelijänä Murros ei kuitenkaan kokemattomuuteensa vedoten katsonut voivansa esiintyä.”²⁰⁴ ja ”Jotta sopivasta saatiin pätevä, työväenyhdistyksen johtokunta perui ennen tehdyn päätöksen, että johtajan tulee olla samalla näyttelijä.”²⁰⁵ Hakemuksessaan 30.3.1909 Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi Kaapo Murros kirjoittaa:

Avoimeksi julistettuun Työväen Teatterin johtajan toimeen tarjoutuu allekirjoittanutkin halukkaaksi. Kysymyksessä olevalla alalla supistuvat kokemukseni siihen, että olen parisen vuotta yrittänyt lueskella kaunotaitteellisia aineita yliopistossa, ollut joskin amatööriteatterin johtajana yhteensä noin 1 ½ vuotta sekä Maaseututeatterissa regissööriharjoittelijana noin ½ vuotta Kasimir Leinon aikana. Sen jälkeen olen vielä usein joutohetkinä melkoisen runsaasti lueskellut draamallista kirjallisuutta. Kun näyttämöllä esiintymiseni on ollut vähäpätöistä, en kuitenkaan, jos minut huomioon otetaan, voi sitoutua teatterissa näyttämään. Toimeen tarjoudun pääasiallisesti Kansan Näyttämön johtajan, hra Kaarle Halmeen kehotuksesta, hän kun myös on luvannut avustustaan minulle, sikäli kuin voi, jos minut satuttaisiin toimeen valitsemaan. Luonnollista on, että toimeen valittuna luovun paikastani Kansan Lehdessä.²⁰⁶

Lähteet eivät kumoa tai vahvista Murroksen hakemuksessaan mainitsemaa teatterikokemusta. Rajala tai Siikavire eivät mainitse Murroksen aiempaa teatterikokemusta ollenkaan. Joka tapauksessa hän

²⁰⁰ Rajala, 1991, 211-212.

²⁰¹ Rajala, 1991, 210-212.

²⁰² Rajala, 1991, 221.

²⁰³ Siikavire, 1978, 19.

²⁰⁴ Siikavire, 1978, 19.

²⁰⁵ Rajala, 1991, 212.

²⁰⁶ Kaapo Murroksen hakemus Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi, 30.3.1909 Tampereella, Tampereen kaupunginarkisto.

on ollut aika kokematon ja tämän toteavat myös Rajala ja Siikavire. Kun Tilda Vuori valittiin Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi 1906, hän päihitti kaksi harrastajanäyttelijää pitkällä ammattinäyttelijänkokemuksellaan. Nyt tämä amatööri syrjäytti Vuoren eli pätevyydellä ei ollut mitään tekemistä asian kanssa. Kaiken lisäksi Kaapo Murros ei edes jäävännyt itseään johtokunnan kokouksessa, jossa teatterinjohtaja-asiaa käsiteltiin. Siikavireen mukaan: ”Murros itse istui johtokunnassa asiaa käsiteltäessä ja teki ehdotuksia äänestysjärjestyksestä.”²⁰⁷ Että sellaista politiikkaa. Puolueen mies syrjäyttää itseään pätevemmän naisen.

Kaapo Murros johti Tampereen Työväen Teatteria syyskauden 1909. Hän oli kritisoinut niin pitkään sekä julkisesti että työväenyhdistyksen sisällä Tilda Vuoren ohjelmistovalintoja, että sitä voisi kutsua jo ajolahdiksi. Murros oli halunnut ja vaatinut, että työväenteatterissa tehdään työväenhenkistä teatteria ja nyt hän sai siihen tilaisuuden. Siikavireen mukaan Murros sai Tampereen Työväen Teatterille esitettäväksi kolme aatteellista näytelmää Kansan Näyttämön johtajalta Kaarle Halmeelta. Siikavire kirjoittaa: ”Murros ja Halme pitivät molemmat sosialismia sivistävänä ja valistavana liikkeenä. Teatteri oli heille eräs keino kehittää katsojien makua ja tarjota aatteellisia virikkeitä.”²⁰⁸ Rajala mainitsee vain, että ”Murroksella näkyy olleen suorat suhteet Halmeeseen ja Kansan Näyttämöön; aiemminkin monet näytelmät olivat siirtyneet suoraan Helsingistä Tampereelle”.²⁰⁹

Rajala kirjoittaa: ”Syyskaudella 1909 esitettiin kahdeksan näytelmää, joista vain kaksi vanhaa: *Nummisuutarit* ja *Unkarin mustalaisia*.”²¹⁰ Hän kuitenkin nimeää vain viisi uutta esitystä: Kennedyn *Huoneen palvelija*, Thoman *Moraali*, Halmeen *Maattomat*, Björnsonin *Yli voimain* (ensimmäinen osa) ja Overskoun *Paholaisen voittaja*.²¹¹ Siikavire mainitsee vain edellä mainitut viisi näytelmää.²¹² Uskoisin, että Rajalalla on tullut kirjoitusvirhe eli uusia näytelmiä oli vain viisi, joten näytelmiä oli yhteensä seitsemän. Valitettavasti yleisö ei tullut katsomaan työväenhenkisiä esityksiä, joten Murros epäonnistui yrityksessään johtaa Tampereen Työväen Teatteria työväenhenkisellä ohjelmistolla. Rajala kirjoittaa:

Kaksi työväen puolue miestä [syksyllä 1905 Kössi Lindström ja syksyllä 1909 Kaapo Murros] oli vuorollaan koetellut voimiaan työväen taidelaitoksen johdossa. Kokeilut eivät kantaneet kauas. Työväki ei välttämättä halunnut katsella näyttämöltä omaa elämäänsä koskettavia epäkohtia. Teatteriinkin tultiin enimmäkseen hakemaan huvia ja silmän koreutta, unohdusta arjen taistelusta.²¹³

²⁰⁷ Siikavire, 1978, 16.

²⁰⁸ Siikavire, 1978, 19-20.

²⁰⁹ Rajala, 1991, 219.

²¹⁰ Rajala, 1991, 218.

²¹¹ Rajala, 1991, 218-221.

²¹² Siikavire, 1978, 19-21.

²¹³ Rajala, 1991, 221.

Tilda Vuori pyydettiin takaisin Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi tammikuussa 1910 ja hän johti teatteriaan kevääseen 1917 asti.

Toinen suuri julkinen hyökkäys Tilda Vuorta kohtaan tapahtui keväällä 1915. Tampereen Työväenopiston johtaja, filosofian tohtori Johan August Pärnänen (1880-1946), joka oli myös Tampereen Teatterin johtokunnan jäsen, oli kirjoittanut 20.3.1915 *Tampereen Sanomiin* pitkän artikkelin otsikolla Tampereen teatteriolo. Pärnäsen mukaan ”joukko suomalaisen näyttämötaiteen ystäviä” oli lähettänyt hänelle kirjeen, jossa esitettiin huoli Tampereen Teatterin tulevaisuudesta ja pyydettiin Pärnästä ottamaan julkisuudessa puheeksi tamperelaiset teatteriolo. Rajalan mukaan Pärnäsen artikkelin taustalla tuntui vahva teatteripoliittinen tendenssi ja vaikka lehden lukijat eivät sitä tienneet, Tampereen Teatterin johtaja Jalmari Hahl oli juuri ilmoittanut erostaan ja teatterilla oli taloudellisia ongelmia vasta rakennetun oman teatteritalon vuoksi sekä julkisten avustusten menetysten vuoksi. Rajala lisää, että polemiikki näytti tohtorien Pärnäsen ja Hahl väliseltä, mutta Tilda Vuori tuli vedetyksi siihen mukaan.²¹⁴ Pärnäsen mukaan jos Tampereella olisi vain yksi teatteri, riittäisi sen esityksiin hyvinkin yleisöä ja jatkaa, että hänen mielestään on luonnotonta, että kaksi teatteria kilpailee keskenään kaupunginavustuksista. Pärnänen kirjoittaa:

En tahdo lainkaan vähäksyä järkevästi johdetun työväenteatterin merkitystä „syvien rivien” huvitteluhulun jalostajana. Mutta silloin on sen esitettävä ohjelmistoa, joka on työväen sydäntä erikoisen lähellä ja jota toiset teatterit syystä tahi toisesta vierovat. Sellaisen aatesisältöä tulkitsemaan pystyvät seuranäyttelijät alkeellisillakin taidekeinoillaan, sillä he tuntevat liikkuvansa tutunomaisella pohjalla ja kykenevät eläytymään esitettävänsä ajatusjuoksuun. „Sosialisella ohjelmistolla” voi tällainen näyttämö täyttää tuntuva aukon, eikä sen kilpailusta ole mitään haittaa vakinaiselle teatterille. Päinvastoin voisi se kasvattaa yleisöä puhtaasti taiteelliselle ohjelmistolle. Meillä eivät kuitenkaan työväenteatterit ole kehittyneet tähän terveelliseen suuntaan. Niin Helsingissä kuin Tampereella ovat ne koettaneet juosta kilpaa ammattilaitosten kanssa ja esittää sellaista ohjelmistoa, joka menee parhaitenkin ohjattujen taiteenharrastajien voimien yli ja jonka sisältö on verrattain vierasta työväenluokalle.²¹⁵

Pärnänen jatkaa vielä, että esittämällä ohjelmistoa, johon työväenteatterin näyttelijöillä ei ole tarpeeksi taitoa, voivat työväenteatterit suorastaan ”turmella kehittymättömän katsojan käsitystä taiteesta”. Painavat syytökset tähdättiin suoraan Tilda Vuoreen ja hänen johtamaansa teatteriin. Tohtori Pärnäsen tarkoituksena oli saada selvä ero ja työnjako tamperelaisten teattereiden välille. Tampereen Teatteri keskittyisi korkeaan taiteeseen ja Työväen Teatteri tyytyisi vaatimattomaan työväenhenkiseen harrasteluun ja näin molemmat teatterit kannattaisivat taloudellisesti. Rajalan mukaan pahinta Tilda Vuoren kannalta oli se, että työväenyhdistyksen johtokunnassa eli sitkeästi samanlaisia ajatuksia. Pärnänen iski lisäksi vielä kipeimpään ideologiseen kohtaan. Hänen mukaansa Työväen Teatteri oli pahimmillaan luisunut ”huonon operettinäyttämön tasolle”, joka ei vaali edes

²¹⁴ Rajala, 1991, 304.

²¹⁵ *Tampereen Sanomat* 20.3.1915.

musikaalista puhtautta. Muuten Pärnäsen kirjoitus vaikuttaa hänen omalta teatteripoliittiselta ohjelmajulistukseltaan ja hänet valitaankin johtamaan Tampereen Teatteria syksystä 1915 alkaen.²¹⁶

Rajalan mukaan Tilda Vuori ja Tampereen Työväen Teatteri saivat kuitenkin useita julkisia puolustajia sanomalehdissä.²¹⁷ Tilda Vuoren oli kuitenkin vastattava itse J.A. Pärnäselä ”niin ikävää ja vastenmielistä kuin se onkin” Tampereen Sanomissa 24.3.1915. Vuori aloittaa vastauksensa sillä, että Tampereen Teatteri ja Työväen Teatteri eivät kilpaile samasta yleisöstä, koska molemmissa voi olla samana iltana täysi katsomo. Tilda Vuori kirjoittaa:

Mutta näiden näkökohtien selvittämiseksi en olekaan oikeastaan kynään tarttunut, vaan niiden suorastaan herjaavien sanojen johdosta, jotka koskevat Työv. teatterin ohjelmistoa ja samalla minua ohjaajana, joka 9 vuoden ajan olen työni ja voimani laitokselle omistanut. Herra J.A.P. tahtoo ensiksikin esiintyä määrääjänä minkälaisia näytelmiä ainoastaan saisi Työv. teatterin ohjelmistossa olla. Sellainen umpimähkäinen määrittäminen on paljon helpompaa sanoa kuin käytännössä. On kaunista peittää todellinen tarkoitus somilla sanoilla, kuten puhumalla kappaleista „jotka ovat työväen sydäntä erikoisen lähellä” j.n.e. Työväen Teatterin, samoin kuin muidenkin teatterien, tarkoitus lienee huvia ja virkistystä ohella olla sivistävä ja elämän ymmärrystä laajentava. Mutta voisiko sitä olla sellainen teatteri, jonka näytännöiltä toisensa jälkeen muodostuisi „agitatioonikokoukseksi”? Luuletteko Te hra J.A.P., että Työv. teatterin yleisö olisi kauvankin tyytyväinen niin yksipuoliseen „taidenahtautukseen”? Olen ollut monasti keskusteluissa juuri n.k. varsinaisten Työv. teatterin yleisön piiriin kuuluvien henkilöitten kanssa ja he ovat olleet sitä mieltä, että yksipuolinen ja ainoastaan työväen omia oloja kuvaava tai sosialistisia rientoja tähtäävä tendenssi-ohjelmisto ei olisi heille niinkään mielenkiintoinen.²¹⁸

Vuori jatkaa, että ”täkäläinen työväenteatterin yleisö” on niin kehittynyttä, että kaikki inhimilliset tunteet ovat sille ”lähellä sydäntä”. Tämä on mielestäni suora viittaus Tolstoin taidekäsitykseen. Seuraavaksi Tilda Vuori kyseenalaistaa sen, että onko edes olemassa niin paljon ”aatesisältöisiä” näytelmiä, että niitä riittäisi ympärivuotiseksi teatteriohjelmistoksi. Lisäksi hän kertoo, että ohjelmistovalintoihin vaikuttavat myös teatterin talous ja yleisön vaatimukset. Luulisi, että kaikilla osapuolilla olisi ollut muistissa Kaapo Murroksen epäonninen yritys pelkästä työväenhenkisestä ohjelmistosta Tampereen Työväen Teatterissa syksyllä 1909, vaikka Vuori ei suoraan siihen viittaakaan. Pientä vastahyökkäystä on tulkittavissa, kun Vuori kysyy, miksei työväenopistossa luennoida niistä kirjailijoista, jotka ovat kuulijakunnan ”sydäntä lähellä”. Tilda Vuori myös puolustautuu, että vaikka joku operetti vuodessa esitetäänkin, niin ei sen luulisi koko teatterin arvoa laskevan, koska ne ovat sallittuja ”todellisille taidelaitoksillekin”. Vuori kysyy, onko arvoisa J.A. Pärnäsen edes ollut koskaan katsomassa Työväen Teatterin esityksiä ja kertoo amatöörien saamista hyvistä arvosteluista edellisen kevään Helsingin vierailulla. Tilda Vuori myös tyrmää Pärnäsen väitteen siitä, että Tampere olisi ainoa kaupunki, joka avustaisi työväenteatteria. Lopuksi Vuori näpäyttää, että Pärnäsen kaipuu saada Tampereen Teatteriin primadonna on vanhanaikainen, koska

²¹⁶ Rajala, 1991, 305-306.

²¹⁷ Rajala, 1991, 306-307.

²¹⁸ *Tampereen Sanomat* 24.3.1915.

nykyinen suuntaus on, että ”pois kaikki primadonnat ja ’tähdet’ ja sijalle ehyt, yhtätasainen ja viimeiseen asti täysin huolehdittu kokonainen taiteellinen esitys”.²¹⁹

J.A. Pärnänen vastine Tilda Vuorelle on samassa lehdessä 24.3.1915. Pärnänen puolustautuu, ettei työväenopistossa luennoida elävistä kirjailijoista ja kertoo olleensa katsomassa Työväen Teatterin esityksiä, mutta välillä lähteneensä kesken pois, kuten moni muukin. Sitten Pärnänen kertoo tuntevansa ”uudenuutukaiset teatterivirtaukset”, ja kirjoittaa: ”uskallan sittenkin vaatia, että Maria Stuartin, Kirsti Flemingin y.m. esittäjillä on edes ulkonaiset edellytykset tehtäviinsä”. Tämä on suora, epäreilu ja henkilökohtainen hyökkäys Tilda Vuorta kohtaan, koska hän oli tunnettu mainittujen roolien esittäjä ja voi hyvällä syyllä kysyä olisiko miehen ulkonäköä arvosteltu näin. Lopussa Pärnänen väittää, että Helsingin kriitikot arvostelivat Työväen Teatteria nimenomaan amatööriteatterina.²²⁰

Tilda Vuori vastaa Pärnäselle *Tampereen Sanomissa* 31.3.1915. Aluksi Vuori kertoo Työväen Teatterin esittäneen Pärnäsen suosittelmien kirjailijoiden näytelmiä ja siitä, että johtokunta valitsee esitettävät näytelmät keskustelemalla teatterinjohtajan kanssa. Sitten hän kirjoittaa pitkästi kriitikeistä ja vakuuttaa ymmärtävänsä, että Työväen Teatteria on arvosteltu harrastajateatterina. Ulkonäkönsä arvosteluun Tilda Vuori vastaa näin:

Sitten herra J.A.P. moittii – en sano: läimii – minua siitä, että keskinkertaisesta pituudestani ja tavallisesta ulkomuodostani huolimatta – taiteellisista ja henkisistä kyvyistä ei ole käsittääkseni ollutkaan kysymystä, nehän on kirjoittajalle sivuseikkoja – olen uskaltanut ottaa esittääkseni Maria Stuartin ja Kirsti Flemingin osat. Voin vakuuttaa, että minä, silloin kun noiden kappaleitten ja muiden samansuuntaisten osien esittäjää vaativien kappaleiden ohjelmistoon ottamisesta on ollut kysymys johtokunnassa, olen vakavasti huomauttanut, että osat eivät ole minun vakituista alaani, ja juuri tuossa suhteessa olen tarkoittanut sitä, jota te pidätte sivuseikkana. Mutta kun on ollut pakko, niin on täytynyt. Monasti teatteri-maailmassa täytyy yksityisen uhrautua kokonaisuudelle – jopa näyttelijöidenkin semminkin johtajan, joka samalla on näyttelijäkin. Sitäpaitsi minä voisin Teille luetella koko joukon aivan ensi luokkaisia „divoja” jotka eivät täyty pituudessaan edes minun vaatimatonta mittaani ja ovat näyttelleet siitä huolimatta kaikenkaltaisia kuningatar- ja ruhtinatarosia. Meidän ei tarvitse mennä omia olojamme ulomma. Neiti Avellan (on näytellyt myös juuri Maria Stuartia) Aspegren ja rva Rautio, ne kait ovat kolme taiteilija nimeä, jotka ovat lida Aalbergin jälkeen tähän asti olleet ensimmäisiä meillä ja ehken olisivat voineet myös loistaa omien rajojemme ulkopuolellakin, jos olisivat sen asettaneet elämänsä päämääräksi. Siis, ei koko ja näkö ole se, joka on pääasia enemmän nais- kun miesnäyttelijälläkään – henki se on kun eläväksi tekee, sen ovat mainitsemani näyttelijättäret loistavasti monilla „divarooleillaan” todistaneet – ja kuinka sanomattoman iloinen olisin, jos taiteellisesta mitasta verrannollisesti puhuen voisin vielä edes joskus heidän „kainalokepikseen” ylettyä.²²¹

Vuoren mukaan monet muutkaan tunnetut ja parhaina pidetyt naisnäyttelijät eivät ole olleet kovin pitkiä, vaikka ovat tehneet niin sanottuja diivarooleja. Hänen mielestään ulkoiset ominaisuudet eivät

²¹⁹ *Tampereen Sanomat* 24.3.1915.

²²⁰ *Tampereen Sanomat* 24.3.1915.

²²¹ *Tampereen Sanomat* 31.3.1915.

ole nais- tai miesnäyttelijälle se tärkein ominaisuus. Lopuksi Vuori kiittää tohtori Pärnätä julkisesta keskustelunavauksesta ja lupaa jättää tälle viimeisen sanan.

Pärnäsen vastine on jälleen heti samassa lehdessä 31.3.1915 ja hän sivaltaa:

Vaikka rouva Vuori pauhaa primadonnajärjestelmää vastaan, vallitsee se kaikkein jyrkimmässä muodossa hänen omassa laitoksessaan, sillä hänen nimensä on painettu kaikkiin ohjelmiin lihavilla kirjaimilla. Vai tahtooko hän siten terottaa – luokkarajaa? Rouva Vuori vertailee itseään Kaarola Avellaniin. Tämä älysi kuitenkin ajoissa ulkonaisten edellytystensä puutteellisuuden ja väistyi peruuttamattomasti näyttämöltä „viisaan lepoon”. Esikuvaksi kelpaavaa itsearvostelua! Rouva Vuori valittaa haikeasti pienuuttaan. Minä puolestani en voi häntä tehdä suuremmaksi, kuin mitä hän luonnostaan on. Jätän hänet siis mielelläni „alamittaisten kainalokepiksi”.²²²

Pärnäsen kirjoitus vaikuttaa tahallisen ilkeältä ja jos aiemmin henkilökohtaisuus oli tulkinnanvaraista, niin tämä ei jätä aihetta epäilylle. En tiedä kuka teki Tampereen Työväen Teatterin esitysten käsiohjelmat, mutta en usko sen olleen Tilda Vuori. Oli kuitenkin aivan normaali käytäntö, että pääosan esittäjän nimi oli vahvennettu. Luokkaraja-viittaus on kyllä erikoinen: Tilda Vuori oli työläistäustainen, eikä todellakaan mikään porvari, vaikka suomenkieliseen sivistyneistöön kuuluikin. Mitähän Pärnänen halusi sillä sanoa? Joka tapauksessa hän kirjoittaa melko suoraan, että olisi jo korkea aika Tilda Vuoren erota tai ainakin vetäytyä pois näyttämöltä ja ettei Vuori itse sitä edes ymmärrä. Aika törkeää tekstiä ja vielä julkisesti sanomalehdessä! Tilda Vuori oli kuitenkin yleisesti arvostettu ja monipuolinen näyttelijä, vaikka olikin tämän taistelun aikaan jo 45-vuotias. Tuolloin vanhemmille naisnäyttelijöille kirjoitettuja rooleja oli vähän, kuten nykyäänkin, mutta Tilda Vuori näytteli monen ikäisiä naisrooleja. Sukupuolen vaikutus on ilmeinen Pärnäsen tekstissä. Myös termi ”jättää alamittaisten kainalokepiksi” viittaa alempaan kastiin.

Tilda Vuori vastaa vielä kolmannen kerran, vaikka lupasikin jättää Pärnäselä viimeisen sanan, mutta ei se ole mikään ihme, kun huomioi miten rumasti Pärnänen kirjoitti Vuoresta. *Tampereen Sanomat* ei nähtävästi julkaissut Vuoren vastinetta, joten hän lähetti sen *Kansan Lehteen*, jossa se julkaistiin 12.4.1915. Tilda Vuori kertoo tehneensä lupauksen olla jatkamatta mielipiteiden vaihtoa Pärnäsen kanssa otaksuen, että jos herra Pärnäsellä olisi vielä sanottavaa, se olisi ollut asiallista ja koskenut teatterioloja. Vuori kirjoittaa:

En voi samalla olla syvästi valittamatta, että tulin kahden muun taiteilijattaren nimen kanssa maininneeksi myös erään, lahjakkuutensa ja avujensa vuoksi taiteilija ja teatteripiireissä suuresti ihaillun ja kunnioitetun nimen ja näin ollen olen antanut aihetta siihen, että tahditon gentlemannimaisuutta vailla oleva sanomalehtikinailija on saanut tilaisuuden viskata sopimattomuuksia aivan syyttömälle taholle. Mitkä ne syyt lieneekin olleet, jotka, näyttämötaiteellemme vahingoksi, ovat saaneet hänet luopumaan teatterissa esiintymästä, niin ei ne ainakaan ole herra J.A.P.:n mainitsemat.²²³

²²² *Tampereen Sanomat* 31.3.1915.

²²³ *Kansan Lehti* 12.4.1915.

Tilda Vuori viittaa Kaarola Avellaniin ja kiistää ”ulkonaisten edellytysten puutteellisuuden” olleen syynä tämän näyttelijänurasta luopumiseen. Vuori jatkaa, että hän ei ole yrittänytkaan verrata itseään mainittuihin kuuluisiin naisnäyttelijöihin eikä ole valittanut pituuttaan. Hän vain todisti sen, että on olemassa keskipituutta lyhyempiä diivojakin. Sitten Vuori puolustautuu, että hänen nimensä on lihavoitu ohjelmissa sen takia, että hän on ammattinäyttelijä erotuksena harrastajista. Lopuksi Tilda Vuori pahoittelee sitä, että Pärnänen eksyi kauas alkuperäisen kirjoituksensa aiheesta ja meni henkilökohtaisuuksiin.²²⁴

Rajalan mukaan sanasota jatkui vielä siten, että Tilda Vuori ja Tampereen Työväen Teatteri sai puolustajia. Lopulta taisi käydä niin, että polemiikin jälkeen tamperelaisen yleisön silmissä Työväen Teatterin asema oli vahvistunut.²²⁵ J.A. Pärnänen johti Tampereen Teatteria 1915-1916. Levas kertoo: ”Tohtori J.A. Pärnänen erosi johtajantoimesta näytäntökauden lopussa, niin menestyksellisesti kuin hän olikin jatkanut tohtori Jalmari Hahlin luomia perinteitä.”²²⁶ Rajala kirjoittaa: ”Tohtori Pärnänen ei saanut teatterin taloutta nousemaan, vaan jatkoi Jalmari Hahlin epäkäytännöllistä johtamistapaa. Ohjelmiston todettiin kuitenkin pysyneen korkeatasoisena. Pärnänen luopui suosiolla teatterin johtamisyrityksestä.”²²⁷ Pärnänenkään ei siis onnistunut teatterinjohtajana, vaikka oli esitellyt korkealentoisia teatteripoliittisia ajatuksiaan julkisesti ja samalla hyökännyt Tampereen Työväen Teatteria ja sen johtajaa Tilda Vuorta vastaan. Teatterin johtaminen ei tainnutkaan olla niin helppoa, kuin Pärnänen oli luullut.

²²⁴ *Kansan Lehti* 12.4.1915.

²²⁵ Rajala, 1991, 310-311.

²²⁶ Levas, 1946, 126.

²²⁷ Rajala, 2004, 76.

3.1 Tampereen Työväen Teatterin ohjelmisto Siikavireen mukaan

Ulla-Maija Siikavire on tutkinut Tampereen Työväen Teatterin ohjelmistoa 1900-luvun alussa pro gradu -tutkielmassaan *Tampereen Työväen Teatterin työväenhenkisyys vuosina 1905-1918*. Hän on jaotellut teatterin ohjelmiston kolmeen kategoriaan²²⁸:

I Työväenhenkiset näytelmät:

Yhteiskuntadraamat, yhteiskuntasatiirit

II Humanistiset näytelmät:

Klassikot, historialliset näytelmät, realistiset kansankuvaukset, balladit ja psykologiset näytelmät

III Viihteelliset näytelmät:

Musiikki- ja laulunäytelmät, kevyet kansankuvaukset, farssit ja kevyet historialliset näytelmät

Siikavire määrittelee työväenhenkiset näytelmät näytelmiksi, ”joiden sisältämät aatteelliset pyrkimykset heijastivat työväenliikkeen tavoitteita.”²²⁹ Lisäksi Siikavire toteaa: ”Ryhmään I olen sijoittanut kaikki ne näytelmät, jotka sisältävät selvästi yhteiskunnallisia tendenssejä, kuten maanomistusoloja, kirkkoa ja naisen asemaa työväenluokan näkökulmasta kritisoidut näytelmät. Lakko- ja kurjalistokuvaukset sisältyvät tähän ryhmään.” Ajan henkeä Siikavire kommentoi seuraavasti: ”Määrittellessäni näytelmiä työväenhenkisiksi olen ottanut huomioon eräitä kysymyksiä, jotka vuosisadan alussa kiinnostivat erityisesti työväenliikettä. Tällaisia kysymyksiä olivat mm. suhde kirkkoon ja uskuntoon, raittiuskysymys ja moraaliasenteet. Myös suhtautuminen maanomistusoloihin koettiin arkaluontoiseksi.” Siikavire jatkaa: ”Työväennäytelmät olivat yleensä raskaita. Niihin sisältyi järkyttäviä kohtauksia työväestön elämän kovuudesta. Yhteiskunnan epäkohtien suomimisessa käytettiin harvoin aseena huumoria tai satiiria.” Siikavire toteaa mielenkiintoisesti: ”luonnontieteiden kehitykseen nojaten työväenliikkeen teoretikot uskoivat luonnontieteiden ottavan uskonnon paikan. Yhteiskuntatieteisiin vedottiin varsinkin silloin, kun kosketeltiin sukupuolimoraalia, uskontoa ja yleensäkin moraalien relatiivisuutta.”²³⁰

²²⁸ Siikavire, 1978, 29.

²²⁹ Siikavire, 1978, 1.

²³⁰ Siikavire, 1978, 28-31.

Humanistiset näytelmät Siikavire määrittelee seuraavalla tavalla: ”Ryhmään II olen sijoittanut näytelmät, jotka ovat sisällöltään eettisesti ja moraalisesti painottuneita; ne ovat palvelleet työväen teatterin sivistystavoitteita, mutta näkökulma niissä ei ole työväenhenkinen.”²³¹ Siikavire luokittelee Leo Tolstoin, Minna Canthin ja Johannes Linnankosken näytelmät humanistisiksi vaikka itsekin toteaa: ”TTT:n ohjelmistossa varsin mielenkiintoisen kokonaisuuden muodostivat Tolstoin, Canthin ja Linnankosken näytelmät. Jokainen heistä otti osaa omalla tavallaan aikansa poliittiseen kuohuntaan ja määritteli kantansa työväenliikkeeseen.” Mielestäni Tolstoin, Canthin ja Linnankosken näytelmät voidaankin määrittellä työväenhenkisiksi. Siikavire toteaa, että Tolstoin ajatukset olivat monessa suhteessa vastakkaisia työväenliikkeelle, mutta hänessä kunnioitettiin ”rehellistä vakaumuksen miestä ja ihmisrakkaudessa palavaa sydäntä”, kuten *Työmies*-lehti asian ilmaisi Tolstoin kuoltua. ”Kaikissa näissä teoksissa Tolstoi tuo esiin moraalisen käsityksensä ihmisen päämäärästä elää yksinkertaisesti ja nöyrästi ja pyrkiä hyvyydellä poistamaan ihmisten väliset sosiaaliset epäoikeudenmukaisuudet.”²³²

Minna Canth (1844-1897) oli vuosisadan alussa arvostetuin ja eniten esitetty kotimainen kirjailija työväenyhdistysten tilaisuuksissa. Vuosina 1905-1918 hänen näytelmiään esitettiin kuitenkin Tampereen Työväen Teatterissa vain kolme, vähäisillä esityskerroilla. Nämä näytelmät olivat: *Anna-Liisa* (1901), *Murtovarkaus* (1902) ja *Kovan onnen lapsia* (1912).²³³ Minna Canth oli tunnustautunut sosialistiksi jo vuonna 1884, kirjoittaen Kaarlo Bergbomille 3.10.1884 kirjeessään ”Olen täydellinen ja innokas sosialisti”. Vaikka hänen sosialisminsa oli peräisin Henry Georgelta ja Vuorisaarnasta ja ohjelmallisesti kristillisutopistista, hänen temperamenttinsa oli vallankumouksellinen ja käytännöllinen luokkanäkemyksensä marxilainen. Siikavireen mukaan Tarkiainen ja Kupiainen pitävät Minna Canthin tendenssikauden (1884-1890) ominaispiirteinä mielen katkeruutta ja pessimismia, ja hänen uudistusintoaan niin pitkälle menevänä, että hänen katsomuksensa lähenevät sosialistisia oppeja.²³⁴

Tilda Vuoren johtajakaudella Tampereen Työväen Teatterissa esitettiin vain yksi Minna Canthin näytelmä *Kovan onnen lapsia* keväällä 1912, eikä se Rajalan mukaan innostanut yleisöä.²³⁵ Jos kerran Tilda Vuori tunsikin henkilökohtaisesti Minna Canthin, miksei Canthin näytelmiä esitetty enempää? Voiko syynä olla vain se, ettei työväenhenkiset näytelmät vetäneet yleisöä? Vai oliko Canthin

²³¹ Siikavire, 1978, 29.

²³² Siikavire, 1978, 42.

²³³ Rajala, 1991, 402-405.

²³⁴ Siikavire, 1978, 43-44.

²³⁵ Rajala, 1991, 260, 405.

näytelmissä jotain vikaa tai puutteita Tilda Vuoren mielestä? Ehkä Vuori koki ne vanhanaikaisiksi? Rajalan mielestä Minna Canthin esimerkki vahvana ja itsellisenä naisena on varmasti vaikuttanut Tilda Vuoren elämään. Canthin rinnalle toisena kuopiolaisena naiskirjailijana Rajala nostaa Maria Jotunin (1880-1943), ja pohtii miksei Vuoren johtajakaudella esitetty heidän näytelmiään. Rajalan mukaan:

Canth oli jo moneen kertaan Tampereella löydetty ja esitetty; Jotunin näytelmäkirjailijan ura oli vasta alussa. Tilda Vuoren löydöt tulivat muualta, Uudeltamaalta ja Hämeestä sekä maailmankirjallisuudesta, eikä hän ollut taistelevan naiskirjallisuuden tulkitsija, ei erityisen yhteiskunnallisesti suuntautunut muutenkaan, pikemmin dramaattinen romantikko. Työssään hän joutui pakosta taitelemaan, mutta pohjaluonteeltaan hän taisi olla tunteileva haaveksija.²³⁶

En tiedä olisiko Tilda Vuori kutsunut itseään naisasianaiseksi, mutta ainakin omassa elämässään hän toteutti hyvin tasa-arvoisia aatteita ja rakensi pitkän oman uran. ”Dramaattinen romantikko” ja ”tunteileva haaveksija” eivät kuulosta kovin vakavasti otettavalta ja pätevältä teatteriammatilaiselta. Mistä lie Rajala on tulkintansa tehnyt, mutta joka tapauksessa vaikuttaa siltä, että Tilda Vuori leimataan naisellisten tunteiden vietäväksi ja vähän tyhmäksi.

Siikavireen mukaan: ”Oman erikoisen lukunsa TTT:n ohjelmistossa Tilda Vuoren aikana muodostivat Johannes Linnankosken (1869-1913) näytelmät. Linnankosken ja Tolstoin tuotannosta Tilda Vuori löysi sen vapauttavan ja kohottavan sanoman, mitä hän yleisölleen tahtoi tarjota. Johannes Linnankoski oli suurlakon aikana hyvin lähellä työväenliikettä.”²³⁷ Tilda Vuori ihaili Linnankoskea suuresti ja dramatisoi hänen romaanejaan näyttämölle.²³⁸

Viihteelliset näytelmät Siikavire määrittelee seuraavalla tavalla: ”Ryhmään III olen sijoittanut näytelmät, jotka ovat sisällöltään puhtaasti viihteellisiä.”²³⁹ Vuoden 1905 suurlakolla oli ollut sekä ulkopoliittisia että sisäpoliittisia vaikutuksia. Siikavire on mielestäni jättänyt huomioimatta eräiden näytelmien poliittisen ja fennomaanisen agendan. Lakon seurauksena venäläistämistoimet lopetettiin toistaiseksi ja Suomeen saatiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kesällä 1906. Siikavire ei mielestäni myöskään ota huomioon, että viihteellisissäkin näytelmissä voitiin käsitellä vakavampia aiheita. Esimerkiksi E.F. Jansonin romaanista Tilda Vuoren dramatisoima *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* -näytelmä, jota esitettiin keväällä 1907, on Siikavireen luokittelussa viihteellinen näytelmä. Tästä olen eri mieltä. *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* tapahtumat sijoittuvat

²³⁶ Rajala, 1991, 278-279.

²³⁷ Siikavire, 1978, 44

²³⁸ Rajala, 1991, 191

²³⁹ Siikavire, 1978, 29

ruotsalaisten ristiretkeen toukokuulle vuonna 1245, jolloin vietettiin vuotuista uhrijuhlaa Pyynikillä.²⁴⁰ Jotaarkka Pennasen mukaan:

Työväenteatterit suosivat siihen aikaan yleensäkin historiallisia aiheita, ja Janssonin romaanin tapahtumat sijoittuvat kaiken lisäksi Pyynikille. Näytelmän aihepiiri liittyi vertauskuvallisesti myös itsenäistymään pyrkivän Suomen kamppailuun venäläisiä sortotoimenpiteitä vastaan. Maisteri Jansson oli saanut aiheen romaaniinsa J.V. Snellmanilta, jonka nuoruuden unelmana oli ollut tuoda esiin näytelmä, joka kertoisi hämäläisten viimeisestä taistelusta vierasta sortovaltaa ja Birger Jaarlia vastaan. Romaani ei täysin vastannut Snellmanin kaavailemaa teosta, mutta siitä huolimatta sen kuvaus hämäläisten kapinasta ja sen esitaistelijasta Hatanpään Heikistä loi vahvan kuvan vapaustaistelusta, vaikka itse kapina päättyikin verisesti.²⁴¹

Vaikuttaa siltä, että Siikavire on luokitellut näytelmän viihteelliseksi pelkästään sen takia, että pääparina esiintyivät Tilda Vuori ja Arne Riddelin (myöhemmin Orjatsalo) ja näytelmä oli sekä taiteellinen että taloudellinen menestys. Näytelmien teemojen luokittelu vain yhteen kategoriaan on haasteellista, mutta on hyvin yksioikoista ajatella, että viihteellisyys sulkisi pois vakavammat aiheet, kuten Suomen itsenäisyyden ja kapinan sortajaa vastaan.

Siikavireen tutkimuskysymyksenä on ollut selvittää Tampereen Työväen Teatterin ohjelmiston työväenhenkisyyttä vuosina 1905-1918, mutta vaikuttaa oudolta, että yleisemmällä tasolla liikkuvat poliittiset aiheet näytelmissä on jätetty huomiotta. Täytynee kuitenkin huomioida Siikavireen pro gradu -tutkielman kirjoitusajankohta eli 1970-luvun loppu ja sen ajankohdan vallitseva poliittinen ilmapiiri.

Hanna Suutelan mukaan: ”Autonomian ajan käytäntöihin olivat kuuluneet kiellot, joiden mukaan eripuraisuuden lietsominen, viittaaminen valtiollisiin asioihin tai valtion viranomaisten moittiminen olisi voitu tulkita rikolliseksi toiminnaksi.”²⁴² Suutela kirjoittaa, että teatteriesityksissä yleisön ja näyttelijöiden välille syntyy vaikutussuhde, joka mahdollistaa esimerkiksi sen, että tunnistetaan ilman ääneen lausumista mitä asiaa esitys todellisuudessa käsittelee ja mitkä asiat viittaavat muihinkin kuin aivan ilmeisiin seikkoihin. Tämä vuorovaikutustilanne on olemassa vain teatteriesityksen aikana, eikä siitä välttämättä jää mitään todisteita esiripun laskeuduttua. Näyttämön rampin yli tapahtuva intensiivinen vuorovaikutus on ollut mahdollisesti luonteva piilo sellaisille aiheille, joista on ollut käytännössä vaikea tai kiellettyä puhua.²⁴³

Siikavireen mukaan viihdenäytelmien osuus Tampereen Työväen Teatterin ohjelmistossa Tilda Vuoren johtajakaudella on selvästi suurin. Ja ne olivat saaneet keskimääräisesti useampia

²⁴⁰ Pennanen, 2017, 97.

²⁴¹ Pennanen, 2017, 97.

²⁴² Suutela, 2018, 197-198.

²⁴³ Suutela, 2018, 199.

esityskertoja. Vähemmälle ovat ohjelmistossa jääneet työväenhenkiset näytelmät. Erityisen pieni niiden osuus on esityskerroissa.²⁴⁴ Mielestäni Siikavireen tilasto ei ole aivan objektiivinen, esimerkiksi *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* -näytelmän luokittelu viihdenäytelmäksi aiheuttaa tilastollista vääristymää. Tämä näytelmä oli menestys pääroolien esittäjien eli Aarne Riddelinin ja Tilda Vuoren takia ja esityskertoja oli paljon niin Tampereella kuin vierailupaikkakunnillakin.

Toinen näytelmä, jonka paikkaa Siikavireen viihhteellisissä näytelmissä voi kyseenalaistaa, on Harriet Beecher Stowen *Setä Tuomon tupa*, jonka Tilda Vuoren vanha ystävä ja kollega Hanna Kunnas oli sovittanut näyttämölle. Suomen kantaesityksen ensi-ilta oli 16.10.1910 Tampereen Työväen Teatterissa. Rajalan mukaan: ”*Kansan Lehden* vastaava toimittaja Santeri Nuorteva huolehti omakätisesti esityksen täydellisestä teulauksesta.”²⁴⁵ Rajala jatkaa: ”Romaani oli imelyydestään huolimatta avannut monen lukijan silmät näkemään neekeriorjuuden vääryydet, mutta näytelmänä se oli Tampereen Työväen Teatterissa kerrassaan mahdoton.”²⁴⁶ Kriitikissä dramatisointi haukutaan, näyttelijöitä ei mainita ollenkaan ja yleisön vilkkaita suosionosoituksia ”hauskoille mustanaamaisille näyttelijöille” paheksutaan ja lopuksi kehoitetaan teatteria olemaan esittämättä tätä näytelmää jatkossa. Arvosteluista huolimatta esitys sai suuren yleisösuosion ja esitykset jatkuivat täysille saleille koko syksyn.²⁴⁷ Vaikka esitys oli ilmeisesti koominen, se oli kuitenkin kahtia jakautuneen yhteiskunnan ja orjuuden kuvaus. Näyttää siltä, että etnisyyden esittämisessä ei nähty ongelmaa, mutta yleisö on silti saattanut samaistua orjuuden problematiikkaan näyttämöllä. Joka tapauksessa mielestäni kyseinen esitys on hyvä esimerkki Tilda Vuoren taiteellisesta kunnianhimmasta ja rohkeudesta.

Anna Sirén on tutkinut teatterin ja draaman tutkimuksen pro gradu -tutkielmassaan ”*Suosionosoitukset vilkkaat.*” *Tamperelainen teatterikritiikki vuoden 1917 alusta sotatoimien alkuun vuonna 1918.* vuodelta 2007 tamperelaisten teatterikritiikkien poliittisuutta. Sirén kyseenalaistaa Siikavireen jaottelun neljän näytelmän kohdalta. Sirénin mielestä J.J. Wecksellin *Daniel Hjort*, jonka Siikavire on määritellyt humanistiseksi näytelmäksi, on työväenhenkinen näytelmä.²⁴⁸ Lisäksi Shakespearen *Hamlet* ja Strindbergin *Kreivitär ja lakeija* (paremmin tunnettu nimellä *Neiti Julie*), jotka Siikavire on määritellyt humanistisiksi näytelmiksi, ovat Sirénin mielestä

²⁴⁴ Siikavire, 1978, 30

²⁴⁵ Rajala, 1991, 226.

²⁴⁶ Rajala, 1991, 227.

²⁴⁷ Rajala, 1991, 226-227.

²⁴⁸ Sirén, 2007, 60-62.

työväenhenkisiä näytelmiä kuten myös Seppälän *Erämaan ritarit*, jonka Siikavire on määritellyt viihdenäytelmäksi.²⁴⁹

Siikavireen tutkimuksen mukaan Tampereen Työväen Teatterissa esitettiin vuosina 1905-1918 yhteensä 119 eri näytelmää, joista 44 oli kotimaisia ja 75 ulkomaisia. Siikavireen jaottelussa näistä oli työväenhenkisiä näytelmiä 24 kappaletta eli 20,2%, humanistisia näytelmiä 41 kappaletta eli 34,4% ja viihteellisiä näytelmiä 54 kappaletta eli 45,4%. Esityskertoja oli vuosina 1905-1918 yhteensä 867 kappaletta. Siikavireen jaottelussa näistä oli työväenhenkisiä näytelmiä 119 kappaletta eli 13,7%, humanistisia näytelmiä 280 kappaletta eli 32,3% ja viihteellisiä näytelmiä 468 kappaletta eli 54,0%.²⁵⁰ Kuten jo aiemmin totesin, Siikavire on mielestäni jaotellut viihdenäytelmiksi sellaisiakin näytelmiä, jotka voidaan tulkita työväenhenkisiksi tai humanistisiksi ja tämä vääristää tilastoa.

Siikavireen tutkimustulos oli, että aatteellisista tavoitteista Tampereen Työväen Teatterissa 1905-1918 jäätin kauas. Varsinaiset työväennäytelmät tarjottiin ohjelmistossa niin sanotusti välipaloina, siten että niillä muistutettiin teatterin alkuperäisestä tarkoituksesta, mutta yleisönsuosio ja taloudellinen tulos saatiin kevyemmällä ohjelmistolla. Siikavire nostaa esiin Kaapo Murroksen yrityksen pelkästään työväenhenkisestä ohjelmistosta ja sen epäonnistumisen. Siikavire kirjoittaa: ”Yleisön makua pitivät sekä teatterin johtajat että teatteriarvostelijat usein aivan mahdottomana; yleisö ei halunnut nähdä muuta kuin helppoa, tuttua ja hauskaa.”²⁵¹ Siikavireen mukaan Tampereen Työväenyhdistyksen piirissä oltiin taloudellisista syistä valmiita tinkimään aatteellisesta puolesta. Lopuksi hän toteaa:

Vaikkei ohjelmiston työväenhenkisyys vastannutkaan alkuperäisiä tavoitteita, luotiin Tampereen Työväen Teatterissa silti voimakas työväenteatteritraditio. Tutkimuskauden aikana vakiintui yleisön suosio ja oma näyttelijäkunta, siis koko teatterin toiminta. Ja näin osoitettiin, ettei teatteri ollut yksinomaan ’herrojen herkkua’.²⁵²

Mielestäni tämä kaikki oli Tilda Vuoren ansiota, vaikka Siikavire ei sitä sanokaan, koska tutkimusajankohdasta 1905-1918 Vuoren kausi oli 1906-1909 ja 1910-1917.

²⁴⁹ Sirén, 2007, 65-70.

²⁵⁰ Siikavire, 1978, 29.

²⁵¹ Siikavire, 1978, 54-55.

²⁵² Siikavire, 1978, 56.

3.2 Huomioita Tampereen teattereiden ohjelmistoista 1906-1917

Tässä kappaleessa tarkastelen Tampereen Työväen Teatterin ja Tampereen Teatterin ohjelmistoja 1906-1917, jolloin Tilda Vuori johti Työväen Teatteria. Panu Rajala on tutkinut Tampereen Teatterin historiaa kirjassaan *Tunteen tulet, taiteen tasot. Tampereen Teatteri 1904-2004*. Tampereen Teatteri-Osakeyhtiö oli perustettu 16.5.1904. Sen edeltäjät olivat Oskari Hiistin keväällä 1901 perustama Tampereen teatteri ja Kasimir Leinon keväällä 1903 perustama Suomen Näyttämö. Hiistin seurue muutti nimensä syksyllä 1902 Tampereen Amatööriteatteriksi. Tämä teatteri toimi aktiivisesti syksyyn 1905 asti, jolloin se teki vararikon. Leinon seurue, joka oli ensimmäinen ammattimainen teatteri Tampereella, toimi kiertämällä Länsi-Suomea vain vuoden, jonka jälkeen se hajosi riitoihin ja talousvaikeuksiin. Näyttelijä Kaarlo Halme, joka oli eronnut Ruotsalaisesta Teatterista Helsingissä, kävi jo keväällä 1903 tunnustelemassa mahdollisuutta perustaa oikea ammattiteatteri Tampereelle, mutta se yritys ei tuottanut tulosta. Vuoden päästä hän palasi Tampereelle mukanaan ryhmä Maaseututeatterin entisiä näyttelijöitä: Helmi Autere, Hilma Rantanen, Annikki Rissanen, Kaarlo Braxén, Alarik Korhonen ja Kaarlo Saarnio. Kaarlo Halme esitteli Kauppaseuralle ideansa ammattimaisesta Tampereen Teatterista. Kauppaseura päätti, ettei se voi osallistua teatterin perustamiseen, mutta se esitti kannatusyhdistyksen perustamista, jonka varainhankintaan luvattiin osallistua. Kaarlo Halme lähetti kaksi kaunista näyttelijätärtä asialle; toinen oli Hilma Rantanen, joka oli Halmeen naisystävä, ja toinen oli Elli Tompuri, jonka Halme oli houkutellut mukaan Tampereelle Ruotsalaisesta Teatterista. Naisnäyttelijät onnistuivat muutamassa päivässä keräämään tamperelaisilta rahamiehiltä kannatusmerkintöjä 20 000 markan edestä. Kannatusyhdistys kutsuttiin koolle, valittiin teatterin johtokunta ja muodostettiin virallisesti Tampereen Teatteri-Osakeyhtiö. Kaarlo Halme valittiin teatterin johtajaksi. Tampereen Teatteri esiintyi Raittiustalolla Mustalahdenkadun ja Satakunnankadun kulmassa.²⁵³

Teatterin johtajat vaihtuivat tiuhaan Tampereen Teatterin alkutaipaleella. Kaarlo Halmeen johtajakausi jäi alle vuoden pituiseksi, kun hän yllättäen erosi tammikuussa 1905 johtokunnan kokouksessa, jossa yritettiin selvittää johtajan toimia, kun hän oli erottanut näyttelijöitä kurinpidollisista syistä. Muut näyttelijät ja teatterin johtokunta suostuttelivat Elli Tompurin johtamaan teatteria. Hän oli Rajalan mukaan tuolloin vasta 19-vuotias²⁵⁴, mutta Tompuri oli syntynyt 20.1.1880, joten hän täytti juuri tammikuussa 25 vuotta. Joka tapauksessa Elli Tompurista tuli

²⁵³ Rajala, 2004, 17-23.

²⁵⁴ Rajala, 2004, 28

ensimmäinen nainen ammattiteatterin johtajana Suomessa (Hilma Rantasen johtama Helsingin Työväen Teatteri oli harrastajateatteri) ja Rajalan mukaan Tompuri oli myös nuorin teatterinjohtaja. Tompuri johti Tampereen Teatteria kevään 1905. Tompuri suositteli seuraajakseen sanomalehtimies Pontus Arttia, jonka johtokunta valitsikin teatterin johtajaksi. Artti erosi helmikuussa 1906 ja loppu kevään teatteria johti näyttelijä Aarne Riddelin (myöhemmin Orjatsalo).

Syksyllä teatterin johtokunta kutsui ailahtelevaisen teatterinjohtajan Aarne Riddelinin avuksi näyttelijä Hemmo Kallion. Rajalan mukaan Riddelin ei tullut toimeen apulaisjohtajansa kanssa. Lisäksi Riddelinin yksityiselämässä oli ongelmia. Hän oli aiheuttanut skandaalin saattamalla näyttelijäharjoittelija Ain'Elisabet Pennasen raskaaksi. Riddelin suhtautui romanssiin kevyesti ja Pennanen kosti julkaisemalla tapahtumia käsittelevän romaanin *Voimaihmissä*. Tilanne kärjistyi siihen, että Pennasen veli Väinö yritti ampua Riddelinin teatterissa, mutta epäonnistui ja haavoitti vain itseään. Aarne Riddelin selvisi säikähdyksellä, mutta erosi itse marraskuussa 1906 välttääkseen potkut.²⁵⁵

Hemmo Kallio johti Tampereen Teatteria kevään 1907 loppuun, jolloin hän lähti taiteilijastipendin turvin ulkomaille. Teatterin johtokunta onnistui syksyllä 1907 saamaan johtajaksi näyttelijä Pekka Alpon, joka pysyi toimessaan viisi vuotta. Tämä mahdollisti teatterin toiminnan vakiintumisen. Teatterin talous parani Alpon kaudella, eikä johtokunnalla ollut taiteellisesta puolestakaan huomauttamista, mutta teatterin johtoon toivottiin uutta verta, joten Alpo irtisanottiin keväällä 1912. Johtokunta houkutteli teatterin johtajaksi tohtori Jalmari Hahlin, joka oli johtanut Kansallisteatteria vuosina 1905-1907. Hahlin kaudella Tampereen Teatteri sai vihdoinkin Kauppatorin (nykyisen Keskustorin) laidalle Hämeenkadun varteen oman teatteritalon, joka vihittiin käyttöön 14.2.1913. Hahl ei koskaan muuttanut Tampereelle, vaan hoiti johtajan toimea perjantaista maanantaihin ja arkisin opetti Helsingin Normaalilyseossa. Hahl erosi tehtävästään keväällä 1915.²⁵⁶

Kauden 1915-1916 Tampereen Teatteria johti Tampereen Työväenopiston johtaja ja tohtori Johan August Pärnänen, joka oli toiminut myös teatterin johtokunnassa. Hänen kirjallistaiteelliseksi neuvonantajakseen nimettiin lyseon lehtori ja tohtori Oskar Albin Kallio. Pärnänen oli keväällä 1915 kirjoittanut Tampereen Sanomissa, että tamperelaiset teatterit pitäisi yhdistää.²⁵⁷ Tätä ”teatterisotaa” käsiteltiin kappaleessa 3. Tohtorit Pärnänen ja Kallio erosivat omasta aloitteestaan teatterin johdosta

²⁵⁵ Rajala, 2004, 27-39.

²⁵⁶ Rajala, 2004, 37-69.

²⁵⁷ Rajala, 2004, 73.

keväällä, jolloin johtokunta pyysi johtajaksi näyttelijä Valle Sorsakoskea, joka oli toiminut Jalmari Hahlin apulaisjohtajana. Sorsakosken kausi oli vuoden mittainen. Keväällä 1917 johtajaksi valittiin Jalmari Lahdensuo, joka oli johtanut Kansallisteatteria 1914-1917. Lahdensuo johti Tampereen Teatteria tammikuuhun 1918, jolloin sota lopetti teatterin toiminnan.²⁵⁸

Tampereen Teatteri oli ammattiteatteri, joten sillä oli paljon enemmän ensi-iltoja ja näytäntöjä kuin Tampereen Työväen Teatterilla, joka toimi pääosin harrastajavoimin. Vertailin Tampereen Teatterin ja Tampereen Työväen Teatterin ensi-iltoja vuosilta 1906-1917 eli Tilda Vuoren johtajakaudelta (lukuun ottamatta syksyä 1909, jolloin Työväen Teatteria johti Kaapo Murros). Tampereen Teatterissa oli ensi-iltoja yhteensä 154 kappaletta ja Tampereen Työväen Teatterissa oli ensi-iltoja 92 kappaletta.

Samoja näytelmiä oli vain 11 kappaletta, mikä on mielestäni yllättävän vähän. Molemmissa tamperelaisissa teattereissa esitettyjä näytelmiä olivat ensi-iltapäiväyksiin:

- Josef Julius Wecksell: *Daniel Hjort*, TTT 19.9.1914 ja TT 6.12.1907.
- Oscar Blumenthal ja Gustaf Kadelburg: *Eläviä kuvia*, TTT 17.5.1907 ja TT 1914 (ei päiväystä)
- Leo Tolstoi: *Elävä ruumis*, TTT 19.11.1911 ja TT 15.11.1911.
- Robert Kiljander: *Kumarrusmatka*, TTT 1.12.1906 ja TT 5.2.1909.
- Nikolai Gogol: *Naimapuuhut*, TTT 5.11.1911 ja TT 15.11.1913
- Aleksis Kivi: *Nummisuutarit*, TTT 1906 (ei päiväystä, mutta syys/lokakuussa) ja TT 10.10.1906.
- Henri Meilhac ja Albert Millaud: *Pikku pyhimys*, TTT 17.1.1909 ja TT 22.3.1917.
- Leo Tolstoi: *Pimeyden valta*, TTT 10.9.1908 ja TT 10.9.1908.
- Aleksis Kivi: *Seitsemän veljestä* (Teattereilla oli eri dramatisoinnit Kiven romaanista, Tampereen Teatterin dramatisointi oli Hemmo Kallion käsialaa ja Tampereen Työväen Teatterin dramatisointi oli Tilda Vuoren tekemä.) TTT 6.9.1914 ja TT 1.1.1907.
- Melchior Lengyel: *Taifun*, TTT 17.4.1911 ja TT 17.4.1911.
- Teuvo Pakkala: *Tukkijoella*, TTT 20.2.1916 ja TT (ei päiväystä) 1915.²⁵⁹

Molemmissa tamperelaisissa teattereissa esitettiin Leo Tolstoin ja Nikolai Gogolin näytelmiä, mikä mielestäni kertoo kiinnostuksesta venäläiseen draamaan. Ja selvästikään nämä näytelmät eivät olleet

²⁵⁸ Rajala, 2004, 76-83.

²⁵⁹ Rajala, 1991, 403-406 ja Rajala, 2004, 854-858.

liian työväenhenkisiä porvariteatteriinkaan. Suomalaiset klassikot *Daniel Hjort*, *Kumarrusmatka*, *Nummisuutarit*, *Seitsemän veljestä* ja *Tukkijoella* ovat aivan tavanomaista suomenmielistä ja -kielistä teatteriohjelmistoa. Suosikkinäytelmät *Eläviä kuvia*, *Pikku pyhimys* ja *Taifun* puolustavat paikkaansa kassamagneetteina. Lisäksi molemmissa teattereissa käsiteltiin samaa Raamatun tarinaa. Tampereen Työväen Teatterissa esitettiin Johannes Linnankosken *Simson ja Delila* -näytelmää ja Tampereen Teatterissa Sven Langen samanaiheista näytelmää *Samson ja Dalila*. Tampereen Työväen Teatterissa ensi-ilta oli 23.9.1911 ja Tampereen Teatterissa tammikuussa 1912.

On kiinnostavaa, että molemmissa teattereissa huomioitiin samaan aikaan suurmiehiä esittämällä heidän omia teoksiaan heidän merkkipäivinään. Esimerkkeinä tästä ovat lokakuussa 1906 *Nummisuutarit* Aleksis Kiven syntymäpäivän aikoihin, Tolstoin *Pimeyden valta* hänen 80-vuotissyntymäpäivänsä kunniaksi jopa samana päivänä 10.9.1908 ja marraskuussa 1911 *Elävä ruumis* Leo Tolstoin kuoleman vuosipäivän muistoksi. Teattereiden historiakirjoista ei selvinnyt syytä miksi molemmat teatterit ovat esittäneet Lengyelin *Taifunin* täsmälleen samana päivänä 17.4.1911. Tosin Rajalan mukaan ensi-illoilla oli parin viikon ero ja Tampereen Työväen Teatterin esitys olisi ollut ensimmäinen.²⁶⁰ Kyseessä oli aikakauden kansainvälisesti tunnettu näytelmä, josta julkaistiin myös elokuvaversio Tanskassa 8.11.1911.²⁶¹

4. TILDA VUOREN EROTTAMISEEN/EROAMISEEN KEVÄÄLLÄ 1917 JOHTANEET SYYT

4.1. Poliittinen tilanne Suomessa ja Tampereella keväällä 1917

Professori Pertti Haapala kuvailee suomalaista yhteiskuntaa ja sisällissotaan johtaneita syitä kirjassa *Sisällissodan pikku jättiläinen* vuodelta 2009. 1910-luvulla Suomi, joka oli autonominen osa Venäjän keisarikuntaa, oli moniin muihin maihin verrattuna yhtenäinen ja yksimielinen yhteiskunta. Maassa oli yksi valtionusko, luja luottamus valtioon ja yleensä esivaltaan sekä suurin osa väestöstä oli identiteetiltään suomalaisia. Yhdenmukaista kansallista kulttuuria ja ajattelua eli suomalaisuutta korostettiin niin julkisuudessa kuin koulujen opetuksessa. Toisaalta yleistä ilmapiiriä leimasi

²⁶⁰ Rajala, 1991, 241.

²⁶¹ https://www.imdb.com/title/tt0496858/?ref_=nm_film_wr_38

pysyvästi kieliriita, mutta sitä käytiin enimmäkseen sivistyneistön sisällä kuin yhteiskuntaluokkien välillä. Haapalan mukaan suomalaiset kuitenkin kokivat olevansa sorrettuja omassa maassaan erityisesti niin sanottujen venäläistämistoimien aikana ennen maailmansotaa ja sen aikana. Kuitenkin suhtautuminen Venäjään oli ennen kaikkea poliittinen eikä etninen kysymys. Yhteistä venäläisyyden vastaista rintamaa ei ollut, vaan Venäjään suhtauduttiin ristiriitaisesti; osa arvostaen, osa halveksien ja useimmat joustavasti.²⁶²

Suurin osa suomalaisista, noin 80 prosenttia, asui maaseudulla. Merkittävin alueellinen muutos viime vuosisadan alussa oli muuttoliike maalta kaupunkiin ja sen seurauksena kaupunkien kasvu. Ennen ensimmäistä maailmansotaa noin puoli miljoonaa suomalaista muutti pois maalta. Puolet heistä muuttivat kotimaan kaupunkiin ja puolet lähtivät Yhdysvaltoihin ja Pietariin. Kaupungillistuvan Suomen suuri sosiaalinen muutos oli naisten esiintulo yhteiskunnassa. Enemmistö muuttajista oli naisia ja siksi kaupungeissa oli selvä naisenemmistö. Naimattomien naisten suuri määrä loi heille uudenlaista itsenäisyyttä, jonka antoivat rahapalkka ja oma koti ilman isän tai miehen holhousa. Yhteiskunnan johtopaikoilla naisia oli vähän, mutta he olivat kuitenkin näkyvästi esillä. Sekä työväenluokan että herrasväen naiset olivat aktiivisia yhdistystoiminnassa ja julkisuudessa. Suomalaiset naiskansanedustajat olivat harvinaisuudessaan kuuluisia Euroopassa. Naiset olivat tärkeä osa yhteiskunnallista elämää ja järjestöaktiivisuutta.²⁶³

1900-luvun alun nopea teollistuminen, taloudelliset suhdannevaihtelut, muuttoliikkeet sekä maan sisällä että Suomesta ulkomaille, kaupungillistuminen ja vaurastuminen olivat merkkejä paremmasta maailmasta. Samalla ne kuitenkin synnyttivät uudenlaisia sosiaalisia ongelmia ja epävarmuutta. Eduskuntaudistus oli luonut uskoa tasa-arvoon, mutta asiat näyttivät menevän jopa huonompaan suuntaan. Toiset rikastuivat ja toiset eivät, joten maailma alkoi näyttää aiempaa epätasa-arvoisemmalta. Poliittinen myllerrys, joka johti lopulta sisällissotaan, voidaan Haapalan mukaan nähdä tuloksena siitä, että yhteiskunnan nopeaa muutosta, modernisaatiota ja siirtymistä sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan, ei onnistuttu hallitsemaan.²⁶⁴

Vuoden 1906 eduskuntaudistus lakkautti säätyjaon ja lain edessä kansalaiset olivat samanarvoisia. Ihmisten eriarvoisuuden näkyvin merkki oli tuloihin eli veronmaksuun sidottu kunnallinen äänioikeus. Se oli suurimmissa kaupungeissa jatkuva poliittisen kiistelyn aihe. Poliittinen herääminen

²⁶² Haapala 2009, 25-26.

²⁶³ Haapala, 2009, 26-28.

²⁶⁴ Haapala, 2009, 15.

ja työväenliikkeen aktivoituminen vuoden 1905 suurlakon jälkeen nosti esiin yhteiskunnallisia epäkohtia, kuten sosiaalinen eriarvoisuus, köyhyys, suuret tuloerot ja maanomistus, joka keskittyi pienelle varakkaalle väestölle.²⁶⁵

Luokkajako käsitettiin yleisesti ”herrojen” ja ”kansan” eroksi. Taustalla vaikutti sääty-yhteiskunnan pitkä historia. Ihmiset edelleen syntyivät omiin luokkiinsa, eikä säätykiertoa paljoa ollut. Haapala kirjoittaa, että fennomaanipoliitikot Snellmanista lähtien olivat varoittaneet, ettei eri yhteiskuntaluokkien välinen kuilu saa kasvaa liian suureksi, koska silloin vaarassa on koko yhteiskunta. Työväenliikkeen tuoma uudistus oli se, että eriarvoisuus muuttui politiikaksi ja poliittiseksi toiminnaksi. 1910-luvulla työväenliike oli vakiinnuttanut asemansa köyhän kansan puolestapuhujana ja sai vuonna 1916 jopa enemmistön eduskuntaan. Suomalainen yhteiskunta oli jakautunut kahteen poliittiseen leiriin: porvareihin ja sosialisteihin. Kaikki eivät valinneet puolta, mutta puoluejako vahvisti ihmisten käsitystä siitä, että yhteiskunta jakautui luokkiin. Selkeimmin yhteiskuntaluokat näkyivät kaupungeissa ja tehdaspaikkakunnilla. Usko ja luottamus politiikkaan oli suuri.²⁶⁶

Suomen talous oli riippuvainen ulkomaista sekä viennin että tuonnin vuoksi. Raaka-aineiden ja polttoaineiden lisäksi tuotiin elintarvikkeita. Esimerkiksi vuonna 1913 ruoan osuus koko tuonnista oli 41 prosenttia. Suomessa käytetyistä elintarvikkeista 77 prosenttia oli kotimaisia, mutta kaikki kaupassa myyty leipävilja oli ulkomaista. Sitä ostivat jopa maanviljelijät. Syynä oli halpa hinta, joka oli laskenut maailman viljakaupan kasvaessa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Suomen tärkein vientimaa oli Venäjä ja tärkein tuontimaa oli Saksa. Suomessa oli ollut täysi elinkeinovapaus ja ulkomaankauppa oli vapaata. Suomi julistettiin sotatilaan 31.7.1914 ja kauppa Saksaan loppui kokonaan. Lisäksi Saksa sulki Tanskan salmet, joten kauppareitti Eurooppaan katkesi.²⁶⁷ Sota-ajan tyypillisiä seurauksia olivat tavarapula, säännöstely, hintojen nouseminen ja inflaatio. Eniten kansalaisia ärsytti joidenkin tavaroiden kuten kahvin, sokerin, tupakan ja alkoholin ajoittainen loppuminen sekä sotatilan mukainen sensuuri ja kokoontumisrajoitukset.²⁶⁸

Vuoden 1917 aikana suomalainen yhteiskunta ajautui kriisiin ja sekasortoon. Kyseessä ei ollut vain valtiovallan kriisi, vaan yhteiskunta murtui myös arkielämän tasolla, valtio menetti roolinsa

²⁶⁵ Haapala, 2009, 28.

²⁶⁶ Haapala, 2009, 30-31.

²⁶⁷ Haapala, 2009, 21-23.

²⁶⁸ Haapala, 2009, 24-25.

yhteiskunnan rauhan ja yhteyden ylläpitäjänä. Valtiovallasta tuli taistelujen kohde. Yhteiskunnan valtarakenne alkoi murtua ja pintaan nousi ongelmat, jotka olivat pysyneet piilossa eli ”kaikki vanha kauna”. Ensimmäinen maailmansota oli kestänyt jo kolme vuotta, vaikka Suomessa ei sodittukaan. Maa oli venäläinen sotilasleiri, Suomea hallitsi venäläinen senaatti ja sotatilan poikkeusmääräykset, eikä eduskunta kokoontunut sodan aikana ennen vuotta 1917. Länsikaupan romahduksen myötä talouselämä alkoi kangerrella, tavarapula yleistyi, hinnat nousivat, elintarvikkeita säännösteltiin, työllisyystilanne vaihteli, torpparit pelkäsivät irtisanomisia ja talolliset maanjakoa.²⁶⁹

Haapalan mukaan tuskin kukaan osasi ajatella, että asiat menivät Suomessa niin kauan hyvin, kun järjestystä piti yllä venäläinen sotilashallinto. Vakaa käsitys oli se, että vika on aina Venäjässä ja kaikki korjaantuu, kun asioista voidaan päättää itse. Kun keisarivalta kaadettiin maaliskuun vallankumouksessa 1917, Suomea hallitsi kotimainen senaatti ja eduskunta nousi poliittiseen keskiöön. Odotettiin, että normaalit olot palautuvat, mutta kriisi alkoi syventyä odottamatta. Suomalainen yhteiskunta alkoi hajota ylhäältä alaspäin. Valtiovallan kriisi johti poliittiseen valtataisteluun, mikä esti korjaamasta arkisia asioita ja jopa pahensi niitä, mikä murensi uskoa yhteiskuntaan. Näkyvin merkki tästä kehityskierteestä oli järjestysvallan romahtaminen.²⁷⁰

Venäjän väliaikainen hallitus, jota johti liberaalin kadettipuolueen johtaja ruhtinas G.J. Lvov, lupasi liittolaisilleen jatkaa sotaa Saksaa vastaan. Suomalaisille luvattiin, että keisarinaikaiset laittomuudet kumotaan. Suomen asema sisäisesti itsenäisenä vahvistettiin ja niin sanotut venäläistämistoimet kumottiin, sensuuri lakkautettiin ja poliittiset vangit armahdettiin, mutta sotatilaa ei kumottu. Venäjän vallankumous herätti suomalaisissa suurta innostusta, kun tieto siitä levisi. Monissa kaupungeissa järjestettiin juhlia, joihin myös Suomessa olevat venäläiset sotilaat osallistuivat.²⁷¹

Suomen hallitukseen eli Suomen senaatin talousosastoon valittiin kuusi edustajaa Suomen Demokraattisesta Puolueesta ja kuusi porvarillisista puolueista. Puheenjohtajana toimi sosiaalidemokraatti Oskari Tokoi, jonka mukaan hallitusta kutsuttiin Tokoin senaatiksi. Kaikkien puolueiden yhteishallitus ei suinkaan syntynyt yksimielisesti, koska kumpikaan osapuoli ei halunnut päästää toista yksin valtaan, mutta ei myöskään olla vähemmistönä. Hallituksella ei ollut yhteistä ohjelmaa eikä eduskunnan vankkaa tukea ja juridisesti se oli Venäjän hallituksen nimittämä ja näin ollen sille vastuussa toimistaan. Tokoin senaatin kuitenkin ajateltiin edustavan kansaa ja eduskunnan

²⁶⁹ Haapala, 2009, 58.

²⁷⁰ Haapala, 2009, 59-60.

²⁷¹ Haapala, 2009, 60-61.

mielipidettä. Hallituksen tehtävät olivat poikkeuksellisen vaativia. Suhde Venäjään piti järjestää uudella tavalla päättämällä uudesta valtiosäännöstä. Yhteinen tavoite ainakin periaatteessa oli riippumattomuus Venäjän hallituksesta eli täydellinen eduskuntavaltaisuus. Lisäksi pitkä lista yhteiskunnallisia uudistuksia odotti toteuttamista.²⁷²

Venäjän hallitus oli huolissaan Suomen senaatin lojaalisuudesta. Sotatilanne oli katastrofaalinen Venäjän kannalta ja väliaikainen hallitus joutui taistelemaan omasta olemassaolostaan. Sotilaallinen paine Suomen suuntaan kasvoi ja Venäjän hallitus pelkäsi Saksan maihinnousua. Jo huhtikuussa kävi selväksi, että Venäjän oppositiolla eli vasemmistolla ja bolsevikeilla oli vahvat yhteydet Suomeen. Suomen senaatti teki 7.4.1917 esityksen väliaikaisesta perustuslain luonnoksesta, jonka mukaan hallitsijan valtaoikeudet siirretään senaatille ja eduskunta voi päättää kaikista muista asioista paitsi ulkopoliitikasta ja sota-asioista. Venäjän hallitus ei tietenkään hyväksynyt oman valtansa kaventamista. Haapala kertoo, että suomalaiset olivat tässäkin asiassa hyvin hajalla: aktivistit puhuivat avoimesti itsenäisyydestä, maltilliset olivat varovaisuuden kannalla ja sosialistit saivat bolsevikeilta lupauksia itsenäisyydestä. Kesäkuussa eduskunta alkoi käsitellä uutta valtalakia ja 18.7.1917 eduskunta hyväksyi lain, jolla se julistautui itse korkeimman vallan haltijaksi Suomessa.²⁷³

Tuomas Hoppu kuvailee Tampereen poliittista tilannetta kirjassaan *Tampere 1918* vuodelta 2008. Tampere oli ensimmäinen ja merkittävin teollisuuskaupunki Suomessa. Kaupungin väkiluku nousi jyrkästi teollistumisen myötä 1860-luvulta lähtien. Vuonna 1917 Tampereella oli jo yli 45 000 asukasta.²⁷⁴ Tampere oli tekstiili- ja vaateusteollisuuden sekä konepajateollisuuden keskus. Myös paperi- ja selluloosateollisuus oli merkittävässä asemassa ja levittäytyi pian Tampereen lähiympäristöön. Tampereen historian erityispiirteenä säilyi pitkään asukkaiden vahva työläistäistaisuus ja työvoiman naisvaltaisuus. Suurin osa teollisista työpaikoista oli kutomateollisuudessa eli naisvaltaisella alalla.²⁷⁵ Tamperelainen teollisuus valmisti tarvikkeita Venäjän armeijalle ensimmäisen maailmansodan aikana. Esimerkiksi Pellavatehdas sai heti syksyllä 1914 tilauksen 10 000 teltan ja 50 000 leipälaukun toimittamisesta.²⁷⁶

Maaliskuussa 1917 Venäjän vallankumouksen jälkeen Suomessa olevat venäläiset sotilaat aiheuttivat väkivaltaisuuksia, joista verisimpiä olivat Helsingissä tapahtuneet upseerien murhat. Hopun mukaan

²⁷² Haapala, 2009, 61-62.

²⁷³ Haapala, 2009, 62-63.

²⁷⁴ Hoppu, 2008, 12.

²⁷⁵ Ylikangas, 1993, 25.

²⁷⁶ Hoppu, 2008, 33.

Tampereella tilanne pysyi kuitenkin rauhallisena joitakin pidätyksiä lukuun ottamatta. Iltapäivällä 17.3. kaupungin venäläinen sotaväki kerääntyi Kauppatorille eli nykyiselle Keskustorille, jossa sotilaille luettiin manifesti keisarin vallasta luopumisesta. Samalla paikalla 24.3. sotaväen yksiköt vannoivat uskollisuudenvallansa Venäjän uudelle hallitukselle. Vallankumouksen jälkeen venäläiset sotilaat vaativat Tampereen kaupungilta parempia majoitustiloja. Kalevankankaan kasarmin parakit olivat ahtaat ja upseerit ajettiin sieltä pois. Kaupunki vuokrasi sotaväelle lisätilaa muun muassa Attilan kenkätehtaasta.²⁷⁷

Uutisiin Venäjän vallankumouksesta Tampereella reagoitiin julistamalla työnseisaus vallankumouksen tukemiseksi. Lakkohankkeen johdossa oli muutamia sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan jäseniä ja työnantajien tukemana tehtaat keskeyttivät työnsä puoleenpäivään mennessä 17.3.1917. Lakko kesti kolme päivää. Vallankumouksen seurauksena Tampereen kunnallinen poliisilaitos lamautui. Tämä tarjosi työväenliikkeelle mahdollisuuden lisätä vaikutusvaltaansa. Työväenjärjestöjen yhteisessä kokouksessa valittiin työväenjärjestöjen johtava komitea. Ammattiosastot valitsivat jäsenistöstään järjestystä valvomaan miliisin, jossa oli 218 miestä. Johtava komitea valvoi järjestyksen ohella muun muassa mielenosoituksia ja juhlia. Sen valta-asema pohjautui työväestön suureen määrään, mutta sitäkin ratkaisevampaa oli venäläisen sotaväen tuki.²⁷⁸

Tampereella järjestetyt vallankumousjuhlat ja erilaiset kulkueet olivat näyttäviä. Venäjän mallin mukaisesti vietetyn vallankumouksen uhrien muistojuhlan kulkuetta on kuvailtu loppumattoman pitkäksi. Lehtitietojen mukaan siihen osallistui noin 30 000 ihmistä. Kaupungintalossa ja työväentalossa järjestettiin venäläisen sotaväen ja työväen yhteisiä juhlia. Johtavan komitean päätöksen mukaisesti muistojuhlissa käytettiin vain punaisia lippuja.²⁷⁹

Hopun mukaan ensimmäinen valtataistelu työväestön ja porvariston välillä Tampereella käytiin poliisilaitoksesta. Huhtikuussa sekä johtava komitea että porvarillinen kaupunginvaltuusto pyrkivät ratkaisemaan tilanteen omaksi edukseen. Ristiriidat kärjistyivät lehdistössä esitetyiksi herjauksiksi ja uhkailuiksi ja kiistan sovittelijaksi saapui Hämeen läänin vt. kuvernööriksi nimitetty sosiaalidemokraatti K.A. Saarinen. Hän ratkaisi kiistan työväenjärjestöjen toiveiden mukaisesti.²⁸⁰

²⁷⁷ Hoppu, 2008, 34-35.

²⁷⁸ Hoppu, 2008, 38.

²⁷⁹ Hoppu, 2008, 38.

²⁸⁰ Hoppu, 2008, 38-39.

Kunnallinen hallintovalta oli kuitenkin polttavampi ongelma kuin poliisilaitos. Kunnallisessa päätöksenteossa valta oli niillä, jotka maksoivat eniten veroja. Tämän järjestelmän väliinputoajia olivat lähes kokonaan vaikutusmahdollisuuksia vailla olevat työläiset ja naiset. Työväenliike kannatti samanlaista yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvaa vaalijärjestelmää kunnallisvaaleihin kuin eduskuntavaaleissa. Kaksissa edellisissä eduskuntavaaleissa sosiaalidemokraatit olivat saaneet reilusti yli puolet annetuista äänistä. Valta-asema kaupunginvaltuustossa oli työväen näkökulmasta avain monien ongelmien ratkaisuun, joten valtataistelu keskittyi tähän kunnallisen vallan ytimeen. Sosiaalidemokraattinen puolue oli esittänyt valtakunnallisesti vaatimuksen yhtäläisen äänioikeuden soveltamisesta myös kunnallisvaaleissa. Tamperealainen työväki vaati voimansa tunnossa välitöntä muutosta valtuuston kokoonpanoon jo kohta vallankumouksen jälkeen. Kokouksissa ja *Kansan Lehdin* palstoilla kaupunginvaltuustoa painostettiin antamaan työväelle enemmistö valtuustopaikoista. Valtuuston päätös viipyi, joten työväentalossa pidettiin kokous 20.4.1917 ja esitettiin uhkavaatimus: valtuutetuilla oli neljä päivää aikaa ratkaista asia tai työväki ottaisi vallan omiin käsiinsä. Kaupunginvaltuusto suostui ratkaisuun, jossa osa valtuutetuista luopui paikoistaan vapaaehtoisesti. Valitus kuvernöörille kuitenkin pitkitti asiaa. Kunnallislain uudistuksen lisäksi työväestö vaati muun muassa lakia kahdeksan tunnin työpäivästä. Kun eduskunta käsitteli asiaa, Tampereella järjestettiin suuria mielenosoituksia vaatimuksen tueksi.²⁸¹

Tampereen kaupunginvaltuustosta käyty taistelu osoitti valtiovallan eli senaatin puutteellisen auktoriteetin. Valtuustokysymystä oli yritetty sovittaa valtakunnan tasolta, mutta senaatilta puuttui pakkokoneisto, joka toteuttaisi päätöksen paikallistasolla. Valtiollisen järjestysvallan puuttuessa valta jäi kaupunkeihin ja maalaiskuntiin, joten työväestö alkoi perustaa järjestys- tai punakaarteja ja porvaristo suojele- tai palokuntia. Kaartien perustaminen oli pitkä prosessi ja erityisesti aluksi niillä oli monia eri käyttötarkoituksia. Ne syntyivät paikallisiin tarpeisiin suojelemaan omaisuutta ja pitämään järjestystä yllä. Ainakaan alun perin kaarteja ei tarkoitettu sotimiseen. Tampereella järjestettiin 16.5.1917 kokous, jossa päätettiin muodostaa 300 miehen järjestysmiehistö nimeltä Tampereen työväenjärjestöjen miliisimiehistö.²⁸²

Työväestö oli Tampereella erittäin tyytymätön elintarvikeasioiden hoitoon, josta vastasivat vuodesta 1915 lähtien elintarviketoimikunta ja rajahintakomitea. Molemmat toimielimet olivat porvariston hallinnassa eikä työväellä ollut niissä edustajia. Työläiset epäilivät kauppiaiden pyrkivän hyötymään elintarvikepulasta. Kaupungeissa oli ollut välillä pulaa välttämättömyystavaroista, mutta vasta

²⁸¹ Hoppu, 2008, 13 ja 39.

²⁸² Hoppu, 2008, 42.

vuonna 1917 siirryttiin korttisäännöstelyyn. Aiemmin suurin ongelma oli ollut hintojen nousu, mutta elintarviketilanne kärjistyi keväällä 1917, jolloin tamperelaisia kehoitettiin ottamaan kaupungin tilukset, pellot ja aukeat siirtolapuutarhoiksi.²⁸³

4.2. *Aamulehden ja Kansan Lehden* suhtautuminen Tilda Vuoreen

Olen vertaillut *Aamulehden* ja *Kansan Lehden* uutisointia ja kirjoittelua Tilda Vuoresta. Molemmissa sanomalehdissä oli *Kirjallisuus ja taide* -niminen palsta, joka vastaa nykylehtien kulttuurisivuja. Hyvin harvoin jutuista selviää, kuka ne on kirjoittanut, mutta luultavaa on, että he ovat olleet lehtien vakituisia toimittajia. Tulkitsen niin, että kulttuuriuutiset edustavat lehtiensä virallista kantaa. Tästä voinee olla toistakin mieltä, mutta perustelen näkemystäni sillä, että ymmärtääkseni ainakin nykyinen käytäntö on, että lehden päätoimittaja hyväksyy kaikki artikkelit ennen kuin ne painetaan. Näyttelijöistä kirjoitetaan rouvina, neiteinä ja herroina, mikä nykynäkökulmasta katsoen korostaa naisten aviosäytyä ja jättää sen miesten kohdalla avoimeksi, mutta se oli tuolloin yleinen tapa.

Ennen kuin Tilda Vuoresta tuli Tampereen Työväen Teatterin johtaja, hän toimi näyttelijänä Tampereen Teatterissa näytäntökauden 1905-1906. Molemmissa lehdissä suhtaudutaan näyttelijä Vuoreen positiivisesti. Esimerkiksi *Kansan Lehdessä* 11.1.1906 todetaan, että Shakespearen *Loppiaisaatossa* Tilda Vuori oli "onnistunut" roolissaan Mariana²⁸⁴ ja *Aamulehdessä* 27.2.1906 kirjoitetaan Canthin *Anna-Liisasta*: "Kortesuon emäntänä esiintyi rva Vuori; liittäen tällä pikku osallaan uuden taiteellisen voiton moneen muuhun tämän talven kuluessa saavuttamaansa."²⁸⁵

Molemmat sanomalehdet uutisoivat myös tiedon, jonka mukaan Tilda Vuori tullee jättämään Tampereen Teatterin tämän näytäntökauden jälkeen. Sinänsä tämä uutinen on aika mielenkiintoinen, koska en löytänyt missään lähteissä mainittavan syytä tähän. Tietysti hän oli jo hakenut Työväen Teatterin johtajaksi, mutta päätös hänen valinnastaan tehtiin vasta myöhemmin. Tiedä sitten mitä muita suunnitelmia hänellä oli ollut. Joka tapauksessa *Aamulehti* uutisoi 22.4.1906: "Sitä vastoin on ikävänä uutisena mainittava, että yksi teatterin nykyisistä parhaista naiskyvyistä, rva Tilda Vuori, joka herttaisella, yksinkertaisella, mutta aina taiteellisesti kypsällä näyttelemistavallaan on tämän

²⁸³ Hoppu, 2008, 39.

²⁸⁴ *Kansan Lehti* 11.1.1906.

²⁸⁵ *Aamulehti* 27.2.1906.

näytäntökauden kuluessa saavuttanut yksimielistä ihailua, luultavasti tulee [Tampereen] teatterista eroamaan."²⁸⁶ Kaksi päivää myöhemmin 24.2.1906 *Kansan Lehtikin* julkaisee saman uutisen: "Tampereen teatterista eronnee tämän näytäntökauden loputtua rva Tilda Vuori."²⁸⁷ Erikoista on sekin, etten ainakaan huomannut, että näyttelijävaihdoksia olisi mitenkään yleisesti paljoo uutisoitu sanomalehdissä. Yksi mahdollisuus on tietysti yleisesti tiedossa olleet henkilöristiriidat, mutta lähteet eivät kerro mitään tästä asiasta. Teatterintutkija Mikko-Olavi Seppälän mukaan näyttelijätoverit savustivat Tilda Vuoren ulos Tampereen Teatterista.²⁸⁸

4.2.1 Tilda Vuoresta Tampereen Työväen Teatterin johtaja 1906

Ensimmäinen uutinen, jonka löysin Tampereen Työväen Teatterin uudesta johtajasta, on *Kansan Lehdessä* 28.7.1906. Siinä kerrotaan, että Työväen Teatteri on aloittanut toimintansa kesän jälkeen ja mitä näytelmiä on tulossa. Lopuksi mainitaan: "On siis teatterin uusi johtajatar rva Tilda Vuori ripeästi puuttunut toimeensa. Hänet lausumme tervetulleeksi!"²⁸⁹ Sama lehti kirjoittaa 12.9.1906 näin:

Katsoen siihen mielenkiintoon, joka teatterimme osaksi ennen on langennut, ja kun se nyt on onnistunut saamaan johtajakseen kokeneen näyttelijättären, jonka taidokkaissa käsissä köyhälistön taidelaitos varmaankin tulee kohoutumaan enstistä arvokkaammaksi, eivät erityisemmät huomautukset liene tarpeen. Ilman niitäkin rientänee yleisö täyttämään t.y:n juhlasalin, nauttiakseen tilaisuudesta.²⁹⁰

Aamulehti 13.9.1906 uutisoi ensimmäisen kerran uudesta johtajasta:

Uutta aikaa ennustaa [Tampereen Työväen] teatterille se, että se johtajaksi on hankittu Tampereen teatterin näyttelijätär rva Tilda Vuori. Sopii toivoa, että rva Vuori, itse etevä ja tottunut näyttelijä, saa uusissa tovereissaan vireille innostuksen taiteeseen, että hän voittaa vaikeudet ja puutteellisuudet ja kehittää tämän taidelaitoksen niin täydelliseksi kuin se käytettävissä olevilla voimilla ja olevissa olosuhteissa on mahdollista. --- Toivomme vielä teatterille onnellista näytäntökautta ja tänään onnistunutta ensi-iltaa „Ainolle”.²⁹¹

Vastaanotto on hyvinkin suopea ja Tilda Vuorta arvostetaan selvästi. Porvarilehdestä voi myös lukea tiettyä ylpeyttä, että "heidän teatterinsa näyttelijätär" on nyt Tampereen Työväen Teatterin johdossa. Jutussa vihjataan myös Työväen Teatterin huonoista resursseista, mikä olikin ikävä tosiasia.

²⁸⁶ *Aamulehti* 22.4.1906.

²⁸⁷ *Kansan Lehti* 24.2.1906.

²⁸⁸ Seppälä, 2010, 43.

²⁸⁹ *Kansan Lehti* 28.7.1906.

²⁹⁰ *Kansan Lehti* 12.9.1906.

²⁹¹ *Aamulehti* 13.9.1906.

Tampereen Työväen Teatterin näytöskauden avajaiskappaletta J.H. Erkon *Ainoa* suorastaan hehkutetaan *Kansan Lehdessä* 14.9.1906:

Ensin on mainittava teatterin uudelle johtajattarelle rouva Vuorelle kiitokseksi, että hän on ensimmäiseksi vuoden avajaisnäytelmäksi valinnut tämän kotimaisen aito suomalaisen Kalevala-kappaleen. "sillä oma on soitto suloinen, laulu armas kotoinen". Rouva Vuori on Ainona erittäin viehättävä. Hänen äänensä viehkeä Suomen immen, somasti soi hänen Suomen kielensä. Aino oli hän liikkeissään, Aino istuessaan emonsa sylissä, Ainompi helyjä rinnaltaan riistäessään. --- Huone oli melkein täynnä väkeä, ilo ylen ylinen, suosi sangen suuri. Kun uudesti „Aino” näyttätise, olkoonpa tupa silloin aivan täynnä, ---²⁹²

Arvostelija on aivan innostunut kalevalaisesta kielestä ja käyttää sitä kirjoituksessaan. Tässä yhteydessä täytyy myös huomioida se, mitä aiemmin on mainittu ingénue-rooleista. Tilda Vuori oli jo 37-vuotias tuohon aikaan, eli ei enää aivan neitoiässä, mutta siitä huolimatta hän on ollut roolissaan vakuuttava. Tämä oli siis erityisen suuri ammatillinen voitto vanhemmalle naisnäyttelijälle.

Aamulehti 14.9.1906 kertoo *Ainon* ensi-illasta:

Eilisestä näytöksestä huomasin työhön ryhdytyn innolla ja reippaudella, jota tuskin saattoi odottaa. Kaikkialla oli hienostumista, niin liikkeissä, äänissä kuin puvuissa ja teatteriverhoissakin. Mielihyvällä on annettava tunnustus tälle kauniille alulle. Yleisöä oli varsin vähän, mutta se kyllä kiitollista.²⁹³

Huomaa selvästi, että arvostelijan odotukset eivät ole olleet kovin korkealla ja hän antaa tunnustusta uuden johtajan tekemälle työlle. Yleisömäärästä lehdet antavat aika erilaisen kuvan; *Kansan Lehten* mukaan "huone oli melkein täynnä väkeä"²⁹⁴, kun taas *Aamulehti* kertoo, että "Yleisöä oli varsin vähän"²⁹⁵. Hankala sanoa kumpi on lähempänä totuutta, mutta uskoisin, että työväenlehdellä on ollut kiusaus vetää vähän kotiinpäin. *Aamulehti* jatkaa samasta näytelmästä vielä viikon kuluttua 21.9.1906:

Olisimme suoneet yleisön lukuisammin saapuvan näkemään, kuulemaan tätä kaunista, aaterikasta näytelmää. Sitä olisi ansainnut näyttelminenkin, sillä yleensä oli se ehyttä luonnollisuuden kuvausta, jommoista toki taiteen täytyy ollakin, voidakseen vaikuttaa jotakin yleisöön. --- Valitamme vain, että Työväen teatteri saa niin vähän yleisön kannatusta, kuin eilisiltakin osotti. Tunnollinen työ taiteen hyväksi vaatii enemmän tunnustusta ja huomaavaisuutta yleisön puolelta.²⁹⁶

Tässä tullaankin siihen, mikä oli mielestäni kovin viehättävää näissä viime vuosisadan ensimmäisen vuosikymmenen teatterikritiikeissä. Kumpainenkin sanomalehti kirjoitti molempien teattereiden esityksistä ja kehotti yleisöä käymään katsomassa niitä tasapuolisesti. Tilanne muuttuu myöhemmin. Erityisesti *Kansan Lehti* keskittyy vain "omaan teatteriin" ja mainitsee korkeintaan yhdellä lauseella mikä esitys Tampereen Teatterissa milloinkin menee. Tämä radikaali muutos suorastaan hyppäsi silmiini vuoden 1917 kohdalla. Taustalla vaikuttivat luultavasti poliittiset syyt eli Venäjän vallankumous ja teatteri alettiin kokea yhä enemmän politiikan välineeksi.

²⁹² *Kansan Lehti* 14.9.1906.

²⁹³ *Aamulehti* 14.9.1906.

²⁹⁴ *Kansan Lehti* 14.9.1906.

²⁹⁵ *Aamulehti* 14.9.1906.

²⁹⁶ *Aamulehti* 21.9.1906.

En myöskään malta olla mainitsema, että kriitikot antavat palautetta ja kertovat mielipiteensä sellaisistakin asioista, jotka eivät suoraan liity esitykseen. Itse tulkitsen tämän kulttuuripoliittiseksi vaikuttamiseksi ja on luultavaa, että julkisesti sanomalehdessä mainittuihin epäkohtiin pyrittiin puuttumaan mahdollisimman pian. Erityisesti *Kansan Lehti* kunnostui tällä rintamalla, tässä esimerkkejä:

Suotavaa olisi, että yhdistyksen johtokunta laittaisi teatterille kunnolliset valaistus- ja muut näyttämövälineet, että se siltäkin puolen vastaisi tarkoitustaan vallankin kun teatterin henkilökunta koettaa parastaan niissäkohdin kun he voivat.²⁹⁷

Eräästä aina uusiutuvasta epäkohdasta tahtoisimme huomauttaa teatteria. Näytännöt eivät nimittäin koskaan ala täsmällisesti, vaan saa usein odottaa kiusallisen pitkän ajan ennenkuin esirippu nousee, vaikka ne ovatkin ilmoitettu alkavan täsmällisesti. Teatterin olisi opetettava yleisö sääntilliseksi, eikä päinvastoin. Muutoin oli eilen, niinkuin monta kertaa ennenkin sali kylmä kuin hauta. Varsinkin tuo ijankaikkinen „veto“ ei vaan ota loppuakseen. Enemmän puita pesään!²⁹⁸

4.2.2 Tilda Vuoren ensimmäinen erottaminen/eroaminen 1909

Keväällä 1909 johtaja Tilda Vuorella ja Tampereen Työväen Teatterin toimikunnalla oli palkkaerimielisyyksiä, jotka johtivat Vuoren eroamiseen tai erottamiseen. Asiaa käsiteltiin laajasti kappaleessa 3. Kummassakaan sanomalehdessä ei uutisoida mitään sekavista neuvotteluista. Puoluepolitiikkaa todennäköisesti tehtiin suljettujen ovien takana ja yleisöltä piilossa. Tätä näkemystäni perustelen sillä, että Tampereen Työväen Teatterin toimikunnan jäsen Kaapo Murros oli *Kansan Lehden* päätoimittaja, joten varmasti lehdessä tiedettiin mitä tapahtui, painettiinhan koko lehti samassa rakennuksessa eli Tampereen Työväentalossa, missä teatterikin sijaitsi. Rajala käyttää Murroksesta määritelmää "puoluemies" ja kertoo, että hänestä tuli myöhemmin lakimies ja sosiaalidemokraattien kansanedustaja sekä Tampereen paikallishistorian tuntija.²⁹⁹ Koko tapauksesta uutisoi *Kansan Lehti* ensimmäisenä 19.3.1909:

Tamp.Työväen Teatterin johtaja eronnut. Eilen illalla ilmoitti Työväen Teatterin johtaja, rouva Tilda Vuori, teatterin toimikunnalle että hän eroaa toimestansa tämän näytäntökauden kuluttua. Sen johdosta päätettiin teatterin johtajan toimi julistaa haettavaksi toimikunnalta tämän kuukauden kuluessa. Toimeen on astuttava toukokuun 15 p. tänä vuonna. Viittaamme ilmoitukseen lehtemme etusivulla.³⁰⁰

Saman lehden etusivulla on ilmoitus:

Tamp. Työväen Teatterin johtajan toimi julistetaan täten haettavaksi ennen tämän vuoden huhtikuun 1 päivää. Toimesta seuraa palkkaa Smk 200:- toimintakuukausilta ja Smk 100:- kesäkuukausilta ja siihen

²⁹⁷ *Kansan Lehti* 28.12.1906.

²⁹⁸ *Kansan Lehti* 30.12.1906.

²⁹⁹ Rajala, 1991, 213, 221.

³⁰⁰ *Kansan Lehti* 19.3.1909.

tulee ryhtyä ensi toukokuun 15 päivästä lähtien. Johtajalla on myös näyttelmisselvollisuus. --- Työväen Teatterin Toimikunta Työväenyhdistys, Tampere.³⁰¹

Aamulehti tiedottaa asiasta päivää myöhemmin 20.3.1909:

Työväenteatterin johtaja rouva Tilda Vuori, joka syksystä 1906 on mainittua tointa hoitanut, aikoo erota tämän näytännökauden kuluttua teatterista. Teatterin toimikunta on julistanut teatterin johtajan toimen haettavaksi tämän kuukauden kuluessa.³⁰²

Kyseessä lienee toimikunnan ensimmäinen päätös katsoa Tilda Vuori eronneeksi, kun tämä ei suostunut ehdotettuun palkkaan, ja se on tarkoituksella "vuodettu" lehdistölle. Kun tieto oli julkaistu, toimikunta saattoi luottaa siihen, ettei Vuori ala ainakaan kovin näkyvästi taistelemaan paikastaan ja näin lopulta kävikin. Johtaja luopui toimestaan ainakin julkisuudessa hyvin tyyneesti. Rajala kirjoittaa, että kaiken lisäksi toimikunta nöyryytti Tilda Vuorta vielä pari kertaa kevään aikana. Tilda Vuori olisi halunnut tehdä vierailun Turkuun johtajakautensa päätteeksi näytelmällä *Ikuinen taistelu*, mutta toimikunta esti sen vetoamalla siihen, että kevät oli jo liian pitkällä, eikä yleisöä ehkä tulisikaan paikalle. Tilda Vuori matkusti yksin Turkuun ja sopi seuraavana syksynä vierailevansa useissa päärooleissa Turun Näyttämöllä. Toimikunta piti tätä matkaa luvattomana ja pidätti siitä hyvästä johtajattarelta kuuden päivän palkan.³⁰³ On siis aika tulkinnanvaraista, oliko kyseessä eroaminen vai erottaminen. Itse kallistun jälkimmäisen kannalle.

Lahjanäytäntö, jonka koko tuotto annetaan sille henkilölle, jonka hyväksi se pidetään, oli kirjattu teatterinjohtajan työsopimukseen pidettäväksi kerran vuodessa. Yleensä näyttelijöidenkin hyväksi pidettiin yksi lahjanäytäntö vuodessa. Keväällä 1909 lahjanäytännöstä Tilda Vuoren hyväksi muodostui hänen jäähyväistilaisuutensa. Tämä on oikeastaan ensimmäinen tapaus, jossa huomasi eroja uutisoinnissa kahden lehden välillä. *Kansan Lehti* 17.4.1909 kertoo, että samana iltana on teatterinjohtajan lahjanäytäntönä Emile Zolan *Ansa* ja jatkaa: "Rouva Vuori on niinhyvin Tampereen Teatterissa oloaikanaan kuin Työväen Teatterin johtajanakin ollessaan saavuttanut itselleen yleisön joukossa paljon suosijoita, joten on luonnollista, että teatteri tänä iltana täyttyy yleisöllä."³⁰⁴ Rajalan mukaan jäähyväisnäytelmän valinnassa "paitsi draaman tajua hänellä [Tilda Vuorella] taisi tosiaan olla myös huumorintajua", jota yleisö ei tajunnut eikä lehdistö kertonut asian todellista laitaa.³⁰⁵ *Aamulehti* mainostaa lahjanäytäntöä lyhyesti jo 15.4.1909 ja jäähyväisesityksen päivän lehdessä 17.4.1909 on aiheesta pitkä kirjoitus, joka alkaa:

³⁰¹ *Kansan Lehti* 19.3.1909.

³⁰² *Aamulehti* 20.3.1909.

³⁰³ Rajala, 1991, 211-216.

³⁰⁴ *Kansan Lehti* 17.4.1909.

³⁰⁵ Rajala, 1991, 212.

Näyttämötaiteen palveluksessa on elämä useimmiten kuin oikukas kesäinen päivä. Väliin heloittavaa päivänpaistetta, toiste tuskallisen helteistä kuin ukkosilman edellä, joskus ehkä synkkääkin kuin raskaalla pilvisäällä. Tätä on varmaan kokenut myöskin rouva Tilda Vuori, Tampereen työväenteatterin eroava johtajatar, jolle yleisö tänään pitkistä ajoista on saanut tilaisuuden osoittaa kiitollisuuttaan kaikesta siitä hyvästä ja kauniista, mitä olemme häneltä ja hänen toimestaan nauttineet. Varmaan on hänkin, erityisesti juuri nykyisessä toimessaan saanut kokea paljon vastoinkäymisiä, saanut ponnistaa „otsa hiessä”, mutta sitten myöskin menestys on taas osaltaan päivänpaisteena mukanaan tyydytystä ja iloa tuonut.³⁰⁶

Tästä voi lukea, että porvarileirissä tiedettiin kyllä Tilda Vuoren toimessaan Tampereen Työväen Teatterin johtajana kohtaamista vaikeuksista. Työväenteatterin resurssit olivat kaikin puolin hyvin vaatimattomat, mutta lisäksi johtajaa oltiin kritisoitu Työväenyhdistyksessä siitä, ettei hän ollut valinnut tarpeeksi "työväen hengen mukaisia" näytelmiä. Pitkässä artikkelissa kerrotaan Tilda Vuoren urasta näyttelijänä ja hänen saavutuksistaan Tampereen Työväen Teatterin johtajana. Tietty huomautus pisti silmäni. Sen mukaan Työväen Teatterissa on esitetty Vuoren johtajakaudella erityisen paljon uusia näytelmiä: "siinä uutuuksien luettelo, jonka kanssa paikkakunnan toinen, vallan toisenlaisissa olosuhteissa työskentelevä teatteri tuskin voi kilpailla."³⁰⁷ Aika mielenkiintoista, että porvarilehdessä piikitellään "omaa teatteria" näin julkisesti. Mutta on kritiikillä luultavasti pohjaakin, varsinkin kun huomioi sen, että Tampereen Teatteri oli ammattilaisteatteri, kun taas Tampereen Työväen Teatterissa näyteltiin edelleen pääosin harrastajavoimin.

Samanlainen linja jatkuu, kun lehdet kirjoittavat miten lahja- tai jäähyväisnäytäntö sujui. *Kansan Lehti* 19.4.1909 toteaa lyhyesti:

Lauvantaina esitettiin Työväenteatterissa rva Vuoren lahjanäytäntönä Ansa. Väkeä oli miltei täysi huone ja suosionosoitusten ja kukkien tulvasta ei ollut loppua tulla. Laakeriseppeleitäkään saapui vielä henkilöiltä toisista kaupungeistakin. Tilaisuus muodostui siis rva Vuorelle juhlahetkeksi.³⁰⁸

Aamulehden 18.4.1909 juttu on paljon pidempi ja kuvailee tapahtumia seuraavanlaisesti:

Illan merkitys oli koonnut yleisöä milt'ei suuren juhlasalin täydeltä. Suosiollinen mieliala illan sankaritarta kohtaan ilmeni jo heti kuvaelmia seuranneissa innokkaissa kättentaputuksissa, esiinkutsumisissa ja hyvä-huudoissakin. Kuuluisan toisen kuvaelman jälkeen ojennettiin rouva Vuorelle suuri seppelä laakereista ja ruusuista. --- Ilta oli kauniina todisteena siitä, miten laajan ja kiitollisen ystäväpiirin rouva Vuori on herttaisen sydämellisellä taiteellaan voittanut.³⁰⁹

Artikkelin välissä vielä luetellaan minkälaisia kukkalaitteita ja tervehdyksiä johtaja Vuori sai. Tämä kukkien mainitseminen oli asia, johon olin huvittuneena kiinnittänyt huomiota joissain muissakin arvosteluissa. Eihän tuo nykypäivänä ole kovinkaan kummallista, että näyttelijöille ja ohjaajille viedään kukkia teatteriesitykseen. Sitten aloin miettiä oloja maassamme reilu sata vuotta taaksepäin

³⁰⁶ *Aamulehti* 17.4.1909.

³⁰⁷ *Aamulehti* 17.4.1909.

³⁰⁸ *Kansan Lehti* 19.4.1909.

³⁰⁹ *Aamulehti* 18.4.1909.

ja tulin siihen tulokseen, että aika varmasti leikkokukat olivat paljon harvinaisempia kuin tänä päivänä. Kukkien tuominen Suomeen on täytynyt olla todella kallista, joten kukkakioskeja ei varmankaan ollut joka toisessa kadunkulmassa. Luultavaa siis on, että kukat olivat kalliita, niitä ostettiin vain harvoin ja todella erityisiä tilaisuuksia varten.

Tämä kaikki osoittaa mielestäni selvästi, että jo ensimmäisen Tilda Vuoren erottamisen/ eroamisen kohdalla tamperelaisten päälehtien suhtautuminen asiaan poikkesi toisistaan. *Kansan Lehti* tyytyy toteamaan faktat lyhyesti ja *Aamulehti* kirjoittaa pitkiä selostuksia ja tapahtuman kuvauksia. Kyllähän työväenlehtikin kiittää Vuorta tehdystä työstä, mutta kun sitä vertaa vuolaaseen ylistykseen porvarilehdessä, pakostakin alkaa miettiä, että mistä tässä on kysymys. Poliittiset syyt tulevat heti mieleen, mutta niitä on vaikea todistaa oikeiksi ainakaan sanomalehtiaineiston pohjalta. Yksi uutinen kyllä tavallaan tukee tätä näkemystäni. *Uusi Suometar* 15.6.1909 onnittelee 40 vuotta täyttävää Tilda Vuorta, ja julkaisee pitkän kirjoituksen nimimerkillä F.O.V. hänen menestyksekkäästä teatteriurastaan. Rajala kertoo nimimerkin takana olevan Frans Oskar Viitanen, joka on aiemmin ollut *Aamulehden* toimittajana.³¹⁰ Seuraavana päivänä 16.6.1909 *Aamulehti* julkaisee täysin saman jutun sanasta sanaan. Vain jutun alkuun on lisätty lyhyesti: "Tampereen Työväenteatterin ent. kyvykäs johtaja täytti eilen 40 vuotta. Päivän johdosta kirjoittaa *Uudessa Suomettaressa* nimimerkki F.O.V. seuraavasti:

--- rwa Wuori on Tampereen työväenteatteria johtanut meidän oloissamme aivan harvinaisella taidolla [---] Wiime näytäntökauden päättyessä katsoi rwa Wuori kumminkin mahdottomaksi jäämisensä enää eteenpäin tämän teatterin johtajaksi, koska hän tahtoi pitää tämän teatterin edelleenkin taidelaitoksena eikä woinut sietää sen muuttamista sosialidemokratiseksi agitatsioonilaitokseksi. Mutta samalla päättyi tämän teatterin lyhyt loistoaikakin ja, mikäli Tampereen lehdissä olewista uutisista käy selwille, lienee hywin kyseenalaista teatterin koko toiminnan enää jatkaminen.³¹¹

Olisi mielenkiintoista tietää, mistä toimittaja Viitanen on saanut tietonsa siitä, ettei Tilda Vuori voinut jäädä teatterinjohtajaksi, koska halusi sen säilyvän taidelaitoksena eikä muuttuvan sosialistiseksi propagandakoneeksi. *Kansan Lehdessä* tätä merkkipäivää ei huomioda mitenkään. Aika erikoista, mutta kertoo mielestäni paljon lehden asenteesta Kaapo Murroksen päätoimittajakaudella Tilda Vuorta kohtaan.

Tilda Vuoren paluu Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi vuoden 1910 alussa ei aiheuta minkäänlaista uutisointia kummassakaan sanomalehdessä. Tätä pidän hieman merkillisenä, koska luulisi, että jos alle vuosi aiemmin on pidetty uutisoinnin arvoisena Vuoren eroamista, niin kai hänen takaisintulonsakin on tiedottamisen arvoista. *Aamulehti* toteaa vasta 22.2.1910:

³¹⁰ Rajala, 1991, 172.

³¹¹ *Uusi Suometar* 15.6.1909.

Teatteri on jälleen aikaisemmin hyviä tuloksia työssään saaneen rouva Vuoren johdossa ja vaikka näyttelijäkunta nykyään onkin suhteellisesti köyhempivoimainen, kuin „entiseen hyvään aikaan”, voidaan kuitenkin kaikesta havaita pyrkimystä oikeaan suuntaan.³¹²

Mihin tämä ”oikea suunta” sitten viittaa; taiteelliseen vai poliittiseen suuntaan?

Kansan Lehdessä en löytänyt mitään vastaavaa juttua alkuvuodesta 1910, vaikka Rajalan mukaan Tilda Vuori palkattiin uudestaan Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi tammikuussa 1910.³¹³ Ehkä tämä osoittaa, että ainakaan *Kansan Lehdessä* ei iloittu Vuoren paluusta. Olisiko Tilda Vuoren kausien välissä Tampereen Työväen Teatteria johtaneella ja siinä epäonnistuneella Kaapo Murroksella ollut vaikutusta asiaan? Hänhän oli päätoimittajana *Kansan Lehdessä* ja hyökännyt lehden kautta Tilda Vuorta vastaan. Rajala kertoo, että tämän jälkeen Vuoren ja Murroksen välit eivät enää koskaan lämmenneet.³¹⁴ On helppo kuvitella Murroksen olleen aika katkera Vuorta kohtaan, kun hän ei itse pärjännytään teatterinjohtajana, vaikka oli lähtenyt niin sanotusti soitellen sotaan.

4.2.3 Tilda Vuoren toinen erottaminen/eroaminen 1917

Ennen Panu Rajalan kirjoittamaa historiateosta useimmat Tampereen Työväen Teatterista kirjoitetut historiikit eivät mainitse mitään syytä johtaja Tilda Vuoren erolle tai irtisanomiselle keväällä 1917. Tyko Varto mainitsee syyksi, että Turun Työväen Teatteri tarjosi Vuorelle parempaa palkkaa.³¹⁵ *Turkulaisen teatterin historiassa* mainitaan vain, että onnistuttiin kiinnittämään Tilda Vuori uudeksi johtajaksi.³¹⁶ Tampereen Työväenyhdistyksen historiateos ei myöskään mainitse mitään syytä Tilda Vuoren lähdölle keväällä 1917.³¹⁷ Tampereen Työväen Teatterin toimikunnan ja Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunnan kokousten pöytäkirjat tuolta ajalta ovat hävinneet tai hävitetty, joten niiden perusteellakaan ei ole mitään tietoja saatavilla. Teatterin toimikunnan pöytäkirjat puuttuvat kokonaan vuosilta 1914-1918. Kyseessä ei tarvitse olla kuin yksi vihko tai kirjanen, koska aiemmissakin kirjoissa oli pöytäkirjat useammalta vuodelta peräkkäin samoissa kansissa. Syynä lienee vuoden 1918 sisällissota tavalla tai toisella. Pöytäkirjat ovat voineet tuhoutua sodan melskeissä tai sitten ne on tietoisesti hävitetty ehkä siitä syystä, ettei jäisi todistusaineistoa sodan hävinneiden toiminnasta. Rajalakaan ei löydä yhtä ainoaa syytä Tilda Vuoren erottamiseen/eroamiseen, vaan

³¹² *Aamulehti* 22.2.1910.

³¹³ Rajala, 1991, 222-223.

³¹⁴ Rajala, 1991, 212.

³¹⁵ Varto, 1926, 20.

³¹⁶ Krohn ja Rinne, 1966, 134.

³¹⁷ Kanerva, 1986, 523 ja 528.

summaa yhteen useampia. Palkkaerimielisyyksiä oli taas johtajan ja työväenyhdistyksen välillä, mutta Rajala kuittaa ne koskemaan "naurettavan pientä muodollista seikkaa" ja viittaa erimielisyyden todellisten syiden olleen paljon syvemmällä. Tästä hän esittää todisteena sen, että Tampereen Työväen Teatterin toimintakertomuksessa vuodelta 1917 todetaan vain ohimennen "tapahtui vielä johtajan vaihdoskin".³¹⁸ Rajala tulkitsee, että "Työväen yhdistyksessä ei tunnettu murheen häivää, kun rouva Vuori voitiin todeta eronneeksi."³¹⁹ Taas selkeästi viitataan sukupuoleen, eikä mitenkään positiivisessa mielessä.

Toisena syynä Tilda Vuoren lähtöön Rajala ottaa esille politiikan. Rajalan mukaan Tilda Vuori oli "joidenkin yhdistyksen vaikuttajien silmissä kiusallisen ulkopuolinen ja porvarillinen esteetti, joka liehtoi teatterissa työväenliikkeelle vieraita korkealentoisia aatteita".³²⁰ Tekstistä ei selviä keihin yhdistyksen vaikuttajiin siinä viitataan tai mihin tieto perustuu. Matilda Blom oli lähtöisin työväenluokkaisesta perheestä. Mahdollisesti tämän takia Tilda Raitio ei ollut kelvannut Bergbomien johtamaan Suomen Kansallisteatteriin näyttelijäksi. Tilda Vuori sen sijaan nousi suomenkieliseen sivistyneistöön pitkäaikaisen teatteriuransa ja avioliittonsa ansiosta. Mielestäni Tilda Vuorta ei voi kutsua porvariksi. Vuori oli kyllä esteetti, mutta hänen elämänkulkunsa ei ollut porvarillinen. Voi myös kysyä kuinka paljon aviomies Kaarlo Vuori vaikutti Tilda Vuoren esteettisyyteen tai muiden tulkintaan Vuoresta esteettinä? Taidemaalari Kaarlo Vuori teki paljon näyttävää ja uraa uurtavaa visuaalista suunnittelua vaimonsa teatteriesityksiin Tampereen Työväen Teatterissa. On mahdollista, että tästä syystä Tilda Vuori leimataan esteetiksi. Tilda Vuoren poliittinen suuntautuminen ei selviä lähteistä, joten mielikuvaksi jää, ettei häntä koko puoluepolitiikka edes kiinnostanut, vaan pelkästään taiteen tekeminen. Tampereen Työväen Teatterin ensimmäisissä säännöissähän kyllä määrättiin, että "kaikkien teatteriin kuuluvien henkilöitten on oltava yhdistyksen tai sen ammattiosastojen jäseniä", mutta Siikavireen mukaan Tilda Vuorelle myönnettiin tästä erivapaus keväällä 1909. Jo syksyllä 1907 teatteritoimikunnan kokouksessa oltiin vihjailtu työväenyhdistyksen jäsenyydestä Tilda Vuorelle, mutta hän ei selvästikään tehnyt asialle mitään. Seuraavana syksynä erikoistapauksia olikin kolme; Vuoren lisäksi myös ammattinäyttelijät Hilda Räisänen ja Sven Hildén, mutta työväenyhdistyksen johtokunta päätti, ettei mihinkään toimenpiteisiin ryhdytä niin kauan kuin sopimukset ovat voimassa.³²¹

³¹⁸ Rajala, 1991, 350.

³¹⁹ Rajala, 1991, 350.

³²⁰ Rajala, 1991, 351.

³²¹ Siikavire, 1978, 11.

Kolmantena, mutta ei vähäisimpänä syynä Rajala mainitsee henkilökohtaiset syyt. Tilda Vuori oli jäänyt leskeksi kesällä 1914, kun Kaarlo Vuori oli yllättäen kuollut vain 50-vuotiaana. Rajalan mukaan Tilda Vuori koki itsensä yksinäiseksi, kun ei ehtinyt pitää yllä ystävyysuhteitaan teatterin ulkopuolisiin ihmisiin poikkeavien työaikojensa takia.³²² Hän oli ollut vuonna 1912 struumaleikkauksessa³²³, mutta se oli taas alkanut vaivata häntä uudestaan³²⁴. Kirjeessään Kammion sairaalasta Tilda Vuori kutsuu sairauttaan ”Baschidowin taudiksi”.³²⁵ Terveyskirjasto lainaten:

Kilpirauhasen liikatoiminnan yleisin syy on Basedowin tauti -nimellä kulkeva tila, joka liittyy kilpirauhasen autoimmuunitulehdukseen. [---] Oireet johtuvat liiallisen kilpirauhashormonin aiheuttaneesta kiihtyneestä aineenvaihdunnasta. Potilas hikoilee herkästi ja laihtuu, sydämen syke on kiihtynyt, usein suolen toiminta kiihtyy ja esiintyy ripulia. Toiminta (puhe, liikehdintä ym.) saattaa muuttua tavallista vilkkaammaksi. Kunto huononee, ja väsyttää tavallista enemmän.”³²⁶

Rajalan mukaan Tilda Vuori ei jaksanut enää taistella paikastaan. Täytyy muistaa, että Vuori oli myös töissä käyvä yksinhuoltajaäiti, vaikka hänellä olikin kotiapulainen. Lisäsyyski Rajala kertoo taloudelliset huolet, mutta ei kerro niistä sen tarkemmin. Taustalla vaikutti vielä kahden vuoden takainen ”teatterisotakin”, jolloin sanomalehdissä oltiin käyty kovaa julkista keskustelua siitä, että tarvitaanko Tampereen kokoisessa kaupungissa kahta teatteria. Poliittiset näkökohdatkin oli otettu esille ja vielä lopulta J.A. Pärnänen oli mennyt henkilökohtaisuuksiin haukkumalla Tilda Vuoren näyttelemistä ja jopa ”ulkoisia edellytyksiä”.³²⁷ Samoin edellisenä syksynä voimaan tulleet Tampereen Työväen Teatterin uudet säännöt kavensivat teatterinjohtajan valtaa ja turhauttivat Vuorta. Teatterissa oli ollut myrskyisää myös näyttelijöiden keskuudessa. Rajalan mukaan näyttelijä Sirkka Kanto riitautui johtajan kanssa ja erosi kesken sopimus kautensa ja näyttelijä Kössi Kanto kuoli tapaturmaisesti, minkä johdosta polttavan ajankohtainen vallankumousnäytelmä Kampfin *Suurpäivän aattona* jäi esittämättä. Lisäksi oli vielä kolmiodraama, jonka seurauksena kaksi näyttelijää jätti teatterin. Kaiken tämän päälle kun otetaan vielä edellä mainitut palkkaerimielisyydet ja syytökset työväen liian puuttumisesta teatterin ohjelmistosta unohtamatta yleistä yhteiskunnallista kuohuntaa ja epävarmuutta, ei ole mikään ihme jos vahvempikin ihminen luopuu taistelusta suosiolla.³²⁸

Mahdollisesti suurin tekijä, joka vaikutti osaltaan varmasti Tilda Vuoreen eroon, on teatteripersoona Aarne Orjatsalo (aiemmin Riddelin, 1883-1941). He olivat vanhoja tuttuja ja näytelleekin usein

³²² Rajala, 1991, 352.

³²³ Jokinen, 1947, 313.

³²⁴ Jokinen, 1947, 327-328.

³²⁵ Tilda Vuoren kirje Kaarlo Vuorelle 22.6.1912 Helsingistä, Kansallisarkisto.

³²⁶ https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00665

³²⁷ Rajala, 1991, 310.

³²⁸ Rajala, 1991, 303-311, 344-346, 350-354, 370-376.

yhdessä, mutta Rajalan mukaan heidän välinsä eivät olleet enää kunnossa keväällä 1917.³²⁹ Teoksessaan *Orjatsalo. Taiteilija politiikan kurimuksessa* vuodelta 2017 Aarne Orjatsalon pojanpoika Jotaarkka Pennanen ounastelee isoisänsä tunteneen ainakin Kaarlo Vuoren jo vuonna 1901 Turussa, minne Orjatsalo meni liittyäkseen Maaseututeatteriin näyttelijäksi. Pennanen pohtii, oliko Vuori jo ehtinyt tutustua edellisenä vuonna Maaseututeatterista eronneeseen Tilda Raitioon.³³⁰ Avioliitto Kaarlo Vuoren kanssa oli juuri se syy, minkä vuoksi Tilda erosi Maaseututeatterista. Koska Vuoret olivat menneet naimisiin jo kesällä 1900, on erittäin todennäköistä, että Vuoren pariskunta on Orjatsalon kirjeessään vanhemmilleen mainitsevat kaksi ystävää, jotka pitävät hänestä hyvää huolta.³³¹ Pennanen mukaan Orjatsalo oli luvannut vanhemmilleen yöpyä Turussa isänsä serkun tuomari Meurmanin luona, mutta ei kirjeessään kuitenkaan viittaa siihen. Sen sijaan Orjatsalo kirjoittaa vain käyneensä tervehtimässä heitä.³³² On siis mahdollista, että Orjatsalo asui Tilda ja Kaarlo Vuoren kotona. Pennanenkin kirjoittaa: ”Joka tapauksessa myöhemmin he kolme [Aarne Orjatsalo, Tilda Vuori ja Kaarlo Vuori] olivat hyviä ystäviä.”³³³ Pennanen ei kerro mihin tulkintansa ystävydestä perustaa, eikä viittaa siihen myöhemmin kirjassaan, mikä on mielestäni erikoista.

Pennanen kertoo, että Aarne Orjatsalo ja Tilda Vuori ”kohtaavat toisensa näyttämöllä” 25.11.1905 Tampereen Teatterin arpajaisjuhlassa, kun he esittävät Larin Kyöstin satiirista dialogia.³³⁴ Tämä on mielestäni epäselvästi ilmaistu. Tarkoittaako Pennanen, että Vuori ja Orjatsalo näyttelivät ensimmäistä kertaa yhdessä vai että he olivat niin sanottuna pääparina ensimmäistä kertaa? Tilda Vuori oli aloittanut Tampereen Teatterin näyttelijänä heti alku syksystä 1905, joten kyllä he olivat näyttelleet jo samoissa näytelmissä koko syksyn.

Pennanen viittaa Aarne Orjatsalon ja Tilda Vuoren välisiin erimielisyyksiin keväällä 1907, jolloin Orjatsalo oli vierailevana näyttelijänä Tampereen Työväen Teatterissa. Pennanen kirjoittaa: ”Menestyksestään huolimatta Aarnella oli erimielisyyksiä johtaja Vuoren kanssa, luultavasti ohjelmistoon ja teatterin kehittämiseen liittyen. Hän piti muun muassa *Hatanpään Heikkiä* aliarvoisena näytelmänä, minkä hän toi myöhemmin julki kirjoittaessaan työväenteattereiden ohjelmistosta.”³³⁵ On aivan mahdollista, että erimielisyyksiä on ollut, mutta olisi mielenkiintoista tietää mistä tieto on peräisin, koska lähdeä ei kerrota.

³²⁹ Rajala, 1991, 355.

³³⁰ Pennanen, 2017, 38.

³³¹ Pennanen, 2017, 38.

³³² Pennanen, 2017, 36.

³³³ Pennanen, 2017, 38.

³³⁴ Pennanen, 2017, 67.

³³⁵ Pennanen, 2017, 98.

Käsitykseni mukaan siis Tilda Vuori ja Aarne Orjatsalo tutustuivat jo helmikuussa 1901 Turussa. Vaikka Tilda Vuori ei ollutkaan enää kiinnitettynä näyttelijänä, hän vieraili Maaseututeatterin esityksissä, kun teatteri oli Turussa. Orjatsalo jätti Maaseututeatterin jo samana keväänä ja lähti Suomen Kansallisteatteriin. Seuraavan kerran Orjatsalo ja Vuori työskentelivät yhdessä näyttelijöinä Tampereen Teatterissa näytäntökaudella 1905-1906 ja keväällä Aarne Orjatsalosta tuli Tampereen Teatterin johtaja. Syksyllä 1906 Tilda Vuoresta tuli Tampereen Työväen Teatterin johtaja ja Orjatsalo jatkoi Tampereen Teatterin johtaja. Orjatsalo joutui kuitenkin eroamaan loppu vuodesta aiemmin mainitun skandaalin vuoksi johtajan tehtävästä. Tilda Vuori tarttui tilaisuuteen ja tarjosi yleisön suurelle suosikinäyttelijälle Orjatsalolle vierailusopimusta Tampereen Työväen Teatteriin. Molemmat näytelmät, joissa Aarne Orjatsalo ja Tilda Vuori yhdessä näyttelivät vuonna 1907, E.F Jansonin kirjoittama ja Tilda Vuoren dramatisoima *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* sekä Adolf Paulin kirjoittama ja Orjatsalon suomentama *Pirun kirkko*, olivat suuria menestyksiä ja niitä esitettiin myös vierailuilla muissa kaupungeissa.

Aarne Orjatsalo tarjosi syksyllä 1907 Tampereen Työväen Teatterille itse suomentamaansa Alexandre Dumasin näytelmää *Edmund Kean*, jonka nimiosaa hän oli näytellyt jo aiemmin. Rajalan mukaan: ”Tilda Vuori ei innostunut ajatuksesta; näytelmä ja Riddelinin [Orjatsalon] tulkinta tunnettiin entuudesta Tampereen Teatterista, eikä Vuori ilmeisesti halunnut enää lisää pönkittää Orjatsalon tähtikulttia omassa teatterissaan.”³³⁶ En tiedä mihin Rajala perustaa tulkintansa, mutta se vaikuttaa jälleen hyvin asenteelliselta. Mielestäni on ihan perusteltua, ettei teatterinjohtaja ota omaan teatteriinsa samassa kaupungissa toisessa teatterissa ollutta esitystä. Tammikuussa 1908 Orjatsalo olisi halunnut vuokrata työväentalon juhlasalin omaan häänäytäntöönsä, mutta teatteritoimikunta kieltäytyi. Rajala kertoo, että Orjatsalo otti tästä nokkiinsa ja samalla otti etäisyyttä Tampereen Työväen Teatteriin.³³⁷ Voidaan kysyä, alkoiko tästä Vuoren ja Orjatsalon välirikko, mihin Rajalakin viittaa?

Hurmurinäyttelijä Aarne Orjatsalo tuli vierailulle Tampereelle oman seurueensa kanssa maaliskuussa ja hän piti avajaisnäytöstään ennen puheen, josta *Kansan Lehti* 2.3.1917 kirjoitti:

Herra Orjatsalo selosti näytännön alussa kokemuksiansa 15-vuotisen näyttelijänäolonsa ajalta sekä vastaisia pyrkimyksiänsä maamme näyttämötaiteen suhteen, antaen sivussa puoleen ja toiseen letakutuksia, sikäli kuin arveli katsomon herrasväen jaksavan niitä hymyillen sietää. Tilanahtaus estää meitä tässä yhteydessä lähemmin selostamasta puheen sisältöä.³³⁸

³³⁶ Rajala. 1991, 183.

³³⁷ Rajala, 1991, 183-184.

³³⁸ *Kansan Lehti* 2.3.1917.

En löytänyt lehdestä myöhemminkään mainintaa puheen sisällöstä, mikä on aika outoa, koska siihen viitataan palattavan. Mikä lie ollut tähän syynä? Oliko puheen sisältö liian epäkorrektia vai muuten radikaalia? Oliko Orjatsalo kenties humalassa?

Aamulehti 2.3.1917 kertoo Orjatsalon puheesta pidemmin:

Vakinaisia teattereita hän sanoi vihaavansa ja kierteita kannattavansa, koska siten näytelmätaide saadaan laajempien kansankerrostien nautittavaksi ja koska vakinaisissa teattereissa pienipalkkaiset näyttelijät vuosi vuodelta velkaantuvat ja sen mukaan heidän taiteellinen tasonsakin alenee. Myöskin huomautti hän siitä, että meidän näyttämöillämme esitetään liian paljon ulkolaista ”kamaa”, vaikka kotimaastakin olisi kyllin aiheita saatavissa, esim. Kalevalasta ja muusta kansanrunoudesta. Lopuksi lausui hän vakaumuksenaan, että lähimmässä tulevaisuudessa ”kotimainen työ” näytelmäkirjallisuuden alalla saa jalansijaa, etupäässä juuri kansanrunouden pohjalle rakennetut näytelmät, ja itse lupasi hän ensi vuonna tehdä tässä suhteessa aloitteen.³³⁹

Piikki vakinaisista teattereista oli suunnattu Tilda Vuorelle ja hänen rakentamansa vakituinen Tampereen Työväen Teatteri sai kuulla kunniansa. Rajalan mukaan Orjatsalo puhui työväentalon lavalla, mutta *Aamulehdessä* mainitaan paikkana Teatteritalo eli nykyinen Tampereen Teatteri. Joka tapauksessa Rajala tulkitsee tämän suoranaiseksi vaalipuheeksi Tampereen Työväen Teatterin johtajan toimeen varten.³⁴⁰ Tiesikö Orjatsalo jotain kautta, että työväenyhdistys oli hankkiutumassa Tilda Vuoresta eroon? Ainakin Orjatsalon kierte viipyi Tampereella useamman viikon ajan ja hän esiintyi seurueensa kanssa molemmissa teattereissa. Rajalan kirjoittaa: ”Orjatsalolla oli aikaa lobbailua ja julistaa uutta kansallista teatteriohjelmaansa työväentalon käytävillä ja ravintolassa. Hän nousi vallankumousviikkojen johtajasuosikiksi sekä näyttelijäin että toimikunnan ja yhdistyksen piirissä.”³⁴¹ Ja kuinkas sitten kävikään; kesäkuun 6. päivä vuonna 1917 Aarne Orjatsalo valittiin Tilda Vuoren seuraajaksi. Pennanen ei mainitse Tilda Vuorta sanallakaan kirjoittaessaan Orjatsalon valinnasta Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi, vaikka oli aiemmin kirjoittanut heidän olleen hyviä ystäviä.³⁴² Tämä on mielestäni hyvin erikoista ja pakottaa kysymään mistä vaikeneminen kertoo?

Voidaan myös pohtia sitä, että Tilda Vuori erosi itse omasta halustaan. Uutisten mukaan hänellä oli jo toinen työ odottamassa eli Turun Työväen Teatterin johtaminen. Ehkä hän kaipasi uusia haasteita ja oli kyllästynyt jatkuvaan taisteluun työväenyhdistyksen kanssa. Mahdollisesti Turussa hän sai myös parempaa palkkaa. Mielestäni se, että Tilda Vuori palkattiin heti toiseen työväenteatteriin johtajaksi, osoittaa sen, ettei häntä ainakaan yleisesti pidetty porvarillisena, mihin Rajala viittaa.

³³⁹ *Aamulehti*, 2.3.1917.

³⁴⁰ Rajala, 1991, 355-357.

³⁴¹ Rajala, 1991, 357.

³⁴² Pennanen, 2017, 190-195.

Sanomalehdissä Tilda Vuoren eroa käsiteltiin maltillisesti. *Aamulehdessä* 22.5.1917 todetaan: "Täkäläisen Työväen teatterin johtaja rouva Tilda Vuori on luopunut teatterin johtajantoimesta ja siirtynyt Turkuun sikkäläisen työväen teatterin johtajaksi."³⁴³ *Kansan Lehden* kannessa on samana päivänä 22.5.1917 mainos: "Tampereen Työväen Teatterin Johtajan paikka julistetaan haettavaksi Tampereen Työväen Teatteri toimikunnalta ennen kesäkuun 5 päivää."³⁴⁴ *Kansan Lehti* uutisoi asiasta pitkäkösti 23.5.1917:

Työväen Teatterin johdossa tapahtuu nyt muutos rouva Tilda Vuoren siirtyessä Turun Työväen Teatterin johtajaksi. Tampereen Työväen Teatteri on huomattavan pitkän ajan ollut rva Vuoren johdossa - lähes 11 vuotta. Tällä ajalla on teatterista tullut ensimmäinen maamme työväenteattereista, laitos, jolla ei ole ainoastaan korvaamaton merkitys paikkakunnan sivistyselämässä, vaan joka tunnetaan laajalti muuallakin. Pitkien vuosien kuluessa on rva Vuori tehnyt teatterissamme työtä, jota, vaikkakaan sen lähtökohdista ei ole ollut työväenliikkeen harrastus vaan yksinomaan taiteelliset näkökohdat, on kumminkin välillisesti tullut työväen sivistyspyrkimysten hyväksi. Rva Vuori on tahtonut tarjota työväestölle taidetta, mutta on hän myös myötätunnolla suhtautunut työväen vaatimukseen oman laitoksensa ohjelmiston suhteen.³⁴⁵

Rajalan mukaan tässä näkyy "jokseenkin selvästi, mistä kenkä oli puristanut"³⁴⁶. Kirjoituksessa luokitellaan johtaja Vuori tiukasti työväen ulkopuolelle ja tavallaan syytetään häntä siitä, että taiteelliset lähtökohdat ovat olleet hänen työssään tärkeämmät kuin aatteelliset. Jutussa kerrotaan vielä Tilda Vuoren urasta ihan myönteiseen sävyyn ja lopuksi muistutetaan jäähyväisnäytöksestä: "Kehotamme Työväen Teatterin yleisöä pitämään tilaisuus mielessään ja muodostamaan se sellaiseksi kuin 11-vuotinen, julkisuuden palveluksessa suoritettu työ edellyttää."³⁴⁷

Aamulehti kirjoittaa Tilda Vuoren urasta kahtena peräkkäisenä päivänä 24. ja 25.5.1917 pitkät jutut, joissa keuhetaan hänen aikaansaannoksiaan:

--- hän on luonut Työväenteatterin melkein tyhjältä: näyttelijäkunta on kasvatettu, dekoratsioonit ja komea puvusto on hankittu. --- Rouva Tilda Vuoren johtaja-aikana on Työväenteatteri esittänyt kaikkiaan 89 eri näytelmäkappaletta, mikä jo sinänsä merkitsee huomattavaa elämäntyötä. Itse hän on esiintynyt 34 eri osassa. --- Rouva Tilda Vuori on aina harrastanut kotimaisten kirjailijain suosimista, --- Kun rouva Tilda Vuoren tähti nyt häipyy näköpiiristämme, eikä ole tietoa, palaako se enää ja millonka, täyttäneen yleisö osottaakseen hänele kiitollisuuttaan ja kunnioitustaan, katsomon jäähyväisnäytännössä ääriään myöten.³⁴⁸

Aamulehti antaa kunniaa Vuoren työlle, jolla hän on luonut teatterin melkein tyhjältä, kouluttamalla näyttelijät ja hankkimalla lavasteet ja puvuston. Lehti käyttää termiä "huomattava elämäntyö", kun mainitsee Tampereen Työväen Teatterissa Vuoren kaudella esitetyt 89 näytelmää ja Tilda Vuoren 34 roolia niissä. Lisäksi mainitaan kotimaisten kirjailijoiden suosiminen.

³⁴³ *Aamulehti* 22.5.1917.

³⁴⁴ *Kansan Lehti* 22.5.1917.

³⁴⁵ *Kansan Lehti* 23.5.1917.

³⁴⁶ Rajala, 1991, 353.

³⁴⁷ *Kansan Lehti* 23.5.1917.

³⁴⁸ *Aamulehti* 24.5.1917.

--- Rouva Vuori on Tampereella 11 vuoden kuluessa suorittanut tehtävän, jolla on paljon suurempi taiteellinen ja sivistyksellinen merkitys, kuin on tähän asti täällä oltu valmiit tunnustamaan. --- Ei se ole mikään sattuma, että Tampereen Työväenteatterin ohjelmisto on vuosi vuodelta tullut yhä monipuolisemmaksi, vaan se on tulos vakaasta taiteellisesta harrastuksesta ja sen aiheuttamasta ylöspäin pyrkivästä yhteishengestä ja yhteistyöstä henkilökunnan kanssa. Niinpä voikin rouva Vuori lähtiessään viedä mukanaan sen ylpeän tietoisuuden, että hänen johtamansa teatteri on kuluneella näytäntökaudella ollut paikkakunnan paras, varsinkin esitettyjen kappaleiden runsauteen ja laatuun että myös useissa tapauksissa niiden esittämiseen nähden Tämän tunnustuksen on Tampere hänelle velkaa. Olen sen tahtonut tänä päivänä sanoa julki, koska asian se puoli luullakseni eniten tuottaa asianomaiselle ansaittua tyydytystä. Seikka on nimittäin sellainen, että rouva Vuoren toiminta taiteen vainiolla on ollut tavallista vaikeampaa teennäisten ennakkoluulojen takia. Jakamattomalla ymmärtämyksellä ei häneen täällä ole miltään taholta haluttu suhtautua, vaan on hänen tielleen liiankin ahkeraan viskelty ohdakkeita.³⁴⁹

Porvarilehti antaa todellista tunnustusta Tilda Vuorelle ja laittaa Tampereen Työväen Teatterin jopa ”oman teatterinsa” Tampereen Teatterin edelle. Lisäksi kirjoituksessa annetaan ymmärtää, että johtajaan ei ole suhtauduttu reilusti oikeastaan kummaltakaan puolelta. Ehkä tämä olikin Tilda Vuoren keskeinen ongelma; niinkin poliittisesti kahtiajakautuneessa kaupungissa kuin Tampere tuolloin oli, hän ei ollut selvästi kummallakaan puolella, eikä puolueettomia hyväksytty.

Minä tarkoitan sitä selvästi havaittavaa intoa, sitä vuolasta hartautta, jolla tämä henkilökunta on tehtäviinsä antautunut. Tämä on ansio, jota ei voi kyllin korkealle arvata, kun on puhe taidelaitoksesta. Että tässä ansiossa on johtajalla suuri osuus, ei kaipa todistelua. Johtajasta sittenkin lopulta kaikki riippuu. Paraskaan materiaali ei tule oikein käytetyksi, jos se ei ole oikeissa käsissä, mutta ainoksesta joka ensinäkemältä ei ole ensiluokkaista, saadaan paljon, jos se on taitavan takojan alanimellä.³⁵⁰

Huolimatta siitä, että *Aamulehti* edusti toisenlaista poliittista suuntaa kuin Tampereen Työväen Teatteri, henkilökunnan innostus työhönsä saa kiitosta ja se nähdään Tilda Vuoren johtajuuden ansiona.

Sanomalehtiaineiston pohjalta voi todeta, että molemmat tamperelaiset lehdet suhtautuivat näyttelijänä Tilda Vuoreen varsin myönteisesti. Sekä *Aamulehti* että *Kansan Lehti* uutisoivat vuonna 1906 Tampereen Työväen Teatterin uudesta johtajasta Tilda Vuoresta hyvinkin arvostavasti. Työväenlehti uskoo taidelaitoksensa arvon nousevan Tilda Vuoren johdolla, mikä on surkuhupaisaa, jos ajattelee tilanteen myöhempää kehitystä. Porvarilehti ennustaa uutta aikaa Tampereen Työväen Teatterille ja osuukin oikeaan. Tilda Vuori vie määrätietoisesti teatteria ammattimaisempaan suuntaan ja saavuttaa taloudellistakin menestystä.

Keväällä 1909 kumpikin sanomalehti uutisoi Tilda Vuoren erosta aika neutraalisti. Eroja uutisoinnissa alkaa löytyä Vuoren jäähyväisnäytöksen yhteydessä. *Kansan Lehti* on kohtelias, mutta pidättyväinen johtajaa kohtaan. *Aamulehti* taas vihjailee hyvinkin selvästi eron taustalla olevista linjaerimielisyyksistä ja samalla kritisoi ”oman teatterinsa” ohjelmistoa. Porvarilehti kirjoittaa

³⁴⁹ *Aamulehti* 25.5.1917.

³⁵⁰ *Aamulehti* 25.5.1917.

tapauksesta paljon pidempiä artikkeleita ja suorastaan hehkuttaa Tilda Vuoren uraa ja hänen saamaansa arvostusta. Lehtien ero korostuu, kun Tilda Vuori täyttää 40 vuotta. *Kansan Lehti* ei edes mainitse tätä merkkipäivää, mutta *Aamulehti* kopioi pitkän artikkelin *Uudesta Suomettaresta*, jossa kiinnostavasti sekä ylistetään Tilda Vuoren saavutuksia että avoimesti kritisoidaan Tampereen Työväen Teatterin muuttamista ”sosialidemokratiseksi agitatsioonilaitokseksi”. Hieman outoa on se, että kumpikaan sanomalehti ei uutisoi Tilda Vuoren paluusta Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi vuoden 1910 alussa, vaikka eroa oltiin käsitelty molemmissa. Vasta helmikuussa *Aamulehti* toteaa hyväksyvään sävyyn Vuoren palanneen johtajaksi. *Kansan Lehden* päätoimittaja Kaapo Murros oli ollut vaikuttamassa Tilda Vuoren erottamiseen/eroamiseen ja kokeili siipiään syyskauden 1909 Työväen Teatterin johtajana, mutta epäonnistui surkeasti. Tämä on varmasti osaltaan vaikuttanut siihen, ettei Vuoren paluusta uutisoitu *Kansan Lehdessä*.

Tilda Vuoren toisen erottamisen/eroamisen yhteydessä keväällä 1917 sanomalehdet uutisoivat samana päivänä melko neutraalisti tapahtuneesta. *Kansan Lehti* julkaisee ensimmäisenä pidemmän artikkelin, jossa kerrotaan, että Tilda Vuoren pitkän johtajakauden aikana Tampereen Työväen Teatterista on tullut ”ensimmäinen maamme työväenteattereista”. Kuitenkin myös kritisoidaan Vuoren linjaa, joka ei ole ollut työväenliikkeen mukainen, vaan pelkästään taiteellinen. *Aamulehti* julkaisee kaksikin pitkää artikkelia Tilda Vuoren johtajakaudesta. Niissä kiitetään ja kehuaan Vuoren työtä sekä taiteellista ja sivistyksellistä merkitystä. Porvarilehti nostaa Vuoren ansiosta Tampereen Työväen Teatterin jopa paremmaksi kuin Tampereen Teatterin, joka kuitenkin oli ammattiteatteri. Artikkelissa myös tuodaan esille monenlaiset ennakkoluulot, joihin Vuori on törmännyt useallakin taholla. Tämän voinee tulkita niin, että Tilda Vuoren ei katsottu kuuluvan oikein kumpaankaan leiriin eli työväkeen ja porvareihin, joihin yhteiskunta jakautui entistä tiukemmin poliittisen tilanteen kiristyessä keväällä 1917. Tilda Vuoren perhetausta oli työläinen, mutta hän oli noussut teatteriuransa ja avioliittonsa myötä osaksi suomenkielistä sivistyneistöä. Ainakaan tutkimusaineistosta ei ole käynyt ilmi Tilda Vuoren oma puoluepoliittinen suuntautuminen. Ennakkoluuloilla voidaan viitata myös Vuoren sukupuolesta johtuviin ennakkoluuloihin, mutta tutkimusaineisto ei tue tätä. Enemmän se näkyy aiemmassa tutkimuksessa kuin aikalaisaineistossa.

Suuret yhteiskunnalliset muutokset Venäjän vallankumouksen yhteydessä vuonna 1917 aiheuttivat pakostakin poliittista kuohuntaa myös Suomessa. Erityisesti työväenliikkeen toiminta politisoitui, joten ei ole mikään ihme, että Tampereen Työväen Teatteri hankkiutui eroon johtajasta, jota pidettiin liian ”ulkopuolisena ja porvarillisena esteettinä”. Tilda Vuori jäi siis ajan jalkoihin historiallisten tapahtumien varjossa. Ohjelmistopolitiikka, joka ei ollut arvostelijoiden mielestä tarpeeksi

työväenhenkistä, on varmasti vaikuttanut osaltaan hänen kohtaloonsa. Mielenkiintoinen yksityiskohta on kuitenkin se, että näytelmät, joita esitettiin Aarne Orjatsalon johtajakaudella 1917-1918 Tampereen Työväen Teatterissa, eivät olleet Siikavireen jaottelun mukaan työväenhenkisiä. Kahdeksasta näytelmästä seitsemän olivat humanistisia ja yksi oli viihdenäytelmä.³⁵¹ Toisaalta Siikavireen jaottelu voidaan kyseenalaistaa ainakin kahden näytelmän osalta: Ibsenin *Kreivitär ja lakeija* (paremmin tunnettu nimellä *Neiti Julie*) ja Gogolin *Reviisori*. Anna Sirénin mielestä *Kreivitär ja lakeija* on työväenhenkinen ja niin on mielestäni myös *Reviisori*.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tilda Vuoren (1869-1922) valinnassa Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi en usko sukupuolella olleen juurikaan merkitystä. Väitettäni perustelen sillä, että häntä ennenkin oli ollut Suomessa jo muita naisteatterinjohtajia. Näyttelijä Hilma Rantanen (1875-1943) oli johtanut Helsingin Työväen Teatteria 1902-1903³⁵² ja näyttelijä Elli Tompuri (1880-1962) oli johtanut Tampereen Teatteria kevään 1905³⁵³. Ida Aalberg (1857-1915) oli johtanut omia kiertueitaan, joilla Tilda Vuori oli ollut mukana. Lisäksi täytyy mainita ainakin Suomalaisen Teatterin ja myöhemmin Kansallisteatterin johtajan Kaarlo Bergbomin sisko Emilie Bergbom (1834-1905). Jos Kaarlo oli teatterin taiteellinen johtaja, niin toimitusjohtaja oli ehdottomasti Emilie. Rajalan mielestä kuitenkin: "[Vuoren] valinnassa kokonaan miesvaltainen työväenyhdistyksen johtokunta osoitti ennakkoluulottomuutta, joka sopi ajan henkeen ja naisten uuteen valtiolliseen asemaan." Toisaalta hän epäilee, ettei teatteria pidetty kovin tärkeänä laitoksena yhdistyksessä.³⁵⁴ Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunta vuonna 1906 ei ollut kokonaan miesvaltainen, vaan siihen kuului Kanervan mukaan myös kolme naista.³⁵⁵

Suomalaisten työväenyhdistysten piirissä oli ajettu jo vuosia sukupuolten välistä tasa-arvoa. Suomessa työväenyhdistyksissä molemmat sukupuolet olivat toimineet yhdessä alusta alkaen, eikä täällä perustettu erillisiä yhdistyksiä naisille kuten esimerkiksi Isossa-Britanniassa. Tässä lienee yksi syy siihen, miksi Suomessa tuli voimaan ensimmäisenä Euroopassa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus

³⁵¹ Siikavire, 1978, liite 2.

³⁵² Rajala, 1991, 91.

³⁵³ Rajala, 1991, 122.

³⁵⁴ Rajala, 1991, 160.

³⁵⁵ Kanerva, 1986, 611.

vuonna 1906. Uudessa Seelannissa vuonna 1893 naiset saivat äänioikeuden ensimmäisinä maailmassa, mutta vaalikelpoisuuden he saivat vasta vuonna 1919 ensin parlamentin alahuoneeseen ja ylähuoneeseen vasta vuonna 1941.³⁵⁶

Ei kuitenkaan sovi unohtaa, että Tilda Vuori oli kiistatta ammatillisesti kokenein kaikista Tampereen Työväen Teatterin johtajaehdokkaista keväällä 1906. Toisaalta, se että Rajala arvelee naisten uuden valtiollisen aseman vaikuttaneen Tilda Vuoren valintaan, ei voi ainakaan suoraan yks' yhteen pitää paikkaansa. Rajalan lähdeviitteiden mukaan Vuori on valittu teatterinjohtajaksi jo toukokuun alussa 1906, koska Tampereen Työväenyhdistyksen teatteritoimikunnan pöytäkirjojen päiväykset ovat "9. ja 4.5.1906".³⁵⁷ Keisari Nikolai II vahvisti kuitenkin Suomen uuden vaalilain ja valtiopäiväjärjestyksen vasta 20.7.1906³⁵⁸, joten en usko, että toukokuussa uskallettiin vielä pitää niiden läpimenoa varmana. Ja ensimmäisen kerran naiset pääsivät käyttämään äänioikeuttaan vasta vuoden 1907 puolella eduskuntavaaleissa.

Tavallaan Panu Rajalan Tampereen Työväen Teatterin historiateoksen sovinistinen asenne Tilda Vuorta kohtaan paistaa tekstistä läpi. Olen nostanut esiin useita esimerkkejä kyseenalaisesta ja leimaavasta kielestä, jota Rajala käyttää Tilda Vuoresta. Rajalan epäily, ettei teatteria koettu tärkeäksi syksyllä 1906 työväenyhdistyksessä voi hyvinkin pitää paikkaansa. Teatterin merkitys kuitenkin muuttui. Erityisesti keväällä 1917, kun Venäjän vallankumous aiheutti poliittista myllerrystä Suomessakin, teatteri koettiin tärkeäksi työväenyhdistyksessä ja teatterinjohtajaksi nostettiin aatteenmies Aarne Orjatsalo. Oliko silloin sukupuolella merkitystä? Molemmat Tilda Vuoren Tampereen Työväen Teatterin johtopaikalta syrjäyttäneet miehet, Kaapo Murros ja Aarne Orjatsalo, olivat häntä nuorempia, puolueen jäseniä ja aineiston perusteella melko röyhkeitä suorasukaisuudessaan. Aikalaisaineistosta ei mielestäni näy suoranaista sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Enemminkin sitä esiintyy aiemmassa tutkimuksessa.

Henkilökohtaisessa elämässään Tilda Vuori oli tehnyt niin sanotun luokkahypyn. Hän oli lähtöisin rikkinäisestä työläiskodista, mutta omalla työllään ja opiskeluillaan hän pääsi teatterialalle ja sivistyneistön pariin. Onnellisen kahden taiteilijan avioliiton myötä Tilda Vuoresta tuli pysyvästi suomenkielisen sivistyneistön jäsen. Tilda Vuori palasi naimisiin menonsa jälkeen vielä työelämään, mikä oli harvinaista tuohon aikaan naisille. Vuori nousi taidelaitoksen johtajaksi tai asian voisi

³⁵⁶ Professori Irma Sulkusen luennot 2005-2006.

³⁵⁷ Rajala, 1991, 385.

³⁵⁸ Professori Irma Sulkusen luennot 2005-2006.

ilmaista niin, että hän loi johtamastaan pienestä paikallisesta työläisten harrastajateatterista valtakunnallisesti arvostetun taidelaitoksen. Aika kunnioitettava elämäntarina tuohon aikaan ja erityisesti naiselle.

Sanomalehtiaineiston vertailun perusteella voi todeta, että *Aamulehden* ja *Kansan Lehden* suhtautuminen Tilda Vuoreen näyttelijänä ja hänen johtajakautensa alussa oli hyvinkin positiivinen. Keväällä 1909 Tilda Vuoren ensimmäisen erottamisen/eroamisen yhteydessä hänen lähdöstään uutisoidaan ensin neutraalisti molemmissa lehdissä. Eroja syntyy Vuoren jäähyväisnäytännön uutisoinnissa. *Kansan Lehti* toteaa vain kohteliaasti ja lyhyesti tapahtuman faktat, mutta *Aamulehti* julkaisee useita artikkeleita, joissa on pitkiä selostuksia illan kulusta, Vuoren saamista huomionosoituksista ja suorastaan hehkutetaan Vuoren työtä teatterinjohtajana. Tilda Vuoren 40-vuotispäivää samana kesänä ei huomioda lainkaan *Kansan Lehdessä*, mikä mielestäni kertoo päätoimittaja Kaapo Murroksen vaikutuksesta lehtensä uutisointiin. *Aamulehdessä* on pitkä juttu, joka on edellisenä päivänä julkaistu *Uudessa Suomettaressa*. Siinä kuvaillaan Vuoren menestyksestä teatteriuraa ja viitataan siihen, että Tilda Vuoren on ollut mahdotonta jäädä Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi, koska hän halusi pitää teatterin taidelaitoksena, eikä voinut sietää sen muuttamista ”socialidemokraattiseksi agitatsioonilaitokseksi”.

Kumpikaan lehti ei uutisoi Tilda Vuoren paluusta Tampereen Työväen Teatterin johtajaksi vuoden 1910 alussa. Tilda Vuoren toisesta erottamisesta/eroamisesta keväällä 1917 lehdet kirjoittavat asialliseen sävyyn. *Kansan Lehti* myöntää, että Vuori on työllään kohottanut Tampereen Työväen Teatterin Suomen parhaaksi työväenteatteriksi, mutta kritisoidaan sitä, että taide on ollut Vuorelle työväenaatetta tärkeämpää. *Aamulehti* kehuu Tilda Vuoren taiteellista työtä ja sivistyksellistä merkitystä sekä nostaa Työväen Teatterin jopa paremmaksi kuin Tampereen Teatteri.

Se, mitä aiemmassa tutkimuksessa ei ole huomattu tai ainakaan sitä ei ole tuotu esiin, on Tilda Vuoren tolstoilaisuus. Vaikka hän määritteli itsensä ”tolstoistiksi” jo vuonna 1898, uskon sen olleen hänelle kantava aate koko uran ajan. Tolstoin mukaan taide on taiteilijan kokeman tunteen välittämistä vastaanottajalle. Hän tuomitsi yläluokan taiteen ja uskoi kansantaiteen olevan oikeaa taidetta. Tolstoin mielestä taide yhdistää erilaiset ihmiset, herättää lähimmäisenrakkautta ja häivyttää yhteiskunnallisia eroja.

19.3.1916 *Aamulehdessä*, johon Tilda Vuorta on haastateltu teatterinjohtajana olon kymmenvuotispäivän johdosta, kysytään Tampereen Työväen Teatterin päämäärää ja näkökohtia,

jotka määräävät hänen toimintaansa johtajana. Vuoren mukaan päämääränä on ollut esittää uusia kotimaisia näytelmiä ja siten edistää kotimaista näytelmäkirjallisuutta ja suomalaista kulttuuria yleisesti. Toisena arvokkaana tehtävänä on ollut ”esittää hyvää taidetta kansan syville riveille, kohottaa taiteellista makua ja valmistaa työssä uupuneille vapauttavia, kohottavia hetkiä.” Kun haastattelija kysyy mistä Vuori saa voimia työhönsä, vastuksena on: ”Näyttelijät, joilla kullakin on oma toimensa tai ammattinsa, tekevät sen ohella työtä taiteen palveluksessa, rakkaudesta siihen. Ilman näyttelijäkunnassa esiintyvää harrasta antaumusta tähän työhön, emme saisi mitään aikaan. Se meitä yhdistää ja tekee yhteistyön mieluisaksi.”³⁵⁹ Tämä kuvaa mielestäni erinomaisesti Tilda Vuoren tolstoilaisuutta.

Emme tiedä oliko Tilda Vuoren tolstoilaisuus yleisesti tiedossa, mutta lähimmäisenrakkaus, pasifismi ja yhteiskuntaluokkien välisten erojen häivyttäminen eivät varmaankaan ole olleet enää riittäviä arvoja keväällä 1917 vallankumoushenkisessä työväenliikkeen piirissä. Tämä on saattanut olla syytä siihen, ettei Tilda Vuoren tolstoilaista taidepoliittista linjaa pidetty enää ajankohtaisena ja hänet syrjäytettiin Tampereen Työväen Teatterin johtajan paikalta.

Tilda Vuoren johtajakausi Tampereen Työväen Teatterissa oli pitkä ja myrskyisä. Hän johti teatteriaan lähes yksitoista vuotta 1906-1917. Tilda Vuori käytti valtaa teatterinjohtajana, mutta joutui myös itse vallankäytön välineeksi. Vuori otti yhteen useita kertoja Tampereen Työväenyhdistyksen johtokunnan kanssa. Johtokunta olisi halunnut teatterin esittävän työväenhenkisiä ja aatteellisia näytelmiä, kun taas Tilda Vuorelle pääasia oli taiteellisesti korkeatasoinen ja sivistävä ohjelmisto. Hänen mielestään työväelläkin oli oikeus innoittavaan taide-elämykseen.

Tilda Vuori vakinaisti Tampereen Työväen Teatterin toiminnan. Teatterinjohtajana Vuori etsi ja valitsi esitettävät näytelmät ehdottamalla niitä teatterin toimikunnalle, välillä itse dramatisoi käsikirjoituksen, ohjasi esitykset, osallistui visuaaliseen suunnitteluun ja toteutukseen sekä näytteli useimmat naispääroolit esityksissä. Hän koulutti pitkäjänteisesti työläisharrastajista ammattilaisten veroisia näyttelijöitä ja palkkasi itsensä lisäksi muitakin ammattinäyttelijöitä harrastajien rinnalle, mikä myös nosti taiteellista tasoa. Tilda Vuori otti teatterin ohjelmistoon paljon uusia kotimaisia näytelmiä ja teki yhteistyötä monien kirjailijoiden kanssa. Näistä ovat esimerkkeinä Johannes Linnankosken, Konrad Lehtimäen ja Jalmari Finnen näytelmät. Vuoren ohjelmistopolitiikka oli rohkea ja kunnianhimoinen ja jokaisella näytäntökaudella oli yksi klassikko tai kantaesitys, joka vaati

³⁵⁹ *Aamulehti* 19.3.1916

tavallista enemmän sekä taiteellisia että taloudellisia resursseja. Näistä esimerkkeinä ovat jo aiemmin mainitut *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* ja *Ikuinen taistelu*. Tilda Vuori ymmärsi teatterin taloutta ja tiesi, että suurta yleisöä vetää kevyempi ohjelmisto kuten komediat ja operetit, koska työväki ei halunnut katsoa omaa arkikurjuuttaan näyttämöllä. Niistä saaduilla tuloilla saattoi tehdä taiteellisempaa ja aatteellisempaa ohjelmistoa. Kuitenkin hän halusi myös sivistää katsojia. Hyvää taloudellisesta ajattelua kuvaa mielestäni myös se, että Tilda Vuori osasi valita kiinnostavia romaaneja, joista sitten itse dramatisoi tekstin näytelmiksi, välttääkseen tekijänoikeuskustannuksia.

Monet vierailut ympäri Suomea tekivät Tilda Vuoren johtamasta Tampereen Työväen Teatterista tunnetun myös Tampereen ulkopuolella. Vuoren masinoima uhkarohkea vierailu Helsingissä 1914 sai teatterin valtionavun piiriin. Se, että ensimmäisen maailmansodan takia valtionapua ei maksettu, ei ole Tilda Vuoren vika. Tampereen Työväen Teatterin taiteellinen taso oli keväällä 1917 Vuoren kauden päättyessä joidenkin mielestä jopa korkeampi kuin Tampereen Teatterilla, joka oli ammattiteatteri. Tilda Vuoren työ ja jatkuvat taistelut loivat teatterille niin vahvan pohjan, että kun sisällissodan jälkeen Tampereen Työväen Teatterin toiminta käynnistettiin uudelleen, sitä voitiin jatkaa ammattiteatterina Kosti Elon johdolla.

On surullista, että Tampereen Työväen Teatterin ja Tampereen Työväenyhdistyksen ensimmäisissä historiikeissa Tilda Vuoren yli kymmenen vuotta jatkunut perustavanlaatuinen työ teatterinjohtajana on lähes vaiettu tai kuitattu vain ohimennen. Näkemykseni mukaan on mahdollista, että ilman Tilda Vuorta ja hänen aikaansaannoksiaan, koko Tampereen Työväen Teatteria ei ehkä olisi enää olemassa, niin haparoivaa ja katkonaista oli häntä edeltäneiden johtajien ja teatterilaisten toiminta. Vasta Panu Rajala nosti Tilda Vuoren esille historiateoksessaan, vaikka siinä onkin omat haasteensa. Voisiko Tilda Vuoren aktiivisessa unohtamisessa Tampereen Työväen Teatterin historiasta olla kyse sisällissodan traumoista? Historiaa kirjoitetaan yleensä vasta itse tapahtumien jälkeen ja tietyssä ajassa ja tietyssä paikassa sillä hetkellä vallitsevassa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, unohtamatta tutkijan tai kirjoittajan omaa henkilökohtaista vaikutusta. Ehkä sisällissodan hävinnyt punainen osapuoli halusi painottaa omassa historiankirjoituksessaan liikkeen omia jäseniä ja Rajalan mukaan Tilda Vuori oli ”joidenkin yhdistyksen vaikuttajien silmissä kiusallisen ulkopuolinen ja porvarillinen esteetti”. Tutkielmani perusteella Tilda Vuori ja hänen merkityksellinen työnsä Tampereen Työväen Teatterin kehittämiseksi on ehdottomasti muistamisen ja kunnioittamisen arvoinen.

LÄHDEAINEISTOT JA KIRJALLISUUS

Arkistot:

Tilda ja Kaarlo Vuoren arkisto, Kansallisarkisto.

Tampereen Työväen Teatterin arkisto, Teatterimuseo.

Tampereen Työväenyhdistyksen arkisto, Tampereen Kaupunginarkisto.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Ida Aalbergin arkisto, Helsingin yliopiston kirjasto.

Sanomalehdet:

Aamulehti 27.2.1906, 22.4.1906, 13.9.1906, 14.9.1906, 21.9.1906, 20.3.1909, 15.4.1909, 17.4.1909, 18.4.1909, 16.6.1909, 22.2.1910, 19.3.1916, 2.3.1917, 22.5.1917, 24.5.1917, 25.5.1917 ja 14.2.1952.

Kansan lehti 11.1.1906, 24.2.1906, 28.7.1906, 12.9.1906, 14.9.1906, 28.12.1906, 30.12.1906, 19.3.1909, 17.4.1909, 19.4.1909, 12.4.1915, 2.3.1917, 22.5.1917, 23.5.1917 ja 20.3.1952.

Tampereen Sanomat 20.3.1915, 24.3.1915 ja 31.3.1915.

Tamperelainen 5.12.1976.

Teatteri 33-34, 1951.

Uusi Suometar 15.6.1909.

Uusi Suomi 27.9.1951.

Kirjallisuus:

Aspelin-Haapkylä, Eliel (1907) *Suomalaisen Teatterin Historia, osa II, Puhenäyttämön alkuvuodet ja Suomalainen ooppera, 1872-79*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon osakeyhtiö, Helsinki.

Aspelin-Haapkylä, Eliel (1909) *Suomalaisen Teatterin Historia, osa III, Nousuaika, 1879-93*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon osakeyhtiö, Helsinki.

Haapala, Pertti (2009) *Jakautunut yhteiskunta* artikkeli kirjassa *Sisällissodan pikku jättiläinen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Haapala, Pertti (2009) *Vuoden 1917 kriisi* artikkeli kirjassa *Sisällissodan pikku jättiläinen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Haapala, Pertti ja Hoppu, Tuomas (2009) *Sisällissodan pikku jättiläinen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Helavuori, Hanna-Leena (1998) *Pitää itseänsä näytteillä julkisesti maksua vastaan. Nainen roolina näyttämöllä*. Teoksessa Koskinen, Taava (toim.) *Kurtisaaneista kunnian naisiin*. Yliopistopaino, Helsinki.

Hoppu, Tuomas (toim.) (2008) *Tampere 1918*. Vapriikki, Tampereen museoiden julkaisuja 100, Tampere.

Jokinen, Helvi (1947) *Renkaita suvannon pinnassa. Tamperelaisia henkilö- ja kulttuurikuvia vuosisadan vaihteen kahden puolen*. Tampere-seuran julkaisuja n:o 11, Tampere-seura, Tampere.

Kanerva, Unto (1986) *Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen Työväenyhdistys 1886-1986*. Tampereen Työväenyhdistys, Tampere.

Kanto, Anneli (1991) *Tilda Vuori teki TTT:sta ammattiteatterin*. Uusi nainen, 1991:11, s.20-22, 54.

Koski, Pirkko (toim.) (2005) *Teatterin ja historian tutkiminen*. Like, Helsinki.

Kotimaisia näyttämötaiteilijoita sanoin ja kuvin. (1930) Kirjatyö Oy, Viipuri.

Krohn, Eino & Rinne, Toivo, T (1966) *Turkulaisen teatterin historia I*. Turun kaupunki, Turku.

Laitinen, Ari (2017) taidehistorian pro gradu -tutkielma *Valokuvaus kuvataiteilijan apuvälineenä. Tampereen ensimmäinen ammattitaiteilija Kaarlo Vuori (1863-1914) muotokuvamaalarina ja valokuvaajana*. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos.

Lammi, Emmanuel (1921) *Työväen näyttämöharrastukset varhaisempaa aikana ja Tampereen Työväen Teatterin 20-vuotinen toiminta*. Tampereen Työväen Teatteri, Tampere.

Lammi, Emmanuel (toim.) (1927) *Näyttelijöitä sanoin ja kuvin*. Suomen Työväen Näyttämöiden Liitto, Tampere.

Leach, Robert and Borovsky, Victor (1999) *A history of Russian theatre*. Cambridge University Press, Cambridge.

Leino, Eino (1902) *Suomalainen näyttämötaide 9.4.1902*. Weilin & Göös, Helsinki.

Levas, Naemi (1946) *Tampereen Teatteri vuosina 1904-1944*. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere.

Liljeström, Marianne (toim.) (2004) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere.

Lipponen, Timo (2018) väitöskirja *Alexander Uexkull-Gyllenbandin teatterikäsitys 1898-1923*. Acta Universitatis Tamperensis 2389. Tampereen yliopisto, Viestintätieteiden tiedekunta.

Lounela, Pekka (2004) *Kohti arvoa ja ansiota. Suomen Näyttelijäliitto 1913-1975*. Like, Helsinki.

Niemi, Juhani (2013) ”Kirjassani on teidän henkenne” – Leo Tolstoin vaikutus suomalaisiin kirjailijoihin. niin & näin -lehti 1/2013.

Melkas, Kukku ja Löytty, Olli (2018) *Toistemme viholliset? Kirjallisuus kohtaa sisällissodan*. Vastapaino, Tampere.

Ostrovsky, Arcady (1999) *Imperial and private theatres, 1882-1905*, artikkeli kirjassa Leach, Robert and Borovsky, Victor (1999) *A history of Russian theatre*. Cambridge University Press, Cambridge.

Pennanen, Jotaarkka (2017) *Orjatsalo. Taiteilija politiikan kurimuksessa*. Sanasato, Tampere.

Postlewait, Thomas (2005) *Teatterihistorian periodisaation kriteerit*, artikkeli kirjassa Koski, Pirkko (toim.) (2005) *Teatterin ja historian tutkiminen*. Like, Helsinki.

Rajala, Panu (1991) *Taiteesta ja taistelusta. Tampereen Työväen Teatteri 1901-1918*. Tammi, Helsinki.

Rajala, Panu (2004) *Tunteen tulet, taiteen tasot. Tampereen Teatteri 1904-2004*. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Schuler, Catherine, A. (1996) *Women in Russian Theatre. The Actress in the Silver Age*. Routledge, London and New York.

Seppälä, Mikko-Olavi (2010) *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Siikavire, Ulla-Maija (1987) Suomen historian pro gradu -tutkielma *Tampereen Työväen Teatterin työväenhenkisyys vuosina 1905-1918*. Tampereen yliopisto, Historiatieteiden laitos.

Sirén, Anna (2007) teatterin ja draaman tutkimuksen pro gradu -tutkielma ”*Suosionosoitukset wilkkaat.*” *Tamperelainen teatterikritiikki vuoden 1917 alusta sotatoimien alkuun vuonna 1918*. Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos.

Suutela, Hanna (2005) *Impyet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa*. Like, Helsinki.

Suutela, Hanna (2018) *Teatteriesityksen rooli sisällissodasta toipumisessa* artikkeli kirjassa Melkas, Kukku ja Löytty, Olli *Toistemme viholliset? Kirjallisuus kohtaa sisällissodan*. Vastapaino, Tampere.

Tampereen Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1906-1917.

Tolstoi, Leo (2000) *Mitä on taide?* (Suomennos Martti Anhava) Kustannusosakeyhtiö Taide, Vammala.

Varto, Tyko (1926) *Pohjalta pinnalle. Muistoalbumi Tampereen Työväen Teatterin 25-vuotisen olemassaolon johdosta.* Tampereen Työväen Kirjapaino, Tampere.

Vuorenrinne, T.I (1927) *Tilda Vuori.* artikkeli kirjassa Lammi, Emmanuel (toim.) (1927) *Näyttelijöitä sanoin ja kuvin.* Suomen Työväen Näyttämöiden Liitto, Tampere.

Ylikangas, Heikki (1993) *Tie Tampereelle.* Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

Internet-lähteet:

www.imdb.com/title/tt0496858/?ref=nm_flmg_wr_38 (viitattu 10.5.2019)

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4363> (viitattu 1.5.2019)

https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00665 (viitattu 16.4.2019)

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Anarkosyndikalismi> (viitattu 11.5.2019)

https://fi.wikipedia.org/wiki/Kaapo_Murros (viitattu 11.5.2019)

https://fi.wikipedia.org/wiki/Leo_Tolstoi (viitattu 9.5.2019)

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Tolstoilaisuus> (viitattu 9.5.2019)

Sianoja, Tiina *Tilda Vuori loi vahvan pohjan Tampereen Työväen Teatterille.*

<http://www.uta.fi/koskivoimaa/kulttuuri/1900-18/ttt.htm> (viitattu 27.2.2006)

Suulliset tiedonannot tekijälle:

Filosofian tohtori, professori Sulkunen, Irma Luentosarja *Sukupuoli, kansalaisuus, äänioikeus*, lukuvuosi 2004-2005, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

KUVALIITE

Kuvat: Teatterimuseon arkisto

Kuva 1.

(kuva 970471016)

Tilda Vuori (Raitio), 1914.

Ei kuvaajatietoa tiedossa

Kuvaaja on luultavasti Kaarlo Vuori.

Kuva 2.

(kuva 07032624004)

Linnankoski: Simson ja Delila

Tampereen Työväen Teatteri

Ensi-ilta 23.9.1911

Tilda Vuori (Delila).

Ei kuvaajatietoa.

Kuvaaja on luultavasti Kaarlo Vuori.

Kuva 3.

(kuva 07032148001)

Linnankoski: Ikuinen taistelu

Tampereen Työväen Teatteri

Ensi-ilta 19.3.1908

Ohjaus: Tilda Vuori

Lavastus: Kaarlo Vuori

Kuvassa: Tilda Vuori (Aada), Väinö Viljamaa (Kain).

Ei kuvaajatietoa.

Kuvaaja on luultavasti Kaarlo Vuori.

Kiitokset:

Jussi Kuusanmäelle Tilda ja Kaarlo Vuoren arkiston käyttöluvasta.

Jalmari Finnen Säätiölle apurahasta.

Teatterimuseon tutkija Päivi Laineelle valokuvista.

Tampereen yliopiston teatterin ja draaman tutkimuksen professori Hanna Suutelalle kaikesta. Ilman sinua tämä tutkielma ei olisi ikinä syntynyt.

Kaikille, jotka olette auttaneet tämän tutkielman tekemisessä; erityisesti ystäväni Juulia Tapola, Henna Vainio, Erika Hast ja Virva Itäranta sekä äitini Anna Liisa Halonen ja oma pieni Ukkelini.